

- [14] Jan Zdeněk: K vývoji české literatury (p. 1)
- [15] L. J. Procházka: Janův život a jeho literární dílo (p. 2)
- [16] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 3)
- [17] Josef Karel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 4)
- [18] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 5)
- [19] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 6)
- [20] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 7)
- [21] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 8)
- [22] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 9)
- [23] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 10)
- [24] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 11)
- [25] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 12)
- [26] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 13)
- [27] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 14)
- [28] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 15)
- [29] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 16)
- [30] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 17)
- [31] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 18)
- [32] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 19)
- [33] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 20)
- [34] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 21)
- [35] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 22)
- [36] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 23)
- [37] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 24)
- [38] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 25)
- [39] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 26)
- [40] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 27)
- [41] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 28)
- [42] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 29)
- [43] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 30)
- [44] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 31)
- [45] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 32)
- [46] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 33)
- [47] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 34)
- [48] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 35)
- [49] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 36)
- [50] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 37)
- [51] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 38)
- [52] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 39)
- [53] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 40)
- [54] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 41)
- [55] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 42)
- [56] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 43)
- [57] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 44)
- [58] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 45)
- [59] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 46)
- [60] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 47)
- [61] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 48)
- [62] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 49)
- [63] Karel Emanuel Kocourek: K životu a literárnímu dílu (p. 50)

Čs. dokumentační středisko
 nezávislé literatury
 Referenční exemplář dílny
 ERLANGEN
 X. 1986
 Josef Jelfnek

copied, bound, and made available by
 the Center for the History of Medicine
 at the University of Erlangen-Nuremberg
 The copyright stays with each library
 strictly prohibited to publish any part
 of the Center.
 This journal is not to be used as a periodical
 in any publication.

- [1] Petr Kabeš: ~~Z~~ Třpyt žádat o hvězdu? (p 1)
- [2 ÷ 21] L. Procházková: Život byl ke mně laskavý
/Rozhovor s J. Updike/ (p 20)
- [22 ÷ 29] Karel Pecka: Ravnost je sen hrbatých (p 2)
- [30 ÷ 36] Zdeněk Rotrekl: Za Karlem knížetem ze Schwarzenbergu (p 7)
- [37 ÷ 55] Miroslav Kusý: Neslovenský fenomén (p 19)
- [56 ÷ 60] Eva Schmidtová-Hartmannová: O kritické metodě J. Opata (p 5)
- [61 ÷ 63] Jaroslav Cpat: K replice E. Schmidtové-Hartmannové (p 3)
- [64 ÷ 68] Eva Kantůrková: Rok narozenin (p 5)
- [69 ÷ 71] Eda Kriševová: Vzpomínka na Mahlera (p 3)
- [72 ÷ 98] Zdeněk Urbánek: Začátek cesty (p 27)
- [99 ÷ 101] František Pavlíček: Dedikace místo prologu (p 3)
- [102 ÷ 112] Malé album z konce velké války (p 11)
- [113 ÷ 116] Milan Šimečka: Umění fejetonu (p 4)
- [117 ÷ 120] Milan Šimečka: Smutné satisfakce bezmocných (p 4)
- [121 ÷ 124] Z.U.: Zkažený koncert (p 4)
- [125 ÷ 126] Ivan Klíma: Hrdinové naší doby (p 2)
- [127 ÷ 135] Sergej Mačonin: Revizor z Ústí (p 9)
- [136 ÷ 141] Milan Uhde: Osud talentu (p 6)
- [142 ÷ 156] Milan Jungmann: Sovětští spisovatelé u zdi nářků (p 15)
- [157 ÷ 165] Iva Kotrlá: Tendence modlitby (p 9)
- [166 ÷ 182] EC: Více než 13 řádky o... (p 17)
- [183 ÷ 185] ~~K~~ Ludvík Vaculík: Co jsem dostal (p 3)
- [186 ÷ 188] Ludvík Vaculík: Srpnový den (p 3)
- [189 ÷ 191] Ludvík Vaculík: V důchodu (p 3)

Čáří 1986

Copied, bound, continuous numbered and made available by
Dokumentationszentrum zur Förderung der unabhängigen tschecho-
slowakischen Literatur e.V. from a type-written carbon copy
(unbound sheets, A 4) for research and information purposes.
The copyright stays with each individual author and must be
strictly observed; before publishing any item please consult
the Center.

"OBSAH" must not be quoted as a periodical samizdat journal
in any publication abroad.

C B S A H :

- Petr Kabeš: ~~X~~ Třpyt žádat o hvězdu?
L.Procházková: Život byl ke mně laskavý
/Rozhovor s J.Updikem/
Karel Pecka: Rovnost je sen hrbatých
Zdeněk Rotrekl: Za Karlem knížetem ze Schwarzenbergu
Miroslav Kusý: Neslovenský fenomén
Eva Schmidtová-Hartmannová: O kritické metodě J.Opata
Jaroslav Opat: K replice E.Schmidtové-Hartmannové
Eva Kantůrková: Rok narozenin
Eda Krigeová: Vzpomínka na Mahlera
Zdeněk Urbánek: Začátek cesty
František Pavlíček: Dedikace místo prologu
Malé album z konce velké války
Milan Šimečka: Umění fejetonu
Milan Šimečka: Smutné satisfakce bezmocných
Z.U.: Zkažený koncert
Ivan Klíma: Hrdinové naší doby
Sergej Machonin: Revizor z Ústí
Milan Uhde: Osud talentu
Milan Jungmann: Sovětští spisovatelé u zdi nářků
Iva Kotrlá: Tendence modlitby
EO: Více než 13 řádky o...
~~KO~~Ludvík Vaculík: Co jsem dostal
Ludvík Vaculík: Srpnový den
Ludvík Vaculík: V duchodu

Září 1986

TŘPYT ŽÁDAT O HVĚZDU?

- nechť nesbratřené bohy žít! -
ani vlast vláčená v kufra
nemí majetnictvím natož výsadou
natož přítěží a prokletím:
jenom lásku nosit lze
ba přenášet;
ale potom je to vždycky bříske,
srdce bezespora
mimo spor,
obvající sebe
až po otisk policejní bříska malíka,
což může být i málo,
zato do důsledku. Dva, mladí jako následníci
trůnu před vtiskem zla let
kdy jsem se rodil
kdy jsem dorůstal, cestovali v Jeruzalém a
/mrtev již jeden
druhý pro řeč ochrant/
líčili po letech shodně
- aniž se kdy znali -
tamější, blízké město chleba
/dnes poněkud mými/ slovy:
co tam překvapí, že všechno
zdrobnělé jak jesličky.

/Petr Kabeš/

ŽIVOT BYL KE MNĚ LASKAVÝ

/Rozhovor s Johnem Updikiem/

Asi ve dvanácti letech jsem poprvé dostala strach, že život je moc krátký a že nestihnu přečíst všechny knížky, které za to stojí. Proti téhle nespravedlnosti jsem se bránila tím, že jsem v románech přeskakovala příliš obširné popisy krajin, v Balzacovi i zařízení místností. Zajímali mě jenom lidi a to, co se jim děje. /Dokonce i na někdejší výstavě holandských krajinářů mě nejvíc bavilo nacházet na plátcích jednu určitou postavu, byl to mladý muž v polovojsenské ústroji a vyskytoval se všude, u vodopádů, ve zříceninách hradů, v krajině před bouří, v bouři i po bouři, a jeho žlutá kacabajka, kterou jen občas vyměnil za modrou, odlehčovala pochmurnost pozadí./

Až někdy v sedmnácti jsem přišla na to, že román není divadelní konverzačka, že ty popisy prostředí v něm hrajou taky, někdy dost podstatně, a stejně jako kdysi chlápka v kacabajce mě teď bavilo objevovat autorovy figle s touhle věcí, jeho umění vtáhnout čtenáře do své krajiny a nedovolit mu přeskočit potok ani odstavec.

Do určitého věku to šlo krásně, moje fantazie byla větší než moje zkušenost, ale pak se to nějak zadrhlo a všechny příští knižní krajiny, pokud se nejednalo zrovna o Afriku, se v mé představě čím dál víc podobaly jižní Moravě nebo severním Čechám, podle toho, jestli jsem to četla v létě nebo v zimě. Například Kentaura jsem bez zaváhání uložila do oblasti kolem Nového Boru, pevně jsem si určila, v které boční ulici nenastartoval starý Caldwell buicka, a tak to pro mě zůstalo dodnes, i když tu novoborskou ulici mezitím zplanýrovali pro stavbu

obchodního domu. Nechci tvrdit, že tu novou stavbu nevidím, ale její existence vůbec nevylučuje současnou existenci té staré ulice, kde Caldwell nenastartoval buicka. Tenhle umocněný nesmysl je možná odrazem nějaké mé duševní úchyvky, ale zatím se s tím dá dost příjemně žít v tom našem koutě. Zvlášť, když se pak jednoho dne stane zázrak a dojde na babičkovský slogan o hodné panence. Ten letošní se udál koncem března, kdy na pozvání amerického velvyslance Luerse a jeho manželky přijel John Updike do Prahy a strávil s námi dva večery. Nedlouhá velvyslancovská doba Mr. Luerse má znaky téměř kulturní éry: ve dvou letech seznámili nás s lidmi jako Vonnegut, Styron, Albee, Galway Kinnell, Updike. Updike nám přednesl své verše a dokonce se vlídně uvolil odpovědět mi na několik otázek, když zjistil, že rozhovor s ním zamýšlím pro samizdatový časopis. Ovšem brzy se ukázalo, že těch otázek mám přece jen víc, než John Updike času, a tak interview proběhl zprostředkovaně. Napsala jsem dotazy a americký kulturní atašé pan Kiehl je pak Updikeovi četl v autě cestou z Prahy do Erna. Kazetu s nahrávkou mi potom odevzdal. Tuto technickou okolnost uvádím proto, abych vysvětlila, proč jsem v některých momentech, které se nabízely, nemohla otázky zpřesnit, doplnit nebo jinak reagovat na jeho odpovědi.

Výsledek této netradiční metody už posoudí čtenáři sami, já mohu vyslovit jen pozdní lítost nad tím, že autorovi tak vnímavému pro krajinu nezbylo na pozorování té naší moc času; ke konci kazety už jsou slyšet brněnské tramvaje.

/John Updike se narodil roku 1932. Knihu Kentaur napsal v roce 1963./

Fane Updike, jste v Československu poprvé?

- Je to moje druhá návštěva. V roce 1964 jsem tu byl na pět dní.

Co bylo podnětem k tomu, že jste přijel letos?

- Jednak je to obnovení mých záměrů, které mám s tímto nádherným městem, které je v Evropě skutečně unikátní a doposud se ho nedotkly změny času, a také jsem chtěl získat určitou změnu perspektivy, jelikož je velice snadné, aby spisovatel upadl do nekonečné rutiny svých vlastních slov. Praha je tedy jednou zastávkou na mé cestě po třech evropských zemích.

Můžete mi říct, která země, podle Vašeho názoru, měla největší úspěch v próze sedmdesátých let?

- Těžko, musel bych být gigantický čtenář, aby má odpověď byla opravdu fundovaná, ale domnívám se, že sedmdesátá léta se dají obecně označit za desetiletí, v němž se do popředí dostali jihoameričané jako nadmíru vzrušující a inventivní spisovatelé. Mohl bych jmenovat jakoukoliv zemi, pochopitelně Kolumbii, z níž pochází Marquéz, a Peru, odkud je Llosa. Z hlediska severoameričana bych vůbec řekl, že jihoameričané v tomto desetiletí zazářili dost oslnivě.

U nás ještě doznívá obliba Marquéze. Co si o něm myslíte vy?

- Velmi toho člověka obdivuji. Domnívám se, že téměř všichni si cení Sto roků samoty. Myslím si, že jeho tvorba je občas nevyrovnaná, připomíná Prousta a Danteho, protože se v něm všechno kumuluje a směřuje k jediné silné výpovědi, ale ve svých nejlepších dílech je schopen vyprodukovat takový druh magické nadreálné intenzity, kterou nedokáže nikdo jiný. Dost se mi líbí jedna z jeho dřívějších knih - Sezóna listí - která obsahuje mnoho z témat, která se potom splétají v románu Sto roků samoty. Podle mého názoru dílo, které přišlo v dalších dvaceti letech po románu Sto roků samoty,

jeho reputaci skutečně značně nezvýšilo, ale jako spisovatele ho mám moc rád.

Pane Updike, které americké prozaiky tohoto století byste jmenoval na prvních třech místech?

- Z tohoto století bych musel jmenovat Hemingwaye, Faulknera a Saula Bellowa.

Kterého z nich byste chtěl mít za kamaráda?

- Nerad bych se moc přátelil s Ernestem Hemingwayem nebo s Faulknerem, protože jsou mrtvi, zbývá tedy Saul Bellow. Ovšem my američtí spisovatelé se zrovna moc nekamarádíme, snažíme se jeden druhému vyhýbat a já si myslím, že je to moudré. Od těch tří jsem se však snažil něco naučit, nejvíc jsem se myslím naučil od Ernesta Hemingwaye, dále od Bellowa a nejméně od Faulknera.

Co Vám vadí na Hemingwayovi?

- Tato otázka předpokládá, že mi opravdu něco na Hemingwayovi vadí, že na něm nemám něco rád, ovšem nemít rád je trochu silný výraz. Jeho osobnost a dílo však pochopitelně do jisté míry utrpěly po brilantním ranném vstupu do literatury, domnívám se, že po čtyřicítce téměř přestal existovat jako spisovatel, třebaže nadále prosperoval jako veřejná osobnost. Jeho zájem o brutalitu, o zabíjení zvířat a dokonce o to, jak se navzájem zabíjejí lidé, je zájem, který s ním nesdílím, ačkoliv ho sdílelo mnoho lidí, a myslím si, že se jedná o autentickou součást lidské zkušenosti. Podle mě se lze zmínit o dvou věcech, které snížily Hemingwayovu skvělost v jeho celkové kariéře. Jednak, že mu časem pití skutečně vlezlo do hlavy a zadruhé, že se jeho posedlý zájem o násilí a dokonce určitý obdiv násilí změnil v něco dost nepříjemného. Ovšem toho si člověk všimne spíš v jeho dopisech, které jsem náhodou četl, než v jeho próze. Ale určitě některé z jeho posledních próz, část jeho prózy z posled-

ních let, není jenom zmatená, ale opravdu nechutná.

Máte rád Kerouaca?

- Dost se mi líbilo Na cestě. Byla to taková osvobozující kniha. Když člověk přišel na chuť rytmu jeho nedisciplinované prózy, zjistil, že zobrazuje americký místopis a americkou zkušenost velmi dobře. Nečetl jsem všechna Kerouacova díla, opravdu jsem nečetl moc z období, které následovalo po románu Na cestě. Nepřipadá mi, že měl velkou schopnost sebekritiky anebo sebeobnovy, kterou rád nacházím u velkého spisovatele.

Teď otázka z babiččiny krabičky. Co si myslíte o románu Jih proti Severu? Je to kýč?

- Nikdy jsem ho nečetl. Může se to zdát divné. Ale má matka ho četla s velkým potěšením spolu s většinou lidí její generace. Předpokládám, že se jedná o vynikající formu lidové četby. To by byl asi tak můj názor podle toho, co vím. Nena- zval bych to tak úplně kýčem, nazval bych ho prvotřídním dílem druhořadé spisovatelky.

Myslíte si, že realistická próza má ještě naději? Nebo se brzy přežije?

- Myslím si, že všechna próza, která za něco stojí, je v jistém smyslu realistická. Myslím si, že dílo Marquéze je realistické, tak jak on ho jistým způsobem vidí. Ve skutečnosti se snaží vyprávět příběh, snaží se nám podat verbální ekvivalent něčeho, co prožil. Domnívám se, že energie pro veškerou prózu nakonec vychází z reality. Realita zkušenosti lidské bytosti je dost různorodá: chápeme, sníme, představujeme si, myslíme na věci, které nám v daném okamžiku připadají nereálné, to znamená, že realismus není jednoduchá věc, ale pochopen správným způsobem je zdrojem excelence a života veškeré prózy.

Píšete pro sebe nebo pro čtenáře? /Pro jaký okruh čtenářů?/

- Člověk doufá, že zasáhne určitý druh čtenářů, ale moje představa o nich není příliš jasná. Člověk musí psát jistým způsobem pro sebe, protože vy sám, když píšete, jste bezprostředním čtenářem. Snažím se psát knihy, které by se mi líbily, kdybych byl čtenář, a píšu je ve víře, že existuje dost lidí, kteří přijímají na stejné vlně. Může to vypadat divně, ale nezdá se mi, že při psaní člověk nějak hrozně myslí na čtenáře, ke kterým doufá promluvit. Jeho pozornost je opravdu plně soustředěna na slova tak jak plynou jedno po druhém, na postavy a na zvláštní život, kterým žije příběh. Je to v jistém smyslu jako žonglování, když stojíte na jevišti, vaše pozornost se upírá na míčky, které vyhazujete do vzduchu, doufáte, že na konci vás odmění potleskem, ale zároveň na ten aplaus nemyslíte.

Když píšete román, kolik verzí většinou děláte?

- To záleží na každé knize. Obyčejně se snažím mít v hlavě srovnáno dost, abych nemusel moc revidovat stavbu. Dokud nemám v hlavě strukturu románu, jeho základní prvky, dokud nemám tonleto v hlavě, tak knihu nezačínám. Pochopitelně jakmile knihu začnu, mohu si nekonečně pohrávat se slovíčky a opravdu se domnívám, že je důležité, aby slova měla život, aby byla neotřelá a zajímavá sama o sobě, takže na této úrovni text do značné míry zreviduju. Takže napíšu jednu verzi, nechám knihu trochu uležet, vrátím se k ní a pracuju na ní, dokud není v pořádku. Tohle by se mohlo nazvat další verze. Někdy mohou existovat dokonce další dvě verze a potom, když je kniha přijata k vydání, poskytují korektury další příležitost k tomu, abych se na text podíval znovu a já skutečně v korekturách ještě dost text upravuju.

Nemáte někdy chuť některou svou starší knihu přepsat jinak?

- Někteří spisovatelé to udělali, ale já jsem takovou chuť nikdy neměl. Občas se sice najde nějaká věta, které si

všimnu, když se do svých starších knih podívám, a kterou bych rád třeba změnil, ale domnívám se, že kdybych měl vybrat některou svoji starší knihu a snažil se ji napsat lépe, je docela pravděpodobné, že bych ji napsal hůř. Mohl bych jí sice vtisknout určité kvality, které mám teď, ale mohl bych taky ztratit ty kvality, které jsem měl tehdy, když jsem knihu psal. Myslím si, že je nejlepší, když si můžete v každém období svého života věřit, že děláte to nejlepší čeho jste schopni a věřit, že dílo, které píšete, ať už je vám dvacet, třicet nebo padesát, má integritu výpovědi v té určité době. Takže když se vracím ke svým starším dílům a čtu je znova, vyskytne se občas něco, co bych dnes neudělal, ale je tam taky hodně toho, co bych dneska udělat nedokázal. Podle mě spisovatel jako Henry James, který se vracel ke svým raným dílům a usilovně je přepisoval, nadělal právě tolik škody jako užitku. Takže se snažím tvrdě pracovat na věci, kterou právě dělám, a když je po přečtení poslední korektury, odkládám román za sebe navždy.

Myslíte si, že jste svou nejlepší knihu už napsal? Nebo se na ni teprve těšíte?

- Bože! Doufám, že jsem ještě nenapsal svoji nejlepší knihu! Je mi teprve padesát čtyři, což na spisovatele není žádné velké stáří a cítím se plný věcí, které chci ještě udělat, takže opravdu doufám, že moje nejlepší kniha teprve přijde.

Pane Updike, připadá mi, že ženským hrdinkám svých knih neponecháváte žádné tajemství. Nemáte taky ten pocit?

- To je zajímavá myšlenka, že neponechávám svým hrdinkám tajemství. Snažím se popisovat své hrdinky a hrdiny tak plně, jak dokážu, a opustit na konci knihy čtenáře s pocitem, že je zná dost dobře. Nemyslím si, že postavy by měly skrývat svá tajemství před autorem nebo před čtenáři. Ženy mě zajímají, uvědomuju si, že došlo k významné změně ve

způsobu, jakým dnes muži nahlížejí na ženy a taky ve způsobu, jakým ženy nahlížejí samy na sebe. O tom, co to znamená být žena v USA dvacátého století jsem se snažil psát. Mám však podezření, že přes všechnu moji snahu mají tyto ženy stále svá tajemství, o která jsem je nepřipravil.

Čeho se nejvíc bojíte, když začínáte nový román?

- Mám strach z marnění času, když román nebude dobrý, anebo z toho, což se někdy stává, že příběh po stovce stran pro mě odumře a že nebudu mít o čem psát. Prostě, začal jste román v naději, že ožije vlastním nepředvídatelným životem a moje začáteční obava je, že se tohleto nestane. Psaní knihy vyžaduje velkou dávku trpělivosti a víry, že téma ožije, ale pod tím je přítomný i strach, že se to nestane, z nějakého důvodu, vinou nějaké nedostatečnosti ve mně nebo v mých záměrech, že ten příběh zůstane mrtvý.

Jste muž řádu, to znamená vyznáváte přísnou disciplínu při práci?

- Nikoli přísnou, ale přibližnou. Mám doposud to výsadní postavení, že pracuju jako spisovatel na volné noze a jistě to nejmenší, co můžu udělat, abych si tuto výsadu zasloužil, je pracovat vytrvale jako většina mužů a žen ve svých povoláních. Ostatně si nemyslíme, že je něco heroického na práci prodavače, učitelky nebo pojišťovacího agenta, kteří vstávají každý den a dělají svou práci, a proto není důvodu, abychom obdivovali spisovatele za to, že každý den vstává a dělá svoji práci. Teď, když už jsem překročil padesátku a je mi věnována určitá pozornost, se musím snažit rozlišovat mezi důležitou a nedůležitou prací. Za mlada byla všechna moje práce důležitá, protože mě nikdo nežádal, abych něco dělal, něco moc. Dneska musím odpovídat na spoustu dopisů, mluvit při mnoha příležitostech, účastnit se konferencí a cestovat, a tak bych řekl, že dnes se moje disciplína projevuje hlavně v tom, že se snažím připoutat k psacímu stolu, mít na paměti

nejdůležitější věci, které lidé očekávají od umělce, totiž jeho umění a ne jeho moudrost a jeho přítomnost anebo jeho autogram.

Vaši mužští hrdinové ze sebe občas dělají šaška, ať už v únavy nebo v jakési obraně. Máte tuhle sympatickou a zároveň rozčilující vlastnost taky?

- Tuto otázku by spíš měli zodpovědět jiní lidé, lidí, kteří mě znají. Ale obávám se, že ano. Ano, myslím si, že Updíkovec vůbec tíhnou k humoru, shledávají, že život z nich často dělá kašpary a oni se občas snaží v tomto smyslu s životem spolupracovat. Doma, kde jsem vyrůstal, jsme se hodně nasmáli, i v dobách, kdy se naše podmínky dost zhoršily, nebyla o smích nouze a myslím, že tenhle apetit pro smích, který jsem získal v dětství, mi zůstal.

Slyšela jsem, že jeden z Vašich synů taky píše. Dal jste mu do začátků nějaké rady?

- Víte, to je trochu zvláštní, protože David, o němž je řeč, nejevil v době, kdy jsem s ním žil, nějaký zvláštní zájem o literaturu a už vůbec žádný o psaní. Ale naše děti jsou pro nás v jistém smyslu stejnou záhadou jako naši rodiče. Začal psát na univerzitě. Vysvětlil mi, že hlavně proto, že se zamiloval do dívky, která psala a chtěla se stát spisovatelkou, takže David, aby si zasloužil její přízeň, musel taky psát a kupodivu začal velmi úspěšně. Přijali mu jednu nebo dvě povídky k otištění v renomovaném časopise, když byl ještě na studiích. O radu mě nikdy nežádal. Kdyby nějakou chtěl, asi bych mu zdůraznil to, co je očividné, totiž, že povolání spisovatele není pro každého a i v tak veliké a bohaté zemi jako jsou USA je skutečně jenom několik těch, kteří se psaním mohou živit. Touha věnovat se psaní musí být velmi silná, protože pravděpodobnost neúspěchu je značná. David má svůj vlastní styl, nejsem to já ani moje kopie. Je mu

osmašvacet a začal dělat víc věcí napřednou, snaží se psát a zároveň učit a myslím si, že ví, že mu držím palce.

Pane Updike, myslíte si, že vaši tvorbu něčím ovlivnil váš starší kolega Salinger?

- Salingerovy povídky pro mě znamenaly velmi mnoho. Ukázaly mi, jak se příběh dá začít a vystavět tak, aby vyvolal dojem určité bezcílnosti. Myslím, že nejenom přesnost, s jakou Salinger slyšel dialog, ale i způsob, jakým utvářel své povídky, na mě skutečně měly vliv. Poprvé jsem je slyšel ještě na univerzitě, v době, kdy jsem hledal záchytné body, abych dokázal zarámovat svoji vlastní zkušenost. Ano, jeho povídky mi pomohly ukázat cestu.

Máte v každé knize nějakou svou posvěcenou větu nebo odřizstavec?

- Každá kniha tíhne k tomu ztělesňovat určitý stupeň pravdy a já si často vybírám epigrafy jiných autorů, kterými knihu uvádím a které vysvětlují to, o čem já si myslím, že ta kniha je. Ovšem kniha, román, je poněkud záhadný objekt, který má svou vlastní vůli a já si nejsem jistý, zda mé knihy skutečně zobrazují pravdu. Doufal jsem, že ji budou zobrazovat a tak jsem je zamýšlel. Kritikové mého díla se jen zřídka dívají na mé epigrafy, ale tomu, kdo se chce dozvědět, co se snažím vyslovit, bych doporučoval, aby se na tato motta v mých románech podíval.

V českých poměrech je zvykem, že čtenář knihy se zajímá i o literární kritiku na tu knihu. Ale už v sousedním Západním Německu je to jiné, tam se o literární kritiku zajímají jen odborníci, to znamená učitelé, knihovníci atd. Má podle vašeho názoru literární kritika nějaký význam aspoň pro čtenáře, když ne pro autora, protože je mi znám váš negativní vztah k literární kritice.

- Můj vztah k ní není negativní, sám jsem jí napsal docst. Ale nemyslím si, že spisovatel, který napsal knihu jak nejlépe uměl, by měl věnovat přílišnou pozornost kritice, která následuje. Ani si nemyslím, že by měl utvářet svou knihu k potěše imaginárních kritiků. Kritik a tvůrčí spisovatel jsou v jistém smyslu nepřátelé a i když se slučují v jednom člověku oba dva, není to pro stejnou chvíli, to znamená vždycky si musí vybrat jen jedno hledisko, jen jednu stranu. Napsal jsem hodně kritických statí o jiných autorech, ale když jsem se posadil k vlastní práci /beletrii/, snažil jsem se vypudit z mozku všechny kritické myšlenky. Ale abych se vrátil k otázce, připadá mi, že přístup ke kritikám v Západním Německu je ten, kterému bych dával přednost.

Boris Pasternak v předmluvě k Doktoru Živagovi říká, že ty náboženské úvahy a debaty tam dal hlavně proto, aby se tím kniha proteplila. Při čtení Vašeho Kentaura mě napadlo, jestli tam ta řecká mytologie není z téhož důvodu?

- Jistě, mytologie v Kentaurovi je tam kvůli spoustě věcí, v zásadě něco jako druh humorné metafory nebo aktualizace náboženské důležitosti, kterou pro nás mají impresy v mládí. Existuje určitá míra, do které lidé, s kterými se setkáváme v dětství, nám připadají jako bozi, jsou obrovití a záhadní a by to tento smysl, který jsem se snažil předat pomocí mytologie. Je pochopitelné, že když už jednou zvolíte tento nástroj, jste pak povinni používat ho "až po jílec". Ano, v zásadě jsem se snažil říct, že život má prvky mýtu, obzvláště, když jsme mladí.

Fane Updike, dokázal byste dnes psát i zadarmo? Psal byste, i kdybyste za strojopis svých děl musel ještě sám platit?

- Tím si opravdu nejsem jistý. Část půvabu být americkým spisovatelem je v naději, že vám za to něco zaplatí.

Pochopitelně jsem napsal hodně za mlada, kdy jsem za to ještě honoráře nedostával. Psaní bez myšlenky na peníze může přinášet jistou rozkoš. Potěšení přináší skutečnost, že to, co napíšete, bude otištěno a že to budou číst jiní lidé. Pochopitelně určité potěšení přináší i sebevyjádření. Ale já jsem profesionální spisovatel, za toho se považuji, a kdyby mi byly všechny možnosti i odměny odebrány, nejsem si jistý, zda bych místo toho, abych nadále psal, se neohlížel po nějakém jiném povolání. Jenom poezii bych psal dál, protože i teď ji píšu víceméne pro svoje potěšení.

Když vynecháme ruskou prózu, zaujalo vás nějaké dílo slovan-
ské literatury?

- Určitě pro mě znamenalo mnoho Kafkovo dílo. Začal jsem s povídkami; přečetl jsem Proces, Zámek, dokonce i Ameriku. Popravdě řečeno jsem dost sečtělý. To, co Kafka říká o lidské situaci, mi připadá nesmírně pravdivé, vystihl ji, platí to přesně alespoň v tomhle století, a proto ho čtu nejenom jako nesmírně plodného, tragického spisovatele se smyslem pro humor, ale také jako jakéhosi věštce, proroka, člověka, který mi říká víc, než jsem věděl předtím. Vzdělaní lidé z USA pochopitelně čtou spoustu Rusů počínaje Gogolem a konče Nabokovem, myslím, že dílo Nabokova můžeme rovněž zahrnout do slovan-
ské literatury. Já jsem jeho velký obdivovatel a víceméně jsem přečetl v překladech všechna jeho díla v ruštině a všechno, co napsal v angličtině. Do americké literatury padesátých a šedesátých let přinesl něco zcela neobvyklého a jsem si jistý, že moje dílo by vypadalo jinak nebýt příkladu Vladimíra Nabokova. Existuje celá řada spisovatelů, kteří mě napadají, ale Kafka je Čech nejpřednější. Několikrát jsem začal číst taky Haškova Dobrého vojáka Švejka, nepochybuji o tom, že je to klasické dílo, ale myslím si, že je to dílo, které bude muset ještě nějakou dobu počkat, než si je přečtu celé.

Teď pár odpočinkových otázek, například, věříte v přátelství mezi mužem a ženou?

- Ano, má snahu existovat, všechno v našich povahách nás k tomu předurčuje. Pokud se touto otázkou míní přátelství bez sexu, pochopitelně, že i ono existuje. Spousta mých kolegů v mém profesionálním životě byly a jsou ženy. Moje první redaktorka v časopise New Yorker byla žena. Moje současná redaktorka ve vydavatelství Knopf je už mou kolegyní spoustu let. Je zřejmé, že tohle je oblast, kde ženy dříve než v jiných oblastech získaly významné a vlivné postavení a popravdě řečeno raději pracují s redaktorkou než s redaktorem. Shledávám, že estetické odezvy žen jsou jemnější a taky jejich duch je méně řevnivý, nekonkurující. Ano, v tomto smyslu jsem se z přátelství žen vždycky těšil a taky je stoprocentně podporoval ve svém společenském životě. Nad každým vztahem mezi muži a ženami visí stín sexu, ale ten musí vždycky v tom stínu zůstat a může tam existovat jako cosi, co to přátelství oslazuje. Cítím se skutečně daleko přátelštější v přítomnosti žen než mužů.

Myslíte si, že ženaká emancipace byla blbost?

- Ale ne, vůbec ne. Ovšem vaše formulace není zrovna ideální formulací, protože je v ní cosi jaksi roztomilého a lechtivého, což je právě součástí obrazu, bez něhož se ženy snažily obejít. Ale myslím, že hnutí, ať už ho nazvete jakkoli, udělalo hodně ke zlepšení života v USA. A určitě není špatné, že se o něm dovídají muži. Muž, kterého jeho matka vychová staromódním způsobem, často očekává, že i jeho žena nebo milenka nebo dcera se k němu budou chovat stejně, jen proto, že se čirou náhodou narodil s penisem. V tomto smyslu je ženské hnutí důležité i pro muže. Je dobré si uvědomit, že ženy fakticky nejsou nezbytně stvořeny pro to, aby otročily mužům, a že mají své touhy,

14

svůj rozum a svoji duši. Já se počítám mezi ty, jehož vědomí dostalo díky emancipačnímu hnutí v USA nový rozměr.

Chtěl byste se ještě někdy hodně zamilovat?

- Nejspíš ne. Už jsem asi na ty věci příliš starý. Měl jsem dost zkušeností a dost času, takže si myslím, že už jsem to zažil. Jsem spokojený, že miluji svou ženu tak, jak ji miluji, a že se chovám k těm ostatním s takovou laskavostí a s takovým obdivem, jak jen mohu.

Umíte odpočívat?

- Jestli umím odpočívat? Nejspíš ne. Nemyslím si, že muži jsou stvořeni pro to, aby vůbec kdy odpočívali. Jsme zvíře, které stále někam jde, náš metabolismus vyžaduje příjem a výdej a naše duševní životy, naše duchovní životy to vyžadují také. Takže ne, nenablížím na odpočinek jako na něco, co budu vyhledávat.

Máte svého psychoanalytika?

- Odpověď zní ne. Když o tom budu přemýšlet v širších souvislostech, odpověď je také ne. Neznám nikoho, kdo by ztrácel příliš mnoho času analyzováním mé osobnosti a ne-jsem si taky jistý, že by analýza nějak závažně pomáhala v prožívání tvůrčího a šťastného života. Určitá sebekritika pokud jde o váš výkon jako pracujícího i pokud jde o chování jako tvora společenského je užitečná, ale můj vlastní naturel se myslím nijak zvlášť analyzovat nedá.

Míváte někdy deprese? Čím se z nich dostáváte?

- Zažil jsem strach. Nevím, zda jsem se kdy ocitl ve skutečné depresi, totiž, pokud jste vyděšeni dost dlouho, deprese obyčejně následuje, ale do určitého stádia se dá skrývat. Myslím si, že jsem byl ušetřen jistého druhu depresivních nálad, o nichž vím, že jimi trpí spousta lidí. Neřekl bych, že často podléhám depresím, spíš naopak, je-li čnmurný den,

jsem plný naděje, že ten příští už tak pošmourný nebude. Spisovatel má opravdu štěstí v tom, že i ty zlé věci, které se mu stávají, jsou v jistém smyslu užitečné, v tom smyslu, že neví, co z jeho života se dá použít. Podle mě upadá většina lidí do depresí proto, že trpí pocitem, že prožívá život nadarmo a spisovatel nemusí nikdy trpět tímto pocitem, protože má vždycky možnost napsat příběh, báseň nebo román ze svého života, a tak si myslím, že jak moje nátura, tak moje povolání se často spiknou proti tomu, abych propadal depresím.

Jaký druh hudby máte rád?

- Jako kluk jsem hodně poslouchal džez, úplně jsem pro džez hořel. Moje obliba rockové hudby vcelku skončila asi odchodem Beatles. Pokud jde o klasickou hudbu, tíhne můj vkus spíš k Bachovi než k Beethovenovi. Popravdě řečeno nejsem příliš muzikální, znám lidi, kteří musí mít neustále zapnutý gramofon, neřekl bych, že patřím mezi ně. Ale nejintenzivněji jsem reagoval na hudbu jako teenager, většinou jsem poslouchal nahrávky černošských amerických hudebníků jako je Louis Armstrong nebo Sidney Bechet, Fats Waller a mnoho ostatních. Také jsem měl rád zpěvačky, jak černé tak bílé, dokonce jsem raději poslouchal zpěvačky než zpěváky, zamiloval jsem se do americké zpěvačky Doris Dayové. Ale měl jsem rád i takové kýčovitě hvězdy jako je Connie Francisová a Patti Pageová. Poslouchal jsem desky Bessie Smithové, Billie Holidayové, Tiny Washingtonové, Elly Fitzgeraldové a jiné. Ano, a také jsem měl rád skupinu Supremes. Myslím si, že celé rockové hnutí mi nepřineslo nic kouzelnějšího než ranné desky skupiny Supremes.

Měl jste rád Edith Piaf?

- Ano, Edith Piaf mám moc rád, mám rád to její vibrato. Moje francouzština není tak skvělá, abych porozuměl tomu, co říká, ale možná, že je to dobře. Ano, mám rád Piaf a poslouchám ji, nemyslím si ale, že mám moc jejích desek, protože

většina mých desek nejrůznějšího žánru zůstala u mé první manželky. Neřekl bych, že jsem v dnešní době nějak dobře zásoben hudbou.

Kdyby to šlo, které období ve svém životě byste chtěl prožít znovu?

- To je ovšem dobrá otázka! Prožil jsem krásné období po třicítce, takže, pokud bych si mohl vybrat, zvolil bych rozmezí mezi třiceti a devětatřiceti lety.

Nenávidíte někoho?

- Ani nemyslím. Nenáviděl jsem kdysi, ale život byl ke mně laskavý a já jsem se snažil být laskavý k jiným. Pokud se snažíte nahlížet na věci objektivně, téměř nikdo si nezasluhuje být nenáviděn. Několikrát jsem pociťoval nechuť k někomu, existuje několik recenzí, na které se nemohu podívat laskavými očima, ale když se potom s dotyčným setkáte, většinou zjistíte, že celá jeho bytost volá po laskavosti a hovoří proti nenávisti. Myslím si, že tínneme k tomu nenávidět věci, které neznáme, nenávidíme lidi, kteří jsou nám cizí, ale když se s nimi pak ve skutečnosti seznámíme, nenávist se stane nemožnou. Ale jinak bych řekl, že v mém životě není mnoho nenávisti.

Bojíte se davu?

- Ani ne. Pokud myslíte obracet se na dav, mluvit k velkému shromáždění. To mi připadá v jistém smyslu snadnější než mluvit k jednomu člověku, protože velké obecenstvo je v zásadě němé, zatímco jeden člověk může reagovat a dokonce vás zatáhnout do jakési mezihry. Jinými slovy: málo posluchačů vás může v dobrém slova smyslu provokovat tak, jak velké nedokáže. Jinak - dav, lidé, třeba ti, kteří navštěvují velké sportovní podniky nebo se účastní oslav v metropolitách, mi trochu nahání strach. Nikdy bych se k nim nepřidal, raději od nich udržuji odstup. Ideální mi připadají

skupiny tak do osmi lidí. Když je jich víc, tak už přerůstají v dav.

Odkud původně pochází Váš rod? Z čeho je odvozeno jméno Updike?

- Jsem rád, že se ptáte na tohle. Je to holandské jméno, myslím, že i hláskování přesně odpovídá holandštině. Znamená to up on the dike. /Holandsky Op dijk čili na hrázi, pozn. L.P./ V období, kdy se lidem dávala jména, žili nejspíš nějakí moji předkové na těch širokých hrázích, které zadržovaly moře. V Holandsku je to jméno dost neobvyklé, nejsem si jistý, jestli existuje v nějakých jiných zemích, je dost řídké i v USA. Updikeové přišli do Nového světa, do Nového Amsterodamu kolem roku 1655.

Kdybyste se nenarodil v USA ale v Evropě, která země by se k Vám nejlíp hodila?

- Holandsko. Ne, ne, беру to zpět. My Updikeové jsme sice Holanďané, ale když to tak zvažuji zdá se mi, že země, v které bych se chtěl narodit, by byla spíš Itálie. Itálie má určitý prostor, je tam pěkný rytmus, hezky se tam střídá město a venkov, italská příroda mi připadá jako plná života a radosti. Je ovšem velmi těžké si představit dokonalé zvládnutí cizího jazyka. A navíc, kdyby se člověk narodil v Itálii, znamenalo by to stát se Italem. Nicméně, kdybych měl volit, asi bych jmenoval Itálii.

Vraťme se zpátky do USA. Koho jste volil v minulých prezidentských volbách?

- Volil jsem protikandidáta Ronalda Reagana, zapomněl jsem, jak se jmenuje. Aha. Mondale.

Myslíte si, že Ronald Reagan je muž na svém místě?

- Zdá se, že ho většina Američanů za takového považuje. Ano, domnívám se, že je v mnoha směrech obdivuhodný a to,

co imponuje mně, který jsem ho nevolil, je to, že je nadále schopný poradit si s kongresem. Měli jsme celou řadu prezidentů v poslední době, kteří tento dar neměli. Jak víte, aspoň ve sněmovně je více demokratů než republikánů, a tak to Reagan nemá lehké. Není to, jako kdyby mu voliči dali do ruky bílou kartu. Ale pokud jde o dosahování politických cílů, dovede být dost úporný a pružný současně. Je lepším manipulátorem Washingtonu, než jsem si myslel, a po celou dobu se mu daří držet pevně v rukou otěže amerického veřejného mínění. Ze všech prezidentů, které jsem zažil, pouze Roosevelt se mu opravdu blíží pokud jde o vztah k většině amerického národa, což pochopitelně neznamená, že by neměl své oponenty, kolem čtyřiceti procent Američanů pro něj nevolilo, ale jak říkám, zažili jsme po sobě řadu prezidentů, kteří buďli nervozitu anebo prezidentů, kteří se podezřele necítili ve své kůži v Bílém domě a to se o Reaganovi nedá říct, ten jako by se v Bílém domě narodil. Jeho domácí programy se v jistém smyslu zdají nereálné, náš deficit se skutečně zvyšuje, mluví o snižování daní v době, kdy zdravý rozum by napovídal, že bychom je měli zvýšit... Nicméně je docela kouzelník, řekl bych, anebo dosud byl v těch pěti letech, co zastává prezidentský úřad.

Která osobnost ve světových dějinách Vás nejvíc fascinuje?

- Nejvíc mě fascinuje dost zapadlý a neznámý patnáctý prezident Spojených států James Buchanan. Něco málo o něm vím, pátral jsem po jeho životním příběhu a ten mě lákal tím víc, že Buchanan je jediný prezident USA původem z Pensylvánie. Jsem taky odtamtud a zajímalo mě tedy, co dělá/Pensylvániece jiného člověka, než jsou ostatní. Pensylvánie je jedním z těch prvních třinácti "Spojených států", které vznikly z původních osad, ale třebaže je to druhý nejlidnatější stát, říká se o Pensylvánii, že k životu USA přispěla jaksi málo. Její západní soused, Ohio, dodal sedm nebo osm prezidentů, z Virginie na jihu vzešlo mnoho prezidentů a dalších významných osobností,

ale velká Pensylvánie poskytla jen Buchanana, který je ke všemu považován za prezidenta hodně špatného. Nemyslím, že to s ním bylo tak zlé, ale jako většina nás Pensylvánců byl jaksi přehnaným realistou. Překvapivě se o nás může říci, že jsme v jistém smyslu konzervativní. Kořeníme v realitě a v tom, co se právě děje. Pocházím z okresu, kde lidé vyrábějí věci. Jsou to buď farmáři nebo tovární dělníci. Tam, kde jsem žil, nebylo mnoho velkých myšlenek či nápadů. Vlastně jsem se musel snažit, abych taky po svém dělal věci. Ta povaha prostředí snad vysvětluje, proč se u nás narodil jen jeden prezident - a pro mě Buchanan zajímá, i když se nic ďalekosáhlého za jeho prezidentství nestalo. Pokud jde o ty, kteří způsobili, aby se něco dalo, je mnohem zajímavější třeba Napoleon se svým vzestupem a se všemi svými taženími. Nebo Hitler, i když ten mě zajímá spíš z hlediska otázky, jak mohli Němci při vší své vzdělanosti, schopnosti, výkonnosti, dokonce vznešenosti ducha dopustit, aby o jejich osudu rozhodoval někdo tak trapně směšný a krutý. Jinak historii příliš nečtu, i když mě kdysi poutal středověk a snažil jsem se hodně se o něm dovědět. Ale v téhle chvíli mě nenapadá, koho z tehdejších lidí uvést na prvním místě.

Myslíte si, že se svět od dob Vašeho dětství zhoršil nebo zlepšil?

- Vcelku si myslím, že se zlepšil. Lidé, obecně řečeno, jsou trochu laskavější, trochu snášenlivější, o maličko méně jsou hotovi zabíjet. V době, kdy jsem se narodil, rodiče si ještě představovali, že dětem vládnou. Aspoň úplněji než dnes. A předáci světa za těch časů! Byl to svět plný totalitních caudillů. Za dospívání jsem viděl, jak probíhá veliká válka. Ano, ještě se ve světě zabíjí, ještě se uvnitř států i mezi nimi děje mnoho zločinů, ale opravdu mám pocit, že nyní je víc velkomyslnosti, laskavosti a snášenlivosti v lidech, než tomu bývalo dřív.

A na závěr: nechcete se na něco zeptat Vy mě?

- Tímto zprostředkovaným způsobem to není možné, jinak bych se pochopitelně rád zeptal, jestli jste šťastná, ale Vaši odpověď už se nedovím.

Přesto zkusím odpovědět, protože na tohle už se mě dlouho nikdo nezeptal. Myslím si, že štěstí jako déletrvající životní pocit už asi existuje jenom u dětí. Dětství a mládí je záloha na celý život, nikdy později už nebudeme lepší, krásnější a vnímavější. Tenhle smutný poznatek si ale radši nepřipouštíme moc k tělu ani k duši, jinak bychom se museli zabít už ve třicítce a jak by k tomu přišly naše děti. A tak si pozvolna zvykneme na to, že žijeme svůj život pro jiné, jako jiní ho dřív žili pro nás, a skrýváme ten svůj smutek, protože se třeba bojíme, že vyslovením by i on zevšedněl. I respekt ze smrti pomalu mizí a naděje na další životy se únavou smrskne do malého citlivého místečka poblíž srdce, nějakého nervu nejspíš. V tom místě to občas výjimečně zacuká, zřejmě vzpomínkou, třeba když vyjdem nepozorně oblečení do deště a on chladí a voní tak skutečně jako kdysi. Trvá to pár vteřin, ale odeznívá pak až do noci, a pokud usneme, zdají se nám krajiny, které jsme současnýma očima neviděli. Ráno opečeme včerejší rohlíky, aby se ten doznívajících sváteční neklid podržel ještě o chvíli, ale rohlíky stejně nekřupají tak jako kdysi a v pekárně je zapomněli osolit. Vlastně nic už není takové jako kdysi, my sami si připadáme zkaženější, povrchnější a ubožejší, ale třeba je to záměr, cesta, jak se proplahočit k pokoře. Poslední iluze. Tím jsem chtěla říct jen to, že jsem tak šťastná, jak si zasloužím, někdy i o trochu víc.

Děkuji za rozhovor, pane Updike!

Rovnost je sen hrbatých

V minulém roce zemřel při tenisovém utkání Jaroslav Dietl. Smrti svého dobrého známého, snad i přítele, vzpomenu Ivan Klíma v nekrologu, v němž vzdal čest lidským a kladným stránkám Dietlovy osobnosti a nevšedním vlastnostem povahového ustrojení, jeho pracovitosti, píli, cílevědomosti až urputné, jak se nejdnou vyjadřuje. Nemohl opomenout Dietla jako kolegu spisovatele, jakkoliv jejich zaměření, názory a postoje byly tak velice rozdílné. Ivan Klíma však Dietlovo dílo znal jen fragmentárně, jak přiznává, nachomýtl se jednou kdesi při vysílání jednoho dílu nějakého seriálu a jeden seriál četl ve scénáři ještě předtím než byl natočen. Vzpomínka Ivana Klímy je laskavým a chápajícím pohledem na blízkého člověka a jejím určujícím rysem je vnitřní noblesa autora.

V dubnu tohoto roku napsal František Pavlíček na tema Dietl článek "Na okraj jednoho nekrologu". Jeho pohled je nekompromisní, vychází ze zkušenosti, kterou nabyl za mnohaleté spolupráce s Dietlem v televizi a později ze sledování jeho prací ze zorného úhlu vzdělaného a zasvěceného odborníka v profesi. Postrádá Klímovu vstřícnou vlídnost (ta se týkala Dietla jako soukromníka) a vypovídá o práci, jejích výsledcích, kvalitě, významu a dosahu tohoto velkovýrobce scénářů televizního byznysu. Je to kritika přísná a podrobná, ale objektivní a na vysoké úrovni. Zdobí ji nepředpojatost a snaha dobrat se pravdy o věci.

Tyto dva příspěvky, třeba odlišné ve způsobu vidění jednoho člověka, měly mnoho společného v gentlemanském přístupu jak k diskutovanému problému, tak i v respektu jednoho autora k druhému. Pavlíček neproklel Klímu a Klíma nezanevřel na Pavlíčka, oba vyslovili své, každý svou pravdu, a protože to tak vyznělo, bylo přijato a chápáno, nezdálo se, že je dále o čem hovořit.

A tu náhle, z druhého břehu, nikým nežádán a nikým nevolán, ozval se kapitán Korkorán. Vmísil se do uzavřené záležitosti a pod svou stať "De mortuis nihil nisi bene..." se dokonce podepsal - šifrou P.M. Pavlíčkův rozbor patrně nečetl, poněvadž v tom

případě by mu snad neunikla nesouměřitelnost jeho snahy, ale kdož ví? Kromě toho, že se prezentuje jako jeden z lidí "ze struktur", zachovává o sobě diskrétní mlčení, nelze uhodnout na kterém úseku těch struktur se pohybuje, kde žije a co vlastně dělá, z textu vysvitají jediné rysy jeho morálního profilu, jako ostatně většinou v každém písemném projevu. Mnoho lidí si toto nebezpečí neuvědomuje a ke své škodě nebere zřetel na moudré výroky našich předků: Kdybys mlčel, byl bys zůstal filosofem, nebo: Po cvoci poznáte je.

Především je třeba pokusit se upřesnit pojem "lidé ze struktur", v posledních letech často frekventovaný. (Na příklad: On je sice ve struktuře, ale neudává, čte samizdaty a platí za ně dvojnásobek.) Každý režim, ovládající společnost, potřebuje svou vlastní strukturu. Ta sleduje generální linii režimu, napomáhá ovládnutí, podílí se na něm v určené a povolené míře, spolupracuje. Jednotlivé struktury se však svou specifikou a výrazovými prostředky navzájem odlišují. Jiná byla struktura za hitlerovské okupace, jiná za stalinismu a jiná v období reformního socialismu. Dnešní zdejší struktura je tím, čemu se jinde říká management nebo věrchuška.

Po zhroucení reformních snah v r. 1968 bylo nutné vytvořit nové struktury v intencích nastoleného reálného socialismu a tyto, se sotva zaznamatelnými změnami nebo pohybem, udržují a uskutečňují strategické plány systému podnes. V zásadě lze říci, že vedoucí síla společnosti, komunistická strana a její struktura jedno jsou, i když ne každý člen strany je automaticky příslušníkem struktury. Naopak je téměř nemyslitelné, aby člověk ze struktury trvale zůstal mimo stranu. Buď má předpoklady být ve struktuře a strana ho vsaje, anebo nemůže působit ve struktuře. Od řadových členů strany ve výrobě, v zemědělství a ve službách se liší ovšem exponent struktury jako důstojník od prostého kmána. Nebo jako figura z okrajové řady šachovnice od pióna před sebou.

Soudobá struktura reálného socialismu má osobitý charakter. Byla zřizována po r. 1968 s jistými potížemi, kromě zdravého jádra jí bylo třeba zbudovat vlastně úplně znovu. Ve své většině se skládá z realistů, kteří akceptovali hru nabídky a poptávky na trhu svědomí a duší. Hovořit s příslušníky struktury o nějakých idejích je nevhodné, nepatřičné, ba dokonce podezřelé, rozhodující pro ně je skutečnost, to znamená to, co se jim zdá, že je, a jejich životní krédo je mít. Co nejvíc všeho, materiálního vlastnictví, technických novinek, osobního prospěchu, peněz a moci.

Příslušníci struktury zastávají prominentní postavení ve společnosti, to však často není zasloužené vlastní kvalitou a oni podvědomě cítí, že jejich společenská prestiž nedosahuje míry, kterou by pro sebe rádi reklamovali. Ocítají se v situacích, kdy něco jiného myslí a něco jiného jsou povinni konat jakožto námezdné a služební síly, sice výborně honorované, ale lehce vyměnitelné, a to, spolu s neustálým střenem v každodenním boji o pozice mezi sebou a s novými dravými adepty násobí jejich stress. Jedinou omluvu své nepřiliš radostné existence jim poskytuje sofišma, které lze označit jako katovské: Když to nebudu dělat já, přijde někdo horší.

Vnitřní nezakotvenost, nesamostatnost a absence pevných hodnotových kritérií vedou pak nutně ke konfúznímu způsobu myšlení. K takovému, které předvedl ve své stati autor, kryjící se šifrou PHA.

Začíná otázkou, co se děje s lidmi z opozice, že jsou "najeďnou plni smířlivosti. Ke všem a ke všemu. K bývalým politikům, k dnešním politikům, k reformním komunistům, sami k sobě, k nám, lidem 'ze struktur' (z toho bychom se měli radovat). Já se neraduji. Chápu únavu, kterou už prožívají..." PHA především bystře odhaluje, že disidenti jsou najeďnou plni smířlivosti. Patrně nesleduje běh věcí příliš dlouho, jinak by musel vědět, že lidé z opozice nikdy nebyli tlupou sekýrářů a sektářských oijců. Jejich kritická stanoviska vždy provázela vysoká míra tolerance a smyslu pro odpovědnost, a pokud kritizovaný jev nebo osoba vykazovaly vůbec nějakou kladnou vlastnost, nebylo jí většinou opomenuto.

PHA však našel vysvětlení pro onu smířlivost v únavě a svým objevem rovněž zakončuje celou úvahu: "Myslím, že ta únava je opravdu veliká. Čtu, že Vaculík pochybuje, zda má ještě dál psát a nejraději by zmizel navždy v zahradě v Dobřichovicích. Cítím to z Edy Kriseové a jejího volání po 'kladnosti'... A taková únava a jistě i sentimentální vztah k příteli zatemnily patrně pohled Ivana Klíny".

PHA na to kápl. Ta pejorativně předestřená smířlivost je přisouzena únavě. On si vůbec rád zahrává se souzením, zdá se, že je to jeho obsese. Na začátku, v druhém odstavci píše: "My, lidé ze struktury, kteří máme máslo na hlavě, chceme být poctivé hodnocení spravedlivým úsudkem. Děsí mě představa, že bych

měl jednou dopadnout zároveň s ostatními jak Němci ze Sudet: Všichni jste jedna banda! - Ať se měří každému zvlášť, každý čin a slovo, i úmysl. Proto už teď volám po spravedlnosti..." Jak dramatický přírůstek: Lidé ze struktury - Němci ze Sudet. Navrhoval bych jiný, poněkud elegantnější, a to onen známý Werichův sud s naloženými okurkami, kde jedna neustále vykřikuje: "Já nejsem kyselá, já nejsem kyselá!" Ale je, samozřejmě. A tak se svou zakyslostí a máslem na hlavě ať si poradí každý sám. A hlavně ať proti tomu něco dělá - namísto planého povykování.

Na závěr čtete zase věty o souzení (je snad autor z toho oboru?): "Kaučte k nám nemilosrdní, suďte nás, ale spravedlivě. Každého zvlášť, poctivě! A my budeme soudit vás..."

Pane PHA, neznám mezi svými přáteli nikoho, kdo by měl čas, chuť a ani žaludek na to, někoho soudit. S jakou poctivostí jste vy odsoudil Ivana Klímu, to je možno doložit z vašeho článku. Na kritiku Dietla a jeho prací máte plné právo, i když vaše patetické formulace vyvolávají úsměv, na př.: "...Sám stačil vytvořit celou kulturu, posuzujeme-li ji podle toho, co národ konzumuje... Zastal kulturu i propagandu, zakryl celý kulturní obzor... vyráběl souhlas národa s režimem... pro komunistický režim v Československu udělal víc, než všechny sjezdy a pléna ÚV dohromady... Vytvořil falešný svět, falešný český národ, falešné děje a dějiny... ale i toho Štrosmajera - Kopeckého svedl na scetř! (!)" Horší ovšem je, že celkový podtext vaší statě vyznívá tak, jako kdyby za tuto zlodušskou Dietlovu činnost zodpovídal Ivan Klíma, jako kdyby za ní mohl, jako kdyby se na ní nějak podílel. Podsunul jste Klímovi dluhopis, který patří na jinou adresu. Možná, že jste chtěl soudit poctivě, ale váš způsob myšlení, prostý schopností skutečné kritiky vás zavádí nepravou cestou. Vždyť přece to, co pranýřujete jako zlo v Dietlových pohádkách, je každodenní pracovní náplň lidí ze struktur, je jejich světem a živlem, v němž žijí, pohybují se, a silou, kterou formují podobu celé společnosti. Je možné vypnout televizní bednu, když se někomu seriál nelíbí, ale není možné vypnout kanály struktury. Vypadá přinejmenším potměšile zatahovat do takových vazeb Ivana Klímu nebo jiné lidi jeho řádu, pokecat jim hlavu tím máslem, které jak přiznáváte, nosíte na hlavě a přilít jim svůj hrb. Lidé ze struktury nejsou rovni a zatím viditelně neprokázali ani nárok o rovnost žádat. Jsou naloženi ve svém sudu, ať

se tam máchají v láku, ať se třeba soudí navzájem kdo je více či méně kyselý, ale hlavně ať bohapustě nešplíchají. Je totiž otázka, zda ten suď struktury není vlastně horším ghettem než existující jiná.

Spor o Dietla je však záležitost sama o sobě okrajová, banální. PHA vede svou polemiku nekonekventně, z jeho hysterického článku, snad nechtěně, vysvítá jedna pozoruhodná motivace: ten člověk trpí pocitem viny. Vypořádává se s tímto faktem nepřiměřeně, naivně a přitom agresivně, ale okolnost, že nezcytičtel tak, aby mu kromě vlastní osoby bylo všechno lhostejné, je potěšitelná. Podobně i v případě, kdyby se pokoušel prolámat z předcházející letargie. Neboť otázka viny je jedním ze stěžejních problémů odevždy a člověka naší doby zvláště. Kladení této otázky podává díkaz o jeho lidském rozměru, o naléhavosti pátrání po svém ustavení ve světě a vztahu k němu.

Trauma Němců po prohrané válce řešil Karl Jaspers ve vynikajícím eseji Otázka viny (Mladá Fronta, edice Váhy, r. 1969). Nebude od věci připomenout si některé důležité pasáže, jím stanovené schéma i přes odlišné podmínky platí podnes:

§1. Čtyři pojmy viny

Je třeba rozlišovat:

1. kriminální vinu: Zločiny spočívající v objektivně prokazatelných činech, které porušují jednoznačné zákony. Instancí je soud, který ve formálním postupu spolehlivě zjistí skutkovou podstatu a aplikuje na ni zákony.

2. politickou vinu: Spočívá v činech státníků a v příslušnosti k určitému státu, jehož moci jsem podřízen a jehož řád umožňuje můj život. Všichni občané společně odpovídají za to, jakou mají vládu. Instancí je moc a vůle vítězova, ve vnitřní politice stejně jako v zahraniční. Rozhoduje úspěch. K zmírnění zvile a násilí dochází díky politické chytrosti, která počítá s dalšími důsledky, a díky uznávání norem, které platí pod názvem přirozeného a mezinárodního práva.

3. morální vinu: Za činy, kterých se přece vždycky dopouštím jako určitý jedinec, jsem zodpovědný morálně, a to za všechny své činy, i za politické a vojenské činy, které vykonávám. Nikdy prostě neplatí "Rozkaz je rozkaz". Stejně jako zločin zůstává zločinem, i když je vykonáván na rozkaz (třebaže podle míry nebezpečí, vydírání a teroru platí polehčující okolnosti), zůstává každý čin podřízen také morálním kritériím. Instancí je vlastní svědomí a komunikace s přítelem a bližním, s milujícím člověkem, který má živý zájem o mou duši.

4. metafyzickou vinu: Existuje solidarita mezi lidmi jako lidmi, v jejímž důsledku je každý spoluzodpovědný za všechno bezpráví a všechnu nespravedlnost na světě, zvláště za zločiny, k nimž dochází v jeho přítomnosti nebo s jeho vědomím. Jestliže jsem neucínil všechno, co jsem mohl, abych jim zabránil, jsem

spoluvinen. Jestliže jsem nenasadil svůj život, abych zabránil zavraždění druhých, ale jen přihlížel, cítím se vinen způsobem, který nelze právně, politicky a morálně přiměřeně postihnout. To, že ještě žijí, když se stalo něco takového, spočívá na mně jako nesmazatelná vina. Nejsme-li díky nějaké šťastné okolnosti ušetřeni této situace, dospíváme jako lidé na hranici, kde musíme volit: buď bezpodmínečně - bez vyhlídky na úspěch, bezúčelně - nasadit život, nebo raději zůstat na živu, protože úspěch je nemožný. Mezi některými lidmi bezpodmínečně platí, že mohou žít jen společně, nebo vůbec nemohou žít, je-li jeden nebo druhý obětí zločinu, nebo jsou-li rozděleny hmotné podmínky jejich života - a v tom je podstata jejich bytí. Ale tato nepodmíněnost není vlastní solidaritě všech lidí, ani solidaritě občanů, ba dokonce ani solidaritě menších skupin, nýbrž omezuje se na nejužší lidský svazek. V tom je základ viny nás všech. Instancí je jedině Bůh. -

V upřesnění kategorie viny pokračuje Jaspers (k bodu 4.):

Kdybychom se my lidé mohli oprostít od oné metafyzické viny, byli bychom anděly a všechny tři ostatní pojmy viny by se staly bezpředmětnými.

K bodu 3.: Morální prohřešky jsou základem poměrů, z nichž politická vina a zločin teprve vyrůstají. Dopouštět se nesčetných malých činů nedbalosti, pohodlného přizpůsobení, laciného ospravedlnování bezpráví, nepozorovatelné podpory bezpráví, podílet se na vzniku veřejné atmosféry, která šíří nejasnost a jako taková teprve umožňuje zlo, to vše má následky, které zčásti také podmiňují politickou vinu na poměrech a dění...

V § 4. (Kdo soudí a kdo či co je předmětem posuzování?) rozčleňuje smysl (obžaloby) podle vodítka čtyř druhů viny tak, že obviněný slyší výčitky zvenčí, ze světa, nebo zevnitř, z vlastní duše:

Výčitky zvenčí mají smysl, jen pokud jde o zločin a politickou vinu. Jsou vyslovovány s vůlí uvalit trest a volat k odpovědnosti. Platí právně a politicky, ne morálně a metafyzicky.

Zevnitř slyší viník výčitky za své morální selhání a vůči své metafyzické křehkosti, a pokud je zde původ politického a zločinného jednání či nečinnosti, pak i za ně...

Je třeba domyslet tyto teze do konce. Přísloví praví, že nevědomost hříchu nečiní. Podle toho by kriminální a političtí zločinci byli subjektivně bez viny jen v tom případě, když nevědí, co páchají, když je jim odepřen dar slyšet onen hlas zevnitř, to jest hlas vlastního svědomí. Takový tvor by nebyl práv býtí zván člověkem, třeba i přes vnějškovou podobu s ním by byl pouze monstrem, zvířetem. Trvalá "hluchota" a "nevědomost", pokud nejsou zaviněny chorobou, by degradovaly člověka na jiný biologický druh. Člověk přece není tak, aby toliko tím, že se zrodí, mohl nárokovat všestranné ohledy, podporu a pozornost, bezpracnou péči o sebe, zatímco by sám postával se založenými rukama, nebo ze sebe přesunul odpovědnost na nějakou ideologii. Narození s sebou nese

zároveň povinnost, člověk musí dbát na to, aby se stal slyšícím, vidoucím a vědomým, a teprve to je předpokladem, že si může zasloužit nést plnohodnotné signum - člověk. Člověk, a zejména intelektuál, má tudíž povinnost pracovat k poznávání, poznání a vědění.

Při setkávání se známými a přáteli, (někdy doposud marxisty), padne občas dotaz: "Jak to, že jsi nebyl ve straně? A jak to, že já v ní byl? Přece jsi hned nemohl jasně vědět, o čem jde!" A pak nastane upřesňování kolik komu bylo roků v letech 45 a 48. "To byla jen náhoda, že já jsem přednášel na universitě nebo pracoval na ambasádě v Teheránu, a ty jsi dobýval uran v Jáchymově." V některých případech dochází k zajímavému přesmyku, kdy se cítím skoro provinile, že jsem měl to štěstí odpykat těch bezmála jedenáct let v ústraní, vzdálen všech převratných událostí a nutnosti na ně nějak reagovat. Popírám však jedno - náhoda to nebyla. Každý nemůže dělat kata nebo bachaře, pro tyto činnosti má předpoklady jen určitý druh lidí. A není to záležitost nějakého tajuplného předurčení, ale pouhé dispozice, tak jako jistá šorta lidí volí svůj obor, tak naopak jistý obor potřebuje a vyhledává své lidi.

Vstup do kompartaje jsem odmítl už dávno v mládí, ve studentských letech. Nebyl jsem způsobilý pro stranu stejně tak, jako strana nebyla způsobilá pro mne. Po válce trvaly tři roky takové svobody, že člověk mohl zvolit. Mohl číst co chtěl, a to co chtěl bylo dostupné, měl volnost výběru literatury, tiskovin a informací všech směrů. Mohl studovat a porovnávat Masaryka s Marxem, ale nemusel, stačilo seznámit se s úvahou Karla Čapka "Proč nejsem komunist" a vidět na své oči. A to, co vidím, také říkat, stát za svým původem - nikoliv ovšem třídním. A tak jsem se přes prověřkovou komisi nemohl dostat na vysokou školu a nemohl být posléze vyslán jako diplomatický přidělelec do Teheránu, shledávám svou pouť do vězení a lágrovou převýchovou za naprosto logickou.

Oproti tomu chápu, proč tolik přátel, cenných a kvalitních lidí, prošlo jinou cestou. Mladý tvůrčí člověk touží vášnivě po porozumění sobě samému a světu kolem sebe, po vyjasnění těchto matoucích vztahů, po dosažení pevného bodu, jehož pomocí by se dala zeměkoule vyčlenit ze své dráhy. A tu přichází ďábel, běže bezelstného dychtivce na horu vysokou velmi, ukáže mu všechna království světa i slávu jejich a praví: "Toto všechno tobě dám, jestliže padne, budeš mi se klanět."

Bylo mnoho těch, kdo neodolali, a aspoň část z nich, věřím, bona fide. Ale jaké rozčarování, když shledali, že ať padali na kolena a klaněli se, obdrželi šunt namísto toho, co ďábel inzeroval. Byli podvedeni, nepostřehli totiž zprvu, že rozdává z něčeho, co mu nenáleží. A po tom zklamání, vystřízlivění a prozření nastoupil hlas svědomí: Co jsem to dělal? Jak jsem mohl? Vždyť na tom všem mám svůj podíl viny. Jediná odpověď, ač neúprosná, zní: Měl jsi vědět, zřekl jsi se své povinnosti vědět. A v tomto smyslu neplatí, že nevědomost hříchu nečiní.

Materialistická revoluce vzešla z myšlenky zrušit transcendentno a dosadit člověka jakožto vládce vesmíru namísto Boha. Byla to gigantická vzpoura, útok byl totální, nemilosrdný a boj dlouhodobý. Revoluce selhala, idea vzpoury je dnes mrtva, bitva byla ztracena již předem. Do záhuby ji dovedli sami vzbouřenci v postupu realizace, lágicky a fatálně, neboť nelze uskutečnit neuskutečnitelné výhradně prostými lidskými silami. Zdánlivé taktické chyby provádění byly dány už v samé výchozí podstatě pokusu.

Dnešní stav poklesl na úroveň surového mocenského boje o světovládu, o území, o zdroje a sféry vlivů, intronizace člověka za nejvyššího vládce byla odložena do nedohledna. Snad po dobytí absolutní moci by mohl nastat vhodný čas a potřebný prostor k exhumaci prvotní ideje. Vyústění současné hry o moc je však neznámé a neodhadnutelné, mnoho myslitelných variant je možných, není ovšem vyloučeno, že zvítězí některá z těch, které si dokážeme stěží představit. Dějiny probíhají iracionálně, neřídí se podle logických prognóz. Vypočitatelné dějiny by nebyly dějinami.

V dnešním světě, ostatně jako vždy, žijeme věiční obtížení metafyzickou vinou, přijímáme toto břemeno, poněvadž jinak bychom byli zítra zabiti. O vině kriminální, politické nebo morální má člověk vědomí, či aspoň tuchu. V těchto kategoriích si lidé rovni nejsou a domáhat se rovnosti s nevinými nejsou ani právi. Bylo by pokornější, kdyby v otázkách svých vin rekurovali nikoliv své bližní, ale soud vlastního svědomí.

322
Praha - srpen 1986

Karel Pecka

ZA KARLEM KNÍŽETEM ZE SCHWARZENBERGU - -

/ + 9. 4. 1986 /

Smrt Karla knížete ze Schwarzenbergu vyvolává několikerá zamyšlení. Starší generace poznala na svých osudech, že křivda, postihne-li jednu společenskou vrstvu, se přenáší svým mravním dosahem na vrstvu druhou a další, až postihne společnost celou. Je bohužel dosud ne-frekventovaným faktem, že česká šlechta se v minulosti zasloužila o český národ, o jeho kulturu i o jeho holou existenci a že sdílela osudy národa ve všech dobách a ve všech podmínkách. Bylo tomu tak odedávna, nejzřetelněji však v minulém století, kdy téměř neexistoval tvůrčí duch bez kontaktu a mnohdy i bez hmotné podpory některého šlechtického rodu. Závěr jednoho dopisu hraběnky Kaunicové Boženě Němcové zde mluví zřetelně za všechny. Zato v živé paměti mé generace je prohlášení představitelů české šlechty v tragických dnech před mnichovem 1938, které tehdy proběhlo denním tiskem. Proklamovala se v něm "věrnost českému státu, který naši předkové pomáhali budovat a po tisíc let udržet", povinnost českých rodů "uchovat dědictví otců" a ujištění, že představitelé těchto rodů "jsou si vědomi svých zděděných povinností k vlasti a ke státu, který byl domovem našich předků a jehož stará práva jsme vždy chtěli a i dnes chceme hájit". Prohlášení ze 17. září 1938 formuloval a podepsal zesnulý Karel kníže ze Schwarzenbergu a kromě něho jej podepsal ~~xxxxxxxx~~ Jan z Lobkowitz, Z. R. Kinský, František Kinský, Zdeněk z Kolowrat, Rudolf Czernín, Leopold Šternberg, W. Colloredo-^{27'}Mansfeld, Karel Parish, Jindřich Dobrženský, Hugo Strachwitz a Karel Belcredi.

Již dlouho se přímo volalo po zhodnocení významu české státoprávní šlechty v současných dějinách, které jsou bez ní stěží myslitelné, když tu jako na zavelenou přišly Úvahy o české šlechtě v čase První republiky Jiřího Doležala /rukopis, 1985/. Tento průlom do dosavadního zamřování má význam historického aktu. Je zde kromě jiného jen zasvěcencům známý další dopis ze září 1939, v němž se ve formulaci dr. Františka prince ze Schwarzenbergu praví o současném postavení

české šlechty toto: "Jádro tohoto stavu vždy ovšem patřilo k českému národu netoliko kulturně, nýbrž i krví a jazykem". - "Rody, které sdílely po staletí osudy českého národa a neodcizily se nikdy svému kmeni, musí i dnes býti počítány k národu, jehož krev v jejich žilách koluje". A dále: "Zděděná příslušnost k národní pospolitosti není tedy určována okolnostmi dne, nýbrž jest způsobena skutečností společenství života, politické, kulturní a hospodářské spolupráce, jednotou dějin, osudů a zodpovědností za budoucí generace národa". Prohlášení adresované prezidentu končí slovy: "- chceme se vždy a ze všech okolností hlásiti k českému národu". Dopis podepsali zástupci českých a českých smýšlejících a cítících rodů: Baillet-Latour, Battaglia, Belcredi, Bubna z Litic, Colloredo-Mannsfeld, Czernín z Chudenic, Dacžický z Heslova, Dlahoweský, Bořek Dohalský, Dobrženský, Hildprant, Hrubý z Gelyni, Kálnoky, Keressenbrock, Kinský, Kolowrat-Krakowský, Lobkowitz, Mensdorf-Pouilly, Mladota, Nádherný, Paar, Pálffy, Parish, Rieger, Schlick, Schwarzenberg, Serényi, Sternberg a Wratislaw. Pro historiky by bylo zajímavým tématem postižení účasti české šlechty na protinacistickém odboji /vyzvedněme zde aspoň ve zkratce pro celý kraj svrchovaně důležité zapojení se do odboje zdouneckého Huga hraběte Strachwitze korunované vpravdě hrdinským činem, činnost hraběte ~~Karla~~ Kolowrata, Františka prince ze Schwarzenbergu, popraveného hraběte Bořka Dohalského a připomeňme i některé členy zahraničních vojenských jednotek jako Lobkovicze, Colloredo-Mannsfelda apod./ . Ale nejenom té: Kupříkladu velkomeziříčský hrabě Podstatský-Lichtenštejn, matrikově německé národnosti, tedy podle dřívější terminologie ústavověrný, se svou manželkou původem Harrachovou od počátku spolupracující s protinacistickou odbojovou skupinou R 3, takže je jim v květnu 1945 veřejně a slavnostně uděleno československé státní občanství. Uvádím tento fakt pouze k větší obezřetnosti historiků. Závěrem odstavce psaného stále k úmrtí vynikající osobnosti českého národního života jenom dvě poznámky. I po roce 1948 jsme se mohli setkat s členy naší šlechty na

místech dobře oplocených: s Hugem hrabětem Strachwitzem a s jeho synem Bedřichem, s Jiřím hrabětem Bořkem Bohalským z Dohalic, s Arnoštem princem zekukowicz Schwarzenbergu, má-li zástupně ze ostatní jmenovat aspoň některé. Nejinak v exilu: i tam se setkáváme s členy šlechty, věrnými národu a jeho kultuře. Spředsedou Křesťanské akademie v Řízi s Karlem knížetem ze Schwarzenbergu, s mnichovským univerzitním profesorem Mikulášem princem z Lobkowitz, s Bedřichem hrabětem Strachwitzem, s Richardem hrabětem Belcredim /jehož rod se mimochodem řečeno podstatnou měrou zasloužil o českost Erna/ a s dalšími. Zesnulý kníže ze Schwarzenbergu rád citoval Balbínovu definici šlechtictví jak je zaznamenána v knize Diva Montis Sancti. Ocitujme tedy na tomto místě také my pojetí šlechtictví jako "perpetuam quandam virtutis professionem illustri sanguine et exemplis propositis animatam" - "jakési stálé projevování se vynikajících vlastností, k němuž vedou potoky jejich původ a příklady jejich předků".

Karel kníže ze Schwarzenbergu se výjimečným způsobem zapsal do dějin české kultury ne výhradně jako člen kdysi privilegované vrstvy, jejíž doba v tomto ohledu již uplynula, ale svým dílem a svou neodolatelnou inspirativní osobností. Tak podnítil v edici řádu vydávání Erbovních knížek ve spolupráci s Přetislavem Štormem a s dr. Bohumírem Lífkou /1935-1941/ a sám v nich publikoval řadu závažných studií heraldických a z nich plynoucích heraldicko právních, což se zřetelem k celistvosti země Koruny české bylo v protektorátní době zvlášť významné. Ale ještě před tím připravil k vydání deník svého prestrýce Bedřicha /ze zápisů posledního lancknechta, 1934, v rozšířeném vydání s titulem Španělský deník a zrození revolucí s předmluvou Josefa Rekaře, 1937/. Kniha Obrazy českého státu od roku 1526 do roku 1918 /1941/ představuje nový vhled do ústavního života země Koruny české. Zásadní význam má dodnes jeho více jak dvousetstránková Heraldika /1941/ chápána jako Přehled její teorie se zřetelem k Čechům na vývojovém základě /podtitul knihy/, jako "věda i umění" a dávající základní odpovědi na teoretické otázky této disciplíny a shrnující v syntéze její normotvorné prvky, jak ji v sedmdesátých letech charakterizoval Miloš

Zárybnický. Je nutné připomenout i řadu esejů v revui Kád /s nichž jsem kdysi zvlášť vyzvedl esej Svoboda a totalita /1937/ - ve Skryté tváři české literatury nejenom krásné - esej, podržující si doposud svou jasnožřivou platnost/. Karel kníže ze Schwarzenbergu rozpoznal ve své esejistické tvorbě jak nebezpečí hrozící ze známých totalitních systémů, tak i mnohá zcestí materialistických kvantitativních demokracií bez mravních autorit, bez odpovědnosti za minulost a budoucnost dalších generací a bez vědomí tradic. Jako demokrat spojoval ovšem demokracii se svobodnou a vzájemnou ochotou k oběti odvozenou od Oběti největší. Do publikační přerývky uveřejňuje větší i menší studie a poznámky v měsíčníku Vyšehrad /1945-1948/ a poté rozsáhlou monografii o otci svého prastrýce Bedřicha, "lancknechta", /Feldmarschall Fürst Schwarzenberg Der Sieger von Leipzig, 1969/. S vlastní svou a svých předků zůstává stále spojený pracemi o sakrálních lokalitách /Andacht auf Schwarzenbergischen Herrschaften, 1968/, nebo o českých osobnostech svrchovaného řádu Malteského až k poslední knize o svatém Cyrilu a Metoději.

Heraldika z roku 1941 byla o třicet let později doplněna autorem samým, opatřená rejstříkem /Miloš Zárybnický/ a životopisnou poznámkou /dr. Bohumír Lífka/ jako separátní tisk.

Jaroslav Vopravil ve svém Slovníku šifer a pseudonymů v české literatuře uvádí pseudonyma Bojna, který se mu nepodařilo ověřit, vynechává však pseudonyma Jindřich Středa, pod nímž psal do Řádu, Vyšehradu a časopisu Tak do roku 1948.

K uctění jubilantů, živých i zesnulých, byla v roce 1976 připravena bibliofilie obsahující portréty těchto osobností: Otto F. Babler /21. 6. 1901/, Bohuslav Durych /7.9.1896-26.7.1969/, Jaroslav Durych /2. 12. 1886-7. 4. 1962/, Miloš Dvořák /9.9.1901-26.7.1971/, František Helas /3.10. 1901- 27.10.1949/, Josef Palivec /7.10. 1886-30.1.1975/, Leopold Peřich /14.1.1901-31.8.1974/, Václav Renč /28.11.1911 - 30.4.1973/,

Jaroslav Seifert /23.9.1901/, Karel Schwarzenberg /5.7. 1911/,
Růžena Vacková /23. 4. 1901/.

Dnes ze jmenovaných již nežije nikdo, ale čeští badatelé a každý, komu záleží na odstranění kulturní diskontinuity v našich zemích, komu tedy jde o jeden z nezbytných předpokladů kultury vůbec, by tu měl pociťovat něco jako dluh. Neboť oni dluží této osobnostem, nikoliv zesnulí kultuře, kterou nedílně spoluvytvářeli. Připojuji v tomto smyslu jako výzvu u nás neznámou fotografii Karla knížete ze Schwarzenbergu a připomínám zároveň heslo jeho řádu:

Nihil nisi rectum.

Zdeněk Rotrekl

Brno, červen 1986

136

Budem sa zaoberať niektorými zásadnými otázkami národnostnej politiky v súčasnom Československu, a to zvlášť v súvislosti s postavením maďarskej menšiny na Slovensku. Tým je daný aj rámcový mojiich úvah. Nepôjde mi teda ani o historické reminiscencie, o jestvujúce nacionálne resentimenty a vzájomné nevraživosť, o analýzu "národných pováh" našich etník a pod., ale ani o rozbor proklamácií z čs. oficiálnych textov. V mojiich silách - ani v mojiich intenciách - však nie jevtakisto urobiť nejaký podrobný prieskum faktického postavenia jednotlivých národov a národností v ČSSR, na základe ktorého by bolo možné všestranne posúdiť špecifickú situáciu u maďarskej menšiny na Slovensku. Obmedzím sa preto iba na rozbor skutočných výhodísk tejto národnostnej politiky a zásad ich praktického uplatňovania v súčasnej čs. reálnosocialistickej mocenskej praxi. Pokiaľ ide o faktický stav vecí, budem vyhádzať predovšetkým z onse dostupných čs. oficiálnych údajov, uverejnených v dvoch "reprezentačných" materiáloch: v brožúre MK SSR z r. 1986 "Národnosti v Československu" /I./ a v súhrnnej správe Sekretariátu Rady vlády SSR pre národnosti z r. 1984 "Údaje a fakty o národnostiach žijúcich v SSR" /II./.

V uvedenom rámci svojej takto vymedzenej témy sa prednostne zameriam na dve základné otázky:

- 1/ Možno tu hovoriť o nejakom zabíjacom národnom a národnostnom útlaku vôbec, odlišnom od všeobecného občianskeho, ekonomického, kultúrneho a iného mocenského útlaku, príznačného pre totalitné režimy tohto typu vôbec?
- 2/ Možno tu hovoriť o nejakom špecifickom národnostnom útlaku, postihujúcom zvlášť citeľne niektoré národné etniká?

A ešte poznámku na okraj: nie som politik, ale teoretik. Politik by sa touto problematikou zaoberal najús stále na pamäti výstrahu: cuius bonum? Ako teoretik to mám jednoduchšie. Držím sa princípu: Padni komu padni! A to bez ohľadu na to, či budú moje závery pre niekoho politicky prijateľné, alebo nie.

Ad 1/ Národnostnú politiku určitého mocenského režimu nemôžeme vyčleniť z jeho celkovej politiky, z celkovej politickej koncepcie a posudzovať ju osve, in abstracto - a aj to len podľa jej proklamácií a hesiel, podľa litery oficiálnych textov. Preto národnostnú politiku súčasného čs. reálnosocialistického režimu treba chápať ako neoddeliteľnú súčasť jeho celkovej totalitnej politiky, ktorej črtý a vady

sa v tejto sfére osobitným spôsobom prezentujú a koncentrujú, pretože tu vstupujú na obzvlášť citlivú a v týchto končinách ešte stále rozjatrenú pôdu často skúšaného národného povedomia, ohrozovanej národnej integrity a svojbytnosti, konfliktných vzájomných vzťahov medzi rôznymi etnikami, vonkajšími okolnosťami prinútenými žiť na jednom spoločnom priestore, v jednom spoločnom štátnom útvare.

Rozdiel medzi demokratickou a totalitnou politikou je v tom, že demokratická politika je prioritne podriadená záujmom občana, voliča, zatiaľ čo totalitná politika slúži predovšetkým záujmom moci. Moc si tieto svoje záujmy definuje sama: môže to byť "budovanie socializmu", "záujem vládnucej robotníckej triedy", "celospoločenské záujmy", "rozvoj a upevňovanie socialistickej vlasti" a pod.

Podstata národnej a národnostnej politiky totalitného reálnosocialistického režimu je v tomto zmysle rovnaká ako podstata jeho politiky kultúrnej, cirkevnej, školskej a pod. Ak je cieľom demokratickej cirkevnej a náboženskej politiky štátu predovšetkým mocenské zabezpečenie uspokojovania špecifických a ničím nezastupiteľných záujmov veriacich občanov a ich cirkevných spoločenstiev, cieľom totalitnej cirkevnej a náboženskej politiky je prioritné zabezpečenie uspokojovania záujmov moci prostredníctvom veriacich a ich cirkevných spoločenstiev. To isté teda platí aj pre totalitnú reálnosocialistickú národnú a národnostnú politiku: špecifické a ničím nezastupiteľné národné záujmy občanov nie sú pre ňu cieľom, ale len prostriedkom pre dosahovanie svojich vlastných cieľov. Podľa toho s nimi aj zaobchádza.

Takáto totalitná politika má svoje perspektívne strategické, ideologicky definované ciele a bezprostredné pragmatické ciele takticko-operačné. Ak zostaneme pri našej paralele, strategickým cieľom jej cirkevnej a náboženskej politiky je koniec koncov likvidácia "náboženských predsudkov vo vedomí ľudí", t.j. likvidácia špecifických a nezastupiteľných náboženských záujmov a potrieb veriacich občanov so všetkým, čo tieto záujmy a potreby produkuje - teda odstránením náboženstva ako "ópia ľudu" a jeho inštitúcií zvlášť, zrušením každej inej viery okrem komunistickej.

To isté platí aj pre strategické ciele komunistickej národnej a národnostnej politiky. Vychádza z teoretickej koncepcie, že národy a národnosti sú historicky limitovaným produktom vývoja ľudstva: vznikli na určitom - až pomerne vysokom - stupni tohto jeho vývoja a na ďalšom jeho stupni aj zaniknú, t.j. pretavia sa v univerzálne komunistické ľudstvo. Strategickým cieľom komunistickej národnej a národnostnej politiky je tomuto vývoju napomáhať postupným odbúravaním "nacio-

nálnych prežitkov vo vedomí ľudí", t.j. postupnou likvidáciou národných zvláštností, špecifických národných záujmov a potrieb, podporovaním asimilačných procesov.

Tento strategický cieľ je, ďalej, vyjadrený v koncepcii tzv. dialektickej jednoty národného a internacionálneho, s výraznou preferenciou onoho nadnárodného (internacionálneho) prvku a ^{stomu} zodpovedajúcim potláčaním vlastného národného prvku: národné je v tejto dialektickej jednote iba dočasne trpeným partnerom. V tomto zmysle sa komunisti od počiatku jednoznačne definujú predovšetkým ako internacionalisti a ich národné strany ako bojové oddiely svetového komunistického hnutia.

Ďalší strategický faktor, úzko súvisiaci s predchádzajúcimi a hrajúci dôležitú úlohu v komunistickej národnej a národnostnej politike, je faktor triedny. Národ je z hľadiska triednej koncepcie spoločnosti kategória odvodená, druhoradá, podriadená triednemu rozdeleniu spoločnosti. Národ sa síce "skladá" z tried, ale pokiaľ jestvuje triedny boj medzi nimi, nie sú triedy niečím, čo by národ spájale dohromady, ale naopak niečím, čo ho delí na dve strany triednych barikád. Robotníkovi jedného národa je preto z tohto hľadiska bližší robotník iného národa než vlastný roľník či kapitalista: nad národnou jednotou vysoke prevláda triedna solidarita a triedny internacionalizmus: nie je to teda internacionalizmus rôznych národov, ale internacionalizmus robotníckej triedy z rôznych národov a národností. Komunisti v tomto boji vsadili na robotnícku triedu. Jej víťazstvo v socialistickej revolúcii teda nie je v žiadnom prípade víťazstvom národa, ale dovršením jeho rozloženia, pretože jedna jeho zložka tu poráža druhú jeho zložku. Tzv. národná revolúcia, v ktorej vystupuje národ ako jeden celok, ako jej hegemón, sa preto komunistami pripúšťa iba ako prechodná etapa, ktorá musí byť zavŕšená rozložením tohto národného celku v socialistickej revolúcii. Národ je tu teda podriadený triede, národné záujmy triednym záujmom. V uvedenom zmysle sa teda komunistická politika sama od počiatku definuje predovšetkým ako politika jednoznačne triedna a nie ako politika národná; komunistická strana vystupuje ako "predvoj robotníckej triedy" a nie ako nejaký predvoj národa.

Nasledujúci strategický faktor vyplýva z toho, že v danej triednej koncepcii je kategória národa nahrádzovaná kategóriou ľudí: patria do nej iba tie zložky národa, ktoré v triednom boji stoja spolu s robotníckou triedou na jednej strane triednej barikády.

Do socialistickej revolúcie a počas nej sa teda podľa tejto kon-

cepcie s národom ako celkom nepočíta; počíta sa nanajvýš s ľudom ako produktom rozkladu národa. Po nej už vôbec neprichádza k slovu národ, ale vládnuca robotnícka trieda na čele s komunistickou stranou - "diktatúra proletariátu". O národe tu niet zmienky. Táto prechodná mocenská formácia prechádza vo "všeľudový štát": národ sa pritom opäť nespomína, v oboch prípadoch prichádza skrátka.

Ľud - na rozdiel od národa - sa v tomto zmysle chápe ako kategória perspektívna, programová. Socialistický ľud sa skladá z národov iba dočasne a len do istej miery: jeho strategickou úlohou nie je spojiť národy v jeden vyšší celok, ale pretaviť ich do tohto celku, rozpustiť ich v ňom. Skrytým, závideným ideálom tu zostáva americký "melting pot". Tak napr. Sovieti v tomto zmysle rozvíjajú teóriu jediného a jednotného "sovietského ľudu", do ktorého sa vraj začleňujú, postupne úplne vplynú a splynú všetky národy a národnosti Sovietskeho zväzu. U nás sa obdobne pracuje s kategóriou jednotného čs. ľudu, ktorá sa však používa o niečo opatrnejšie, pretože koncepčne pripomína kategóriu jednotného čs. národa z prvej republiky.

V duchu tohto strategického cieľa je teda kategória národa plne podriadená kategórii jednotného ľudu a cieľom komunistickej národnej a národnostnej politiky je práve postupné prevedenie prvej do druhej.

Posledný strategický faktor stavia na tom, že zatiaľ čo národ je kategória etnická, ľud je kategória etatická a ako taký je vždy nerozlučne spojený s určitým štátnym celkom, Teda zatiaľ čo národ má svoje špecifické etnické záujmy a potreby, ktoré nie sú vždy totožné so "štátnym záujmom" a môžu sa s ním dostávať i do rozporu, v uvedenej kategórii ľudu splýva mocenský štátny záujem so záujmom ľudu. Rozhoduje sa predsa "v mene ľudu", mocenské záujmy sa predkladajú ako "záujmy ľudu", vychádza sa z premisy, že "všetká moc pochádza z ľudu". Čo je dobré pre moc, je dobré aj pre ľud. Podľa tejto koncepcie sú teda záujmy onoho čs. ľudu vždy plne totožné s tzv. československým záujmom, teda s mocenským záujmom čs. režimu, s jeho "štátnym záujmom".

Tento strategický faktor vedie teda k tomu, že národ sa plne podriaďuje štátu, národný záujem štátnemu záujmu.

Uvedené "nadnárodné" prvky strategických cieľov komunizmu sa však výslovne zdôrazňujú nielen v ideologických komunistických textoch, ale nájdeme ich priamo nastúpené aj vo všetkých oficiálnych programových dokumentoch, tvoriacich napr. východisko konkrétnej národnej a národnostnej politiky súčasného čs. režimu. Tak ako sú zhrnuté v /II./, jednoznačne ukazujú, že jej konečným cieľom nie je národ, ale faktické eliminovanie národa, nie národnosť, ale jej potlačenie v záujme ne-

jakých vyšších komunistických princípov. Čo iné to je, ak sa v textoch, venovaných práve národnostnej politike, jednostranne zdôrazňuje: "Strana bude neustále posilňovať...jednotné československé vedomie v duchu proletárskeho internacionalizmu a socialistického vlastenectva" /Rozolúcia XIV. zjazdu KSČ/; "budeme prehĺbovať vedomie československej štátnosti a tým umocňovať silu ČSSR" /Úznesenie XV. zjazdu KSČ/ atď.? Štátna moc sa iste o toto všetko musí usilovať už zo sebazáchovných dôvodov, patrí to k úlohám jej štátnej politiky. Tu je však reč o národnej a národnostnej politike. Kde je vlastné národné poslanie takejto národnej a národnostnej politiky? Aká je to dialektická jednota, v ktorej dominuje iba jedna stránka vecí? V týchto a ostatných koncepčných textoch sa nikde nedozvieme, čo sa v danej národnej a národnostnej politike robí pre samotný národ ako taký (teda nie pre "ľud" vôbec, pre štátneho občana, ale pre národ zvlášť), čo je na nej vskutku národné. V Ústavnom zákone o postavení národnosti 144/68 sa na toto konto iba akromne poznamenáva, že tieto národnosti "rozvíjajú pritom aj vlastné formy národného života". Teda vo svojej národnostnej politike režim presadzuje, posilňuje, prehĺbuje, upevňuje nadnárodné /internacionálne, štátne, štátne-vlastenské/, popri čom a pod tlakom čoho si národnosti sami rozvíjajú aj svoje národné - a to bez jeho posilňovania, upevňovania národnostnou politikou režimu.

Ako vidieť, strategické ciele komunistickej národnej a národnostnej politiky nie sú nikdy len nejakým "ideologickým oparom", prognostickými víziami, týkajúcimi sa len nejakých vzdialených budúcností. Ako koncepčné východiská sa priamo presietajú do konkrétnych spôsobov a cieľov jestvujúcej reálnej komunistickej národnej a národnostnej politiky, majú na jej formovaní vždy svoj dôležitý podiel. Otázka je teda iba v tom, aký vysoký je tento ich podiel v určitej danej situácii, v určitom práve jestvujúcom a fungujúcom komunistickom režime.

Stalinská národná a národnostná politika sa vyznačovala tým, že brutálne presadzovala práve tieto svoje strategické ciele - a nezastavila sa pritom ani pred likvidáciou celých národov a národností - ak prekážali určitým stanoveným mocenským "nadnárodným" záujmom /Krymskí Tataři, Povolžskí Nemci a i./, alebo pri likvidácii určitých národne uvedomelých vrstiev a skupín, ak podľa nej "príliš" zohľadňovali národný moment pred sovietským hľadiskom (napr. ukrajinské čistky a pogromy).

Presadzovanie tejto stretegickej koncepcie však bolo koniec koncov univerzálne, t.j. netýkalo sa iba toho či onoho národa, iba tej

či onej národnosti, ale zasahovalo národný aspekt vôbec. Solženicyn v tejto súvislosti kdesi poznamenáva, že stalinskú národnú politiku nemožno v žiadnom ohľade považovať za proruskú, že ruský národ ňou v podstate trpel rovnako ako ostatné národy a národnosti Sov.zväzu. Je vraj omylom domnievať sa, že ruský národ je v ZSSR vládnuceim národom. V tomto ohľade s ním plne súhlasím: v komunistickom režime niet vládnuceho národa v zmysle nacistického Herrenvolku. Kritériá výberu do mocenskej elity tu nie sú národné, ale "nadanárodné", priam programovo odnárodnené. Do mocenskej elity sa tu nikto nedostáva na základe svojej príslušnosti k tomu či onomu národu, ale predovšetkým na základe svojej príslušnosti ku komunistickej strane, ktorá je už samotnou svojou podstatou internacionálna, na základe svojho vyznávania komunistickej ideológie, ktorá je vo svojej programovej rovine vyslovene protinárodná, zameraná na rozloženie národa.

Pokiaľ teda ide o čs. prípad, môžeme jednoznačne povedať, že presadzovanie stalinského typu národnej a národnostnej politiky u nás po r. 1948 nijako neznamenal presadzovanie Čechov ako vládnuceho národa, ale presadzovanie komunistov ako likvidátorov národnej špecificity vôbec. To, že tu spočiatku prevládali ako realizátori tejto politiky práve Česi, bolo len prirodzeným dôsledkom skutočnosti, že v tejto etape bolo medzi čs. komunistami najviac Čechov, že boli medzi nimi "najvyspelejší", "najostrieľanejší", "najvedomejší", "najschopnejší". V žiadnom prípade tu však nešlo o Čechov ako o vládnući národ, ale o Čechov ako o predstaviteľov vládnucej strany! preto tiež českých obetí ich stalinského teroru nebolo relatívne o nič menej ako obetí slovenských či iných.

V tomto zmysle možno povedať, že od prevzatia moci komunistami v tejto krajine niet vládnuceho národa, sú tu len národy ovládané. Ako môže byť vládnuceim národ, ktorý si nevládne ani sám sebo?

Stalinským typom národnej a národnostnej politiky u nás teda neboli postihnutí len Maďari. Zdecimovala výkvet všetkých tu žijúcich národov a národností, ich skutočne národných predstaviteľov umlčala, čiastočne likvidovala a čiastočne zahnila do exilu. Ukrajinci (Rusi) sú bezohľadne prinútení vstať sa svojej národnej náboženskej viery (gréckokatolíckej) a prestúpiť na prosovietsku pravoslávnu; proti faktoru vzrastajúcej slovenskej národnej uvedomenosti sa vedie neúprosný boj ako proti "buržoáznemu nacionalizmu" - počnúc likvidáciou špecifických národných prínosov zo SNP a končiac napr. Haticou slovenskou. To však nie je národná a národnostná politika "českého vládnuceho národa", ale politika čs. stalinských komunistov, na ktorej sa podieľa-

Jú tak Gottwald, ako aj Široký či Bačilek - všetci predstavitelia moci bez ohľadu na svoj národný pôvod. Český národ v tomto ohľade tiež nie je na tom o nič lepšie: Nejedlý vedie širokú, mocensky presadzovanú kampaň o komunistické pretavenie českých národných tradícií, v ktorej je český národný prvok rovnako potlačovaný ako národný prvok iných národov a národností u nás.

Postalinský reálny socializmus vychádza zo stalinskej praxe overeného zistenia, že dané strategické komunistické ciele patria aj v tejto sfére do nedeľadnej budúcnosti a v súčasnej vývojovej etape nemožno o ne prioritne usilovať. Stalinská národná a národnostná politika sa z tohto ohľadu hodnotí ako určitá "komunistická netrpezlivosť", ako snaha o preskakovanie jednotlivých nevyhnutných vývojových etáp. Proti nej sa preto kladú do popredia pragmatické reálne ciele takticko-operačné. Konkrétne to znamená, že napr. v prípade náboženstva a cirkví sa už v reálnosocialistickej cirkevnej a náboženskej politike priamo nehovorí o "likvidácii náboženských predsudkov" - so všetkým, čo k tejto likvidácii patrí: to sa prenecháva ideológii, školeniam a prevýchove. Reálnosocialistická cirkevná a náboženská politika vychádza z predpokladu, že s existenciou cirkví a veriacich treba dlhodobo počítať ako s reálnym faktorom, preto táto politika začína byť omnoho diferencovanejšia než bola stalinská. Prejavuje sa to v tom, že reálnosocialistická cirkevná a náboženská politika do určitej miery podporuje to, čím cirkve a veriaci môžu slúžiť záujmom totalitnej moci (definovaným ako "záujmy socializmu"), trpí to, čím cirkve a veriaci priamo neodporujú týmto záujmom a potláča to, čo by v činnosti cirkví a veriacich mohlo podľa jej názoru tieto záujmy ohroziť, alebo sa s nimi vôbec len dostávať do konfliktu či rozporu.

To isté platí aj pre reálnosocialistickú národnú a národnostnú politiku. Jej cieľ zostáva naďalej rovnaký. Nie je ním rozvíjanie národnej integrity, obohacovanie národného života, posilňovanie jeho svojbytnosti u jednotlivých našich etník, ale naopak - "zblížovanie národov a národností v duchu zásad socialistického internacionalizmu a československého socialistického vlastenectva"/II./: národné je naďalej podriadené nadnárodnému /internationalizmus/ a štátnemu /vlastenectvo/. V praxi však v nej už nejde o totálne potláčanie odošitosti národného života jednotlivých etník vôbec, ale o diferencovaný prístup k tomuto národnému životu podľa uvedených kritérií. Z národného sa môže uplatňovať to, čo v ňom slúži moci (socializmu), jej upevňovaniu a rozvíjaniu; z národného sa strpí to, čo túto moc priamo nehrozuje, čo je pre ňu irelevantné; bezprostredne sa na národnom potláča iba to,

čo je tejto moci podozrivé, čo sa jej zdá byť pre ňu nebezpečné, čo sa jej vymyká z rúk, čo smeruje inam ako k jej petrifikovaniu.

V zmysle tejto diferenciácie "dostali" napr. Slováci federáciu. Vychádzať však z toho, že sa tým stali v SSR vládnucim národom je chybná optika videnia našej dnešnej skutočnosti. Tak ako Česi neboli vládnucim národom pred federáciou, rovnako ním nie sú ani Slováci dnes. Otázka predsa nie je v tom, či jestvujú slovenské mocenské národné orgány, ale v tom, či uskutočňujú slovenskú národnú politiku, či vyjadrujú skutočne vôľu národa; nie je v tom, koľko mocenských predstaviteľov v Bratislave či v Prahe je slovenského pôvodu, ale v tom, či sa tento pôvod v ich politickej činnosti odráža. Oni sa tam však nedostali predsa pre tento svoj národný pôvod, ale bez ohľadu naň, na základe iných, "nadnárodných" kritérií. Uvedení predstavitelia slovenského pôvodu nie sú predsa pri moci preto, aby obhajovali slovenské národné záujmy, ale preto, aby obhajovali a presadzovali záujmy strany: v prípade konfliktu medzi týmito dvomi rozličnými druhmi záujmov niet pochyb o tom, ako musia postupovať, ak sa chcú na svojich postoch udržať.

Federácia teda nedala slovenskému národu moc do jeho rúk: táto moc naďalej zostala v rukách tej istej totalitnej "vedúcej sily" ako bola aj predtým. Slováci nezískali nazad svoje národné tradície /napr. cyrilometodejskú/, ich národné sviatky sú naďalej nahradzované internacionálnymi, ich ulicami naďalej premenované a premenúvané po sovietskych maršáloch, ich dejinami národní predstavitelia sú naďalej v úradí za Lenina, ich národné pamätníky naďalej pustnú (napr. Bradlo). Vezme si napr. takéto príznačné skutočnosti: v Českej socialistickej republike žilo v r. 1983 383 tisíce Slovákov, t.j. 3,8% obyvateľov Čech. Ich skutočný stav bude pritom asi podstatne väčší, pretože sú tu zarátaní iba tí ľudia, ktorí sa dobrovoľne prihlásili k slovenskej národnosti. Je to teda veľmi početná národná menšina - vôbec najväčšia v Čechách. Títo Slováci sú však v podstate odsúdení k (násilnej?, dobrovoľnej?) asimilácii: aké majú slovenské školstvo?; aké majú slovenské inštitúcie?; ako rozvíjajú svoj národný život?; aké vydávajú knihy, časopisy?; kto sa stará o ich národnú integritu? Sú na tom z národného hľadiska lepšie ako Maďari na Slovensku, alebo Slováci v Maďarsku? V istom zmysle zrejme dokonca horšie, pretože sa nachádzajú v jazykovo bližšom prostredí, ktoré ich pomôže ľahšie pohlcuje aj psychicky, aj kultúrne, aj jazykovo. Stávajú sa Čechmi so všetkým, čo k tomu patrí a povlčšine sa nimi aj ochú stať čo najrýchlejšie, bez zvyku, bez toho, aby sa čímkoľvek odlišovali. Nehovorí sa pritom o

nejakej "protislovenskej" národnostnej politike pražskej politickej reprezentácie: veď v nej dnes dominujú Slováci. Ide iba o to, že v ich národnej a národnostnej politike skutočné národné záujmy a potreby týchto Slovákov nahrávajú žiadnu úlohu, nie sú v nej artikulované, riadia sa výlučne mocenskými záujmami a potrebami. Nie je to teda česká, ale komunistická politika, ktorá týchto Slovákov odpísala zo slovenského národa.

Preto ani Česi na tom nie sú dnes v tomto ohľade o nič lepšie: národné sa u nich takisto naďalej podriaďuje "vyšším záujmom". Českí nerežimistickí intelektuáli sa búria proti pripravovanej, z hľadiska národných tradícií hlboko necitlivej reforme českého pravopisu, kritizujú prax jestvujúcej podoby českého šlabikára, ktorí zámerne negujú české národné povedomie u prváčikov a pod. Na Slovensku žilo v r. 1983 58 tisíc Čechov: je to druhá najväčšia národná menšina po maďarskej, skoro dvojnásobná oproti ukrajinskej. Ako si táto menšina môže uplatňovať svoje špecifické národné záujmy na Slovensku - napr. v porovnaní s už uvedenými Ukrajincami? V podstate je tiež odsúdená k národnej asimilácii. Útechou jej môže byť iba to, že si tento svoj údel vybrala v podstate dobrovoľne, dostatočnou náhradou zaň sú jej ekonomické výhody (v prevažnej väčšine ide o vysokokvalifikovaných ľudí s dobrým postavením a zárobkom).

Rozviedol som tieto príklady podrobnejšie, aby som ukázal, že trend potlačovania národnej svojbytnosti a integrity všade tam, kde ju moc nepotrebuje k svojim účelom, kde to moc naďalej považuje za potrebné a účelné, je tu všeobecný, predstavuje univerzálnu črtu národnej a národnostnej politiky tohto režimu vôbec.

Pritom si treba uvedomiť, že tzv. nadnárodné či internacionálne záujmy, prešahované totalitnou mocou často priamo proti záujmom národným, nie sú len nejakým ideologickým abstraktom. Jestvuje tu výrazná hospodárska, kultúrna, vojenskopolitická a i. viazanosť na Sovietsky zväz, na RVHP, na Varšavskú zmluvu, ktorá dáva týmto nadnárodným záujmom veľmi hmatateľnú, konkrétnu podobu. Ako slúži našim národným záujmom rozmiestnenie sovietskych rakiet na našom území? Ako slúži českým terajší spôsob využívania českého uranového bohatstva? Ako im slúži ekonomická integrácia, ktorej od počiatku verejne definovaným cieľom je vyrovnanie slabších národných ekonomík na úkor silnejších a rozvinutejších?

Pokiaľ ide o vlastné menšinové národnosti, je tento osobitný národnostný útlak voči nim veľku dany aj ústavnými a inými zákonnými obmedzeniami, limitujúcimi ich práva. Tak ako veriaci jednotlivých

vyznaní majú právo iba na ten svoj náboženský život, ktorý im zákon meritórne povoľuje a čo je nad to, je trestné, tak aj národnosti sú tu citeľne okliešťované v možnostiach svojbytného národného života, zvlášť politického: nemôžu sa združovať v národných inštitúciách a organizáciách, nemajú kolektívne zastúpenie v Národnom fronte a pod. Najvyššou prípustnou formou ich národnej organizovanosti sú nepolitické kultúrne spolky (zväzy), zamerané v podstate na folklór. hranice možnosti rozvíjania vlastného národného života sú tým prísne obmedzené, nemovite určené a ich prekročenie sa posudzuje ako protizákonné.

Pri odpovedi na prvú otázku musím teda jednoznačne konštatovať, že v dnešnom Československu naďalej jestvuje určitý osobitný národný a národnostný útlak, odlišný od všeobecného útlaku občianskeho, kultúrneho, ekonomickeho a pod. Vyplýva jednak (a) z cieľovej koncepcie komunistického režimu, podľa ktorej národné zvláštnosti perspektívne zaniknú a tento trend treba mocensky podporovať, (b) z jeho odnárodnenej a "nadmárodnej" podstaty, podľa ktorej je národné podriadené internacionálnemu, (c) z jeho totalitnej povahy, podľa ktorej sú národné záujmy a potreby podriadené záujmom a potrebám moci a (d) zo zákona, prísne limitujúceho možnosti národnej sebarealizácie našich národností. Z toho tiež vidieť, že dnešná reálnosocialistická národná a národnostná politika je predovšetkým mocensky utilitárna: z tohto hľadiska ňou spôsobovaný osobitný národný a národnostný útlak považujeme dnes nevystupujúce ako prioritný zámer sám osebe, ale skôr len ako vedľajší účinok presadzovania vlastných mocenských nadnárodných záujmov.

Ad 2/ Tieto základné faktory osobitosti reálnosocialistickej národnej a národnostnej politiky treba mať na pamäti pri rozbere otázky, či u nás jestvuje aj nejaký špecifický národnostný útlak voči niektorému u nás žijúcemu menšinovému etniku. Sú na tom všetky menšiny rovnako, alebo jedna je na tom horšie ako iná? Toto je obzvlášť tabuizovaná otázka, pričom o jej tabuizáciu má záujem hneď niekoľko veľmi rôznych skupín: mocenské orgány, domáci národne ladený slovenský disident, prerožimistická slovenská inteligencia, slovenský exil.

V prvom rade sú to naše reálnosocialistické mocenské orgány. Dôkazom toho je skutočnosť, ako ostro a nervózne zakročili proti Durayovi, len čo s maďarským problémom vystúpil. Osobne k tomu môžem pridať aj svoju skúsenosť.

Odtedy bratislavská štátna bezpečnosť zaregistrovala, že som sa nejakým spôsobom začal zaujímať o problematiku maďarskej menšiny na

Slovensku, vyvinuli príslušní vyšetrovatelia nemálo úsilia na to, aby ma presvedčili, že moje počinanie je scestné. Tento problém je dávno vyriešený k obapolnej spokojnosti - dôvodili - a iba "štváči" Durayovho typu vyvolávajú k životu nejestvujúcich duchov. Hrali mi na národnú nótu: my Slováci predsa, pán Kusý, musíme v tejto otázke držať spolu! Vždy keď si ma predvolajú kvôli čomukoľvek inému, nezabudnú sa vrátiť k tejto otázke. Venovali mi dokonca aj uvedení brožúru MK SSR "Národnosti v Československu", aby som si sám overil skutočnosti a dal tomu pokoj. Výsledný dojem mám z nich tento: je to tabuizovaná záležitosť a neslobodno ňou hýbať!

Prekvapujúce pre mňa je, že v podstate s rovnakými hlasmi sa často stretávam aj na druhej strane - u ľudí, ktorí sú ináč k našej reálnosocialistickej totalitnej politike veľmi kritickí. Tu akoby ich výhrady voči dnešnému režimu a jeho národnostnej politike padali: nanajvýš na nej pripúšťajú drobné kozmetické chyby krásy, ináč je však všetko v naprostom poriadku. A proti pochybnostiam sa argumentuje a varuje históriou, skrytou (v NĽR) a otvorenou (na Západe) maďarskou irudentou, maďarskou národnou povahou, postavením Slovákov v Maďarsku... Čo by tí Maďari nechceli - hovoria udivene, ale hlavne roztrpčene - veď si tu žijú ako prasce v žite. V pozadí toho sa týči varovný prst: keď sa stým začne hýbať, bude to mať nedozerne následky.

Celá táto argumentácia však obchádza podstatu veci, alebo je priamo chybná. Dôvodenie čs. mocenských orgánov o "definitívnom vyriešení" národnostnej otázky u nás je v samotnej svojej podstate falošné. Hypoteticky jestvuje iba jedno "definitívne vyriešenie" národnostnej otázky: stalinské Endlösung. Pokiaľ jestvujú národy a národnosti v nejakej podobe vzájomného súžitia, potiaľ jestvujú aj problémy tohto živého, neustále obnovovaného súžitia, teda aj národnostná otázka. Historická argumentácia poukazuje iba na korene týchto dnešných národnostných problémov, nie je však ich riešením. Irudente nenahráva rozbor a riešenie týchto problémov, ale ich zamlčovanie či prekrúcanie. Argument o postavení Slovákov v Maďarsku zahráva veci do autu a podobá sa teroristickému vydieračstvu, pri ktorom sa za rukojemníkov považujú obe menšiny na oboch stranách. Sú to však dva samostatné problémy a riešenie jedného z nich nemožno viazať na také či onaké riešenie druhého.

Nevidím preto dôvod, pre ktorý by sme mali uvedenú otázku špecifického národnostného útlaku u nás obchádzať po špičkách.

Domnievam sa, že jestvuje v dvoch podobách. Prvá vyplýva z predom stanovených limitov prípustného a neprípustného v tejto sfére, druhá je podmienená situácie.

Náboženská paralela prvého prípadu násorne ukazuje špecifický náboženský útlak voči niektorým cirkvám, náboženským skupinám a aktivitám, ktoré sú pre totalitnú reálnosocialistickú moc a priori neprijateľné: napr. Svedkovia Jehovovi, katolícky laický apoštolát, niektoré cirkevné inštitúty (rády) a pod. Pochopiteľne, zdújem veriacich občanov, ich náboženské potreby tu nehrajú vôbec žiadnu úlohu: ide o zakázané cirkve a aktivity, mocensky potláčané a prenasledované, trestne stíhané na základe príslušných reálnosocialistických zákonov a ich interpretácií. Teda u uvedených príkladov môžeme v tomto zmysle nepochybne hovoriť o trvalej voči nim zameranom náboženskom útlaku špecifického typu. Nezáleží tu na jeho zdôvodňovaní: Svedkovia Jehovovi sú u nás napr. považovaní za rozvratnú, priam protištátnu organizáciu, zatiaľ čo v iných štátoch (dokonca aj socialistických) legálne jestvujú a fungujú ako cirkve.

Obdobou toho vo sfére špecifického národnostného útlaku je u nás postavenie úradne "neuznanej" etnickej menšiny Cigánov (Rómov). Tomuto početne veľkému cigánskemu etniku sa u nás vôbec neprisúva charakter zvláštnej národnosti, nemá preto absolútne žiadne špecifické menšinové práva a je otvorene oficiálnymi stanoviskami a praktickými politickými opatreniami odsúdené na proces násilnej asimilácie. Zväz Rómov, ktorý tu vznikol v období obrodného procesu, aby zastupoval menšinové záujmy Cigánov, bol v normalizačnom období rozpustený a jeho predstavitelia ušli do exilu. Toto pomerne veľké (avšak štatisticky nevykazované) osobitné etnikum tu však naďalej jestvuje a daná tvrdo asimilačná politika sa voči nemu nepochybne prejavuje ako špecificky národnostný (etnický?) útlak.

V druhom prípade nám naša paralela takisto ukazuje, že tu jestvuje aj špecifický "situačný" náboženský a cirkevný útlak - ako produkt konkrétneho uplatňovania už uvedených kritérií totalitnej reálnosocialistickej cirkevnej a náboženskej politiky v meniacej sa situácii: teda ako produkt rozdielneho, meniaceho sa "prífabovania úzd" v rámci daných pravidiel hry. Tak ako sa preferujú a podporujú konformné cirkevné orgány a náboženské organizácie (Pit, Katolícke noviny), slúžiace moci, rovnako sa potáčajú a perzekvujú nonkonformní duchovní, svojbytné cirkevné a náboženské iniciatívy, laické aktivity a pod. Tak dochádza k tomu, že sa terčom sústredeného útoku reálnosocialistickej moci stávajú prednostne raz príliš iniciatívni katolícki duchovní, inokedy samizdatové skupiny veriacich, rozšomžujúcich náboženské texty a pod. Nejde teda o to, že by v tomto prípade reálnosocialistická cirkevná a náboženská politika bola a priori za-

meraná proti tej či onej jednej konfesii ako takej, ale o to, že posudzuje všetku konfesijnú činnosť zo svojho mocenského sorného uhla a zasahuje represívne tam, kde sa cíti byť ohrozená, pričom zároveň odmeňuje tam, kde sa cíti byť podporovaná. Výsledne sa teda môže napr. stať, že v určitom období sú viac postihovaní katolíci ako protestanti, ale to vyplýva z toho, že tá nekonformná aktivita katolíkov, ktorá sa dostáva do konfrontácie s mocou, je v danom období silnejšia, mocensky neprijateľnejšia, ako obdobná aktivita protestantov.

Domnievam sa, že táto zásada sa výrazne prejavuje aj v špecifických dôsledkoch čs. totalitnej národnej a národnostnej politiky. V rokoch po oslobodení tu síce mohli hrať určitú úlohu aj momenty pomsty za minulé krivdy (v Čechách voči nemeckej, na Slovensku voči maďarskej menšine) - ako však vieme, iniciátormi takéhoto spôsobu uvažovania a konania u nás neboli práve komunisti. Ich postup sa vždy riadil predovšetkým mocenskými záujmami. Dnes sa už o týchto momentoch národnostnej politiky podľa mňa vôbec neďá hovoriť - a ak vôbec ešte niekde prežívajú, nachádzame ich skôr inde: u bezprostredne povojnovej slovenskej (hlavne ľudáckej) emigrácii a čiastočne aj v nacionalistických resentimentoch a atavizmoch niektorých skupín slovenského obyvateľstva (v podobe protimaďarských nálad).

Iste, zastierali by sme si oči pred skutočnosťou, keby sme tvrdili, že tu už nejstávajú žiadne prvky vzájomnej národnej nevraživosti a ukrivdenosti: tie však nie sú nesnými prvkami súčasnej reálno-socialistickej národnostnej politiky na Slovensku.

Aké sú teda tieto jej nosné prvky pokiaľ ide o špecifické postavenie maďarskej menšiny u nás?

Oslabovanie a postupné odbúravanie čisto represívnej národnostnej politiky stalinského typu u nás bolo neoddeliteľnou súčasťou obrodňujúceho procesu, vrcholiaceho v r. 1968. V tomto období aj maďarská menšina na Slovensku upierala svoje zraky predovšetkým na Prahu, spoľiehala sa na celkovú čs. reformu a podieľala sa na jej realizácii: ňou mali byť saturované aj maďarské menšinové záujmy. Je príznačné, že dokumentačná príloha citovanej správy Sekretariátu Rady vlády SSR pre národnosti jednoducho programové stráničke a vládne dokumenty z r. 1968 preskakuje, tvári sa, akoby nejstvovali.

N úsilné prerušenie obrodňujúceho procesu znamenalo koniec aj pre tieto nádeje maďarskej menšiny. Jej orientácia sa preto celkom logicky mení: od obdobia "konsolidácie" a "normalizácie" sa začína stále viac upierať na maďarskú reformu, svoju oporu stále viac hľadá v Ká-

dárovom prosperujúcom "národnom komunizme". Pre čs. reálnesocialistický režim sa tento obrat javí ako potenciálna hrozba. Ku Kádárovkej reforme od počiatku zaujíma veľmi zdržanlivý až odmietavý postoj a, skutočnosť, že tento proces dokonca podnecuje rast národného sebavedomia maďarskej menšiny u nás, považuje za alarmujúcu: pomerne kľudné zážitie maďarskej menšiny sa týmto obratom stáva pre ňu predpolím konfrontácie čs. režimu s maďarskou reformou.

To sa nemohlo neprejavíť aj na národnostnej politike voči tejto maďarskej menšine. Vráťim sa k svojej paralele: ide tu o obdobu zmeny v cirkevnej a náboženskej politike voči katolíkom po nástupe "poľského pápeža". Týmto nástupom sa čs. katolíci výrazne aktivovali, začali sa omnoho viac opierať o Vatikán - preto narastá aj podiel represívnej zložky čs. cirkevnej politiky voči nim.

Duray vo svojich textoch uvádza celý rad faktov, ktoré majú podľa jeho názoru svedčiť o tom, že od obdobia normalizácie u nás podobne vzrastá aj podiel represívnej zložky čs. národnostnej politiky voči maďarskej menšine. Táto jeho argumentácia vyvolala vášnivé protesty z mnohých slovenských (i českých) miest: od oficiálnych až po erulantské a disidentaké. Sám som mal a mám celý rad výhrad k jeho interpretácii niektorých faktov, k serióznosti niektorých údajov a pod. V základnej veci však musím, žiaľ, pripustiť, že má pravdu: evidentne tu dnes jestvuje špecifický národnostný útlak maďarskej menšiny. Jednoznačne mi to dokazujú údaje z uvedených dvoch oficiálnych zdrojov, ktoré mám k dispozícii. A to dokonca aj pri použití metódy prvej z nich: je to metóda porovnávania postavenia maďarskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku. Možno tu porovnávať úplne oprávnené, pretože obe tieto menšiny sú v podstate koncentrované na kompaktných územiach SSR.

Aká je napr. účasť týchto menšín na správe štátu? V brožúre /I./ sa v súlade s ústavným zákonom o národnostiach píše, že "občania maďarskej a ukrajinskej národnosti sú volení primerane svojmu počtu do zastupiteľských zborov všetkých stupňov". Táto primeranosť má však svoj zvláštny kľúč: "V jednom volebnom období zvolia v SSR 8113 poslancov maďarskej a 17¹/₃₆ poslancov ukrajinskej národnosti" (tamtiež: ide zrejme o voľby do NV z r. 1981).

Jednoduché počty mi ukazujú, že ak v r. 1980 žilo na Slovensku 559 490 Maďarov a 26 850 Ukrajincov, je ich vzájomný pomer 15:1. Pomor poslancov je však 4,6 Maďara na 1 Ukrajinca. Ak by mali mať Maďari poslancov podľa ukrajinskej miery, bolo by ich 26 642; Ukrajinci by však podľa maďarskej miery mali len 534 poslancov. Ináč povedané na 1 maďarského poslanca pripadá 69 Maďarov, zatiaľ čo na 1 u-

krajinského poslanca iba 21 Rusínov. Pripúšťam, že miestne pomery v zložení obyvateľstva môžu u MNV, ONV i KNV viesť k určitým výkyvom v zastúpení, avšak globál by tým nemal byť až tak ovplyvnený. Nemal by byť už vôbec takto ovplyvnený u poslancov SNR. Aká je však tá skutočnosť? V SNR je podľa /I./ (voľby 1981) 16 poslancov maďarskej a 3 poslanci ukrajinskej národnosti. To znamená, že 1 poslanec maďarskej národnosti zastupuje 34 968 Maďarov, ukrajinský však len 12 283 Rusínov (u Slovákov je tento pomer 1:33 208). Globál teda aj tu hovorí, že hoci Ukrajinci predstavujú iba 0,7% obyvateľstva SSR, majú 2% zastúpenie v SNR; zatiaľ čo Maďari pri 11,2% podiele na obyvateľstve SSR majú len 10,7% kresiel v SNR. Je to všetko "primerané svojmu počtu"? Pre porovnanie uvádzam: na Slovensku žije 86,5% Slovákov, ktorí majú 86,7% poslancov kresiel SNR, teda tu sa už dá hovoriť o "primeranosti".

Ten istý kľúč v zastúpení Maďarov a Ukrajincov vidieť nakoniec aj v samotnej Rade vlády SSR pre národnosti. Podľa /II./ je pomer Maďarov a Ukrajincov v nej 9:4. Aj keď to sám osebe nie je zastupiteľský orgán, je aj tento pomer prismačný pre postavenie oboch národností u nás.

Zatiaľ, čo som toto dopísal, boli zverejnené posledné výsledky (1986) volieb do SNR: 18 maďarských a 4 ukrajinskí poslanci. Najnovšia štatistická ročenka (1985) mi však ukazuje, že počet Maďarov medzi tým stúpol na Slovensku na 567 tisíc (v r. 1983), zatiaľ čo počet Ukrajincov zostal nezmenený (37 tisíc). To znamená, že tým sa uvedeňný pomer fakticky ešte zhoršil: 1 maďarský poslanec síce zastupuje o 10% menej Maďarov než predtým (teraz 31 500), na 1 ukrajinského poslanca však pripadá podstatne (o 24,7%) menej Ukrajincov (teraz 9 250) ako predtým. Predtým totiž šlo o 2,8 násobok, teraz už ide o 3,4 násobok v zastúpení Maďarov voči Ukrajincom v neprospech Maďarov. Ukrajinský podiel kresiel v SNR tým stúpol z 2% na 2,7%, hoci Ukrajinci naďalej predstavujú iba 0,7% obyvateľov SSR. Po pravde však treba priznať, že v SNR je teraz už 12% maďarský podiel na poslancovských kreslách pri 11,1% podiele Maďarov na obyvateľstve SSR. Keď si odmyslíme porovnanie s ukrajinskou anomáliou, je toto zastúpenie Maďarov v SNR už veľmi slušne "primerané počtu".

Pravda, v tejto súvislosti je potrebné uvedomiť si jednu základnú skutočnosť: zastupiteľský princíp je v reálnosocialistickom režime u nás naprosto formálny a mocensky plne zmanipulovaný. Z tohto hľadiska je pre Maďarov rovnako ľahostajné, kto ich zastupuje, ako je to ľahostajné aj pre Slovákov, či pre Čechov. Prakticky má toto zastú-

penie z národnostného hľadiska určitý význam iba na najnižšej úrovni - u MNV, kde sa rieši problematika každodenného života daného spoločenstva. Čím je vyšší zastupiteľský orgán, tým viac v ňom prevládajú mocenské záujmy nad záujmami samotných občanov. Maďarský občan nie je predsa zvolený do SNR preto, aby tu zastupoval, hájil špecifické národnostné záujmy maďarskej menšiny, ale preto, aby presadzoval "nadnárodné" mocenské záujmy strany a vlády. Na jednotnú kandidátku ho nenavrhujú maďarskí občania, ale strana a Národný front - kde maďarská menšina vôbec nie je zastúpená, takže touto cestou nemôže na kandidátku už vôbec vplývať. Maďarská príslušnosť tohto kandidáta je preto čiste formálny znak, berie sa do úvahy iba z hľadiska všeobecnej matematiky, nie však z hľadiska poslania daného mandátu. Náš reálnosocialistický režim môže preto naprosto bez problémov zachovať percentuálne podiely v zastupiteľských orgánoch. Nič ho to nestojí: vždy sa nájde dosť dostatočne odnárodných a komunisticky "uvedomelých" Maďarov, aby mohli v týchto orgánoch "reprezentovať" maďarskú menšinu bez toho, že by tým ohrozili prioritné záujmy moci.

Ak je tu teda taký výrazný nepomer v zastúpení Ukrajincov a Maďarov, nie je asi podstata veci v tom, že by Maďari sami osebe boli nejako výrazne krátení vo svojich povolených zastupiteľských právach (tie "nepovolené" sú iná otázka!), ale skôr preto, že Ukrajinci sú tu absurdne preferovaní, a to dokonca aj voči Slovákom - pokiaľ ide o počet voličov na 1 poslancu: ide tu zrejme o akýsi "akt dobrej vôle" a podlizavosti voči Sovietskomu zväzku.

Iná, aj v dnešnej našej realite veľmi citlivá a bez ohľadu na pomery trvalo zvlášť závažná je otázka národnostného školstva. V školskom roku 1983-84 mali Maďari 9,5% podiel na celku všetkých žiakov materských škôl na Slovensku. Z nich však iba 6,5% chodí do maďarských materských škôl; pri rovnakom 9,5% podiele na žiactve základných škôl na Slovensku iba 6,9% z nich chodí do maďarských základných škôl. U Ukrajincov sú tieto pomery opačné, majú viac svojich škôl ako žiakov! Ukrajinský podiel na celkovej počte detí v materských školách je totiž 0,6%, ale 0,8% z tohto celkového počtu navštevuje ukrajinské materské školy! (U základných škôl porovnateľné údaje chýbajú.) Pokiaľ ide o Maďarov, správa /II./ k tomu sucho konštatuje, že "na základných školách s vyučovacím jazykom slovenským sa učilo vyše 17 tisíc detí maďarskej národnosti". O ukrajinských deťoch sa v tomto kontexte nehovorí. Podľa Duraya tento stav jednoznačne svedčí pre nedostatok maďarských materských a základných škôl: nemá dôvod mu neveriť.

U nadstavbových škôl nestačí vychádzať z podielu na celkovej počte žiakov daného typu školy, pretože ten mi už nič nevyvedá: výjde-

me preto orientačne z podielu v príslušnej vekovej skupine danej národnosti (podľa /II./, kde sa uvádzajú päťročné vekové skupiny). Tak na maďarských gymnáziách majú maďarskí žiaci 8,8% podiel z celkovej maďarskej populácie 15-19 ročných; u Ukrajincov je to 11,9% podiel na ukrajinských gymnáziách, u Slovákov 12,8% podiel na slovenských gymnáziách. Na stredných odborných školách tvorí tento podiel z danej populácie u Maďarov 11,4%, u Ukrajincov 27,8%, u Slovákov 21,3%. Na čs. vysokých školách bolo v školskom roku 1983/84 v dennom štúdiu 5,4% Maďarov z orientačnej vekovej skupiny 20-24 ročných obyvateľov maďarskej príslušnosti, zatiaľ čo Ukrajincov tejto kategórie bolo 20,2% vysokoškolákov a Slovákov 13,3%. Vo všetkých týchto prípadoch teda ide o výraznú preferenciu Ukrajincov, ale zároveň aj o výrazný postih Maďarov - a to nielen oproti Ukrajincom, ale aj oproti slovenskému priemeru vôbec.

Primerane týmto údajom vyzerá aj stav vzdelanosti u týchto menšín. Citujme priamo správu /II./: "Podiel obyvateľov so stredoškolským vzdelaním z celkovej populácie je najvyšší u obyvateľov ukrajinskej národnosti (17,8%); u slovenského obyvateľstva je to 13,3%, u maďarského 9,4%. V prípade základného vzdelania najväčší podiel pripadá na príslušníkov nemeckej národnosti (59,8%) a na príslušníkov maďarskej národnosti (49,5%). Najvyšší podiel osôb s vysokoškolským vzdelaním je naďalej u obyvateľov českej národnosti (13,4%), u slovenských obyvateľov je to 3,9%. Najnižší podiel je stále u obyvateľstva maďarskej národnosti, iba 1,6%". Podiel vysokoškolsky vzdelaných Ukrajincov sa zo skromnosti zamlčuje, hoci sa je tu čím pochváliť: vychádza mi to na 6,7%!

To nepotrebuje komentár, ide o holé fakty. Maďarské podiely možno vysvetľovať a zdôvodňovať hocičím, po 40 rokoch "úspešného" socialistického "všestranného a rovnoprávneho" rozvoja národností u nás to však nemožno ničím ospravedlniť.

Uvedená vzdelanostná úroveň sa potom musí odraziť aj v spôsobe zamestnanosti. Podľa /II./ Maďari majú vo svojej ekonomicke aktívnej skupine najväčší podiel robotníkov v poľnohospodárstve - 6,3%, najväčší podiel ostatných robotníkov vôbec - 46% a najmenší podiel zamestnancov - 29,8% (Slováci 43,8%, Ukrajinci 48,9%!). Podľa odvetví Maďari vysoko prekračujú celoslovenský priemer (15,3%) pracujúcimi v poľnohospodárstve a lesnom hospodárstve - 27,3%; pod celoslovenským priemerom (14%) sú zas v sociálnych činnostiach - 11,5% (kde majú Ukrajinci 19,2%). Vysvetľovať vzdelanostnú a zamestnaneckú štruktúru maďarskej menšiny charakterom nimi kompaktne obývaného územia je veľ-

ni zjednodušené a demagogické, pretože rozvinutá poľnohospodárska oblasť potrebuje dnes rovnako rozvinutú vzdelanostnú a zamestnanostnú štruktúru ako napr. rozvinutá priemyselná oblasť (terciér a kvartér: služby, veda a výskum, kultúrna a sociálna činnosť atď.). Ak sa na druhej strane našim maďarským spoluobčanom dôvedí, že ich neobťažla ani industrializácia (komárňanské lodenice, a VSŽ a i.), zostáva potom nezodpovedaná otázka, prečo sa tento faktor neodrazil aj na ich vzdelanostnej a zamestnanostnej úrovni? Uvedená štruktúra teda jednoznačne svedčí o zaostalej oblasti a nie o jej špecifičnosti; pričom aj to, čo je v tejto oblasti rozvinuté, nemôže byť - vzhľadom na vzdelanostnú štruktúru maďarskej menšiny - v horných zamestnanostných kategóriách plne zabezpečené z jej zdrojov.

Nejdem zatažovať tento text ďalšími údajmi. Uvedené príklady dostatočne názorne svedčia o tom, že okrem všeobecného národného a národnostného útlaku jestvuje v súčasnom Československu aj špecifický národnostný útlak voči maďarskej menšine (hoci nielen voči nej - ako ukazuje príklad cigánskeho etnika): v mnohých ohľadoch je národne znevýhodnená, čo sa na Slovensku zvlášť kriľavo prejavuje v porovnaní s vysoke preferovanou ukrajinskou menšinou.

Voči päťdesiatym rokom ide o pomerne mierny národnostný útlak: pravda, v tejto citlivej oblasti spolužitia národov a národností nie je sasotná miera vždy tým najdôležitejším kritériom. Nejde síce o národnostnú politiku totálnej násilnej asimilácie ani genocídy, samotný fakt národnostného útlaku však tu nemožno poprieť.

Aj v tomto prípade špecifického národnostného útlaku v podstate asi platí, že vyplýva skôr z odnárodnenej povahy totalitnej komunistickej moci než z nejakej nacionalistickej zameranosti. Komunisti síce odjakživa bojovali proti nacionalizmu, nikdy im však nevedila národná nevedomosť, necitlivosť, neangažovanosť: nedostatok národného prvky vždy skôr vítali. Rozvíjanie národnej špecifičnosti, svojbytnosti, vlastných foriem národného života, národnej kultúry v plnom zmysle (nielen folklóru a pod. ich skôr znervózňuje a uvádza do osťažitosti. Vo svojich programových heslách majú síce "výchovu socialistického človeka", nikdy tam však nemali "výchovu národne uvedomeleho človeka", majú výchovu k socialistickému vlastenectvu a internacionalizmu, nie však výchovu k "národovectvu". Národ a národnosť je pre nich vždy iba dočasný prostriedok, nikdy nie cieľ. Brutia, ktoré si kladú za cieľ vlastný národ, jeho národné záujmy, sú im zásadne proti srsti: v tomto duchu s nimi aj zaobchádzajú. Konformný, prorožímistický Naďar je preto tomuto režimu na Slovensku vždy bližší ako

nonkonformný národne uvedomelý Slovák.

Všeobecný národný i špecifický národnostný útlak tohto režimu treba však, v každom prípade, nekompromisne odhaľovať, nesľobodno ho s akýkoľvek politických či iných dôvodov tajiť a kamuflovať, pretože ide o zásadnú vec. Ochrana a saturácia národnostných záujmov menšín na Slovensku neohrozuje národné záujmy Slovákov - skôr ich ohrozujú dôsledky nerešpektovania týchto menšinových záujmov. Otázka však pritom stojí tak, že tieto národná a národnostné záujmy treba u nás obhajovať spoločne ako jeden blok a nie vo vzájomnej izolovanosti; že ich treba obhajovať ako neoddeliteľnú súčasť boja za občianske a ľudské práva a nie ako niečo, čo by sa dalo uspokojivo riešiť samo osebe. Požiadavka plného a prevšetkých rovnakého uspokojenia národných a národnostných záujmov v totalitnom reálnesocialistickom režime, predkladaná a riešená sama osebe, je nespĺniteľná, absurdná; totalitné nemôže byť už ex definitione pronárodné. Nejde teda o "nacionalizáciu" totalitného reálnesocialistického režimu, ale o jeho demokratizáciu - teda detotalizáciu. Iba v tomto rámci môže byť snaha o naplnenie a rozvoj práv národov a národnostných menšín v súčasnom Československu úspešná.

738

Eva Schmidtová - Hartmannová :

O kritické metodě Jaroslava Opaty

Poznámky k jeho článku "Nad jednou knihou o realismu T.G. Masaryka"

Český historik pracující v cizině se obzvláště těší z kritik svých pražských kolegů: na rozdíl od něho jsou oni blízko pramenům, mají více příležitostí k odborným diskusím a žijí v prostředí tradicemi spjatém se světem, o kterém píší. Když se navíc jedné knize dostane pozornosti vyjádřené téměř čtyřiceti stránkovou kritikou jednoho z kolegů nejprominentnějších, tak si její autor sotva může přát více, co se odezvy na jeho práci týče. A skutečně, Jaroslav Opat upozornil ve své kritice na jednu moji chybu, které unikla všem recensentům v cizině: v poznámce na str.61 moje formulace chybně udává, že se Masaryk nikdy nezmiňoval o svém vídeňském učiteli Franz Brentanovi. Ulehčilo se mi ale po přečtení Opatova článku, když jsem zjistila, že tento nedostatek byl jediným objektem jeho oprávněné a věcné kritiky. Nicméně jeho kritika mé knihy je zdrcující a nadhazuje problémy, týkající se metod kritiky všeobecně. Proto si, podle mého názoru, zaslouhuje zvláštní pozornosti. Následující poznámky se tedy nepouští do diskuse o významu osobnosti, díla či odkazu T.G. Masaryka, nýbrž mají za úkol poukázat jen na některé problémy Opatovy kritické metody.

Jaroslav Opat nikde čtenáře neinformuje o obsahu knihy, kterou kritizuje, a zdá se, že ani sám této otázce nevěnoval velkou pozornost. Píše totiž, že "autorka si dala za úkol vyrovnat se s Masarykovým realismem od jeho sledovatelných počátků až do roku 1914" /str.1/, a upozorňuje na tři úkoly "již jen studijně obsáhnout toto nejjednodušší myšlenkové dědictví, provést z něj reprezentativní výběr a čtenáře o něm objektivně informovat" /str.1/. Nevím přesně, co znamená "vyrovnat se", nešlo mi o Masarykovo "myšlenkové dědictví", jsem skeptická ke všem "reprezentativním výběrům" a považuji za nemožné, že kterýkoliv autor je schopen "objektivně informovat". Jak se lze v mé knize dočíst, nešlo mi o nic více ani o nic méně, než poskytnout čtenáři informace, které považuji za podstatné pro pochopení mého pohledu na Realismus jako koncepci politické filozofie a poukázat na některé její problematické rysy. To znamená, že se Jaroslav Opat mýlí, když píše, že jsem "V řadě 1 vážných případů na něj /t.j. objektivně kritického přístupu/ upustila,

aby dala průchod hrubé tendenční kritice Masaryka s cílem, smysl a hodnotu některých jeho projevů, spisů či postojů vůbec zkreslit nebo i znevážit" /str.5/. Nevím, odkud můj kritik bere oprávnění vyslovovat se o mých cílech tohoto druhu; ve studii, o které píše, nic takového nestojí.

Vůbec se mi zdá, že se můj kritik příliš nenamáhal s vyjasněním předmětu jak mé studie, tak své kritiky. Už ze samého způsobu, kterým užívá pojmu "realismus" je to zřejmé. Moje kniha jedná o Masarykově koncepci politické filozofie jím označované a všeobecně známé jako Realismus. To znamená, že není ani o Masarykově myšlenkovém dědictví /str.1/, ani o Masarykových spisech o Slovanech /str.3/, ani o jeho vztahu k socialismu /str.3/, ani o otázce postojů Masaryka k Rusku /str.7/, ani o nacionalismu německém /str.10,12,14/: ale ani o podstatě česko-německého vztahu /str.15/, ani o psychickém stavu Josefa Pekaře, v němž podrobil Masarykovy názory kritice /str.15-19/, ani o Masarykově kritice marxismu /str.26/, ale ani o otázce, "jakou povahu měla před rokem existující státní moc monarchie, kdo byl jejím nositelem a vykonavatelem, a jak se tato moc chovala k nejrůznějším, i těm nejloyálnějším snahám, přicházejícím z prostředí nejrůznějších sociálních a národnostních skupin", /str.30/. - jak se Jaroslav Opat zřejmě domnívá.

Jestliže bychom použili pojmu "realismus" jako názvu pro Masarykovo veškeré myšlení, tak by jistě bylo třeba alespoň některé z jmenovaných oblastí v analýze jeho myšlenkových struktur brát v úvahu; jelikož se ale má studie omezila na Masarykovo myšlení o politice, které on sám oním pojmem označoval, je samozřejmé, že jsem se omezila na ony části jeho spisu, které se zabývají základními otázkami politické filozofie: otázka politické a státní moci, jeho vykonávání, legitimace, kontroly, institucionálního rámce účasti na rozhodování ve státě, pravidel řešení společenských konfliktů, ochrany občanských a osobních práv a pod. Nešlo mi tedy o to, seznamovat čtenáře se vším, o čem Masaryk psal či přemýšlel, ale ani ne o to, co všechno označoval pojmem "realismus", ale pouze o odpovědi, které dával na otázky obvykle kladené v rámci politické filozofie. To znamená, že Jaroslav Opat obrací svoji kritiku do vzduchoprázdna, když píše např. "Podobně ovšem dopadla u autorky i další podstatná komponenta Masarykova realismu: jeho vztah k socialismu vůbec a k marxismu zvláště. Vyloučení takové práce jako Otázka

sociální, Základy marxismu sociologické a filozofické /zde J.O. cituje titul nepřesně/, musí nutně výklad podstaty realismu dále vážně deformovat" /str.3/. Samozřejmě, že jsem knihu Otázka sociální ve své studii nevyloučila, jak se už povrchní čtenář může na první pohled přesvědčit; omezila jsem se ovšem v jejím užití pouze na otázky relevantní pro téma mé práce.

Ale i v detailu lze litovat, že Jaroslav Opat věnuje tak malou pozornost tomu, o čem je vlastně řeč. Tak např. považoval moji prezentaci kritických myšlenek Antonína Hajna o Realismu jenom proto za nehodnou pozornosti, protože jsem upustila "od precizního historického vymezení podstaty Pokrokového hnutí, jehož byl Hajn jedním z představitelů a mluvčích" /str.15/. Škoda, mě by velmi zajímalo, co pan Opat soudí o myšlenkách Hajnových či mých. Místo toho jsem se sice z jeho článku dozvěděla mnoho zajímavostí, ale převážně k otázkám, o nichž moje studie nejedná. Zato bych mu ale jistě dala za pravdu v jeho názoru, že jsem ve své knize podrobovala kritice především názory Masarykovy a ne názory jeho kritiků - kdyby ovšem použil jasnější formulace než následujících vět: "Z autorčina metodického postupu tak plyne, že v její práci může být kritizován jen Masaryk. Masarykovi kritikové jsou nekritizovatelní" /str.19/. Nevím, proč Jaroslav Opat považuje Masarykovy kritiky za nekritizovatelné - já jeho názor nesdílím. Jen moje kniha nejedná o jejich, ale o Masarykových myšlenkách.

Ale už přicházíme k jinému problému Opatova způsobu kritiky, totiž k jeho úsudkům o intencích autora díla, které kritizuje. Již zhora citovaná věta o mém cíli "smysl a hodnotu některých jeho projevů, spisů či postojů vůbec zkreslit nebo i znevážit" /str.5/ je jenom jedním příkladem z mnohých: "Víme, že se tak nestalo náhodou" /tj. opomenutí ideově závažné recenze Zákony osvěty a budoucnosti Slovanstva, J.O. str.3/; "Neobjektivní vylíčení obsahu a smyslu Masarykova inkriminovaného projevu není v knize E.S. Hartmannové náhodné" /str.11/; "s protimasarykovou tendencí" /str.13/; "druhou stránkou autorčiny usilovné, leč marné snahy prezentovat" /str.14/; "tendenční apriorismus určoval i tu její myšlení" /str.15/; "zvláštní případ autorčina tendenčního zacházení s prameny" /str.19/; "E.Schmidt-Hartmannová přešla přes citované poznámky, jakoby nebyly vůbec napsány. Ne náhodou." /str.20/; "Ne náhodou!" /str.22/ : "Měla-li alespoň v textu její knihy

nerušeně existovat tendenční, pravdu zkreslující teze..." /str.27/. Nevím, odkud Jaroslav Opat bere informace o všech těchto mých úmyslech.

Považuji ovšem jakékoli interpretování zdánlivých úmyslů partnerů v jakékoli diskusi nejen za hrubý prohřešek proti zvyklostem evropských intelektuálních disputací, ale i za jev velmi nebezpečný pro každou politickou kulturu.

Na rozdíl ode mne má Jaroslav Opat očividně velmi vysoké mínění o svých vlastních úsudcích a myšlenkách. Zatímco já předkládám čtenáři svoje vlastní myšlenky a zdůvodňuji, jak a proč jsem k nim dospěla, v naději, že čtenář sám posoudí, do jaké míry mé názory může sdílet či vyvrátit, domnívá se Jaroslav Opat, že on sám ví, který názor je "objektivně správný" /str.1,5,7,9,11,12,17,24,29/, či dokonce co je "dějinná pravda" /str.35/. Protože se sám, třebaže v jiné souvislosti, dovolává autority Karl Poppera, nemusím jistě neudržitelnost Opatova stanoviska v tomto bodě z hlediska epistemologického, kterou právě Popper lépe než kdo jiný ukázal, vysvětlovat. Navíc je ovšem třeba poukázat na praktické následky stanoviska o možnostech zjištění "objektivně vědecky dokázaných pravd", které jsou třeba v moderní historii Československa tak dobře známé. Domnívám se, že právě tyto zkušenosti přímo nabádají ke skepsi vůči všem názorům, které pro sebe takový nárok reklamují.

Nečtu ráda články, ve kterých se autoři ospravedlňují vůči svým kritikům, a nechci podobně obtěžovat ani Jaroslava Opata či případně další čtenáře; proto se tento můj příspěvek do diskuse omezuje na shora uvedené poznámky k metodě Opatovy kritiky. V obsahových jednotlivostech bych chtěla poukázat na jeho chybné interpretace textu mé knihy v souvislosti s aférou Menger /str.10/, Palackým /str.12/, názory Kaizlovými, Kramářovými a Masarykovými /str.13/ a konečně v souvislosti s Kaizlem /str.32/. Zdaleka nejzávažnějším omylem Opatovým je ovšem kritika na Gellnerově zmínce o Patočkovi a Nietzschech, zapříčiněným ale očividně jen chybným překladem /str.37/. Stejně tak, jako jsem ve své knize upustila od diskuse sekundární literatury, nechci se do ní pouštět ani nyní - jen bych chtěla ale poukázat na nové zajímavé studie k tématu, o kterých se můj kritik nezmiňuje, když se odvolává na současnou literaturu zdánlivě vyvracející můj přístup k Masarykově myšlení, např.: Roman Szporluk, The

Political Thought of Thomas G. Masaryk /East European Monographs 85. Boulder, Colo, 1981/ a Hanus J. Hájek, T.G. Masaryk Revisited. A Critical Assessment /East European Monographs 89, Boulder, Colo 1983/. S chápáním Opatovy logiky mám občas také potíže, třeba tam, kde se snaží dokazovat nesprávnost mých vývodů o určitých utopických rysech Masarykovy politické filozofie poukázáním na to, že Masaryk sám tendence k utopii u jiných kritisoval: je snad utopie méně utopická, když kritisuje jiné utopie, či třeba diktatura demoktatičtější, když o sobě tvrdí, že je demokracií?

Moje poslední poznámka se ale týká Masaryka samotného. Jaroslav Opat se zcela mylí, když mi vyčítá "antimasarykovskou předpojatost". Na rozdíl od jeho tvrzení, že "pozitivního se čtenář o člověku Masarykovi nedozví vlastně nic" /str. 31/ je v mé knize řečeno mnohé o Masarykovi, co já považuji za "pozitivní". Sama si Masaryka a jeho odkazu vážím, a zřejmě se jen s panem Opatem rozcházíme v názorech na to, co je a co není "pozitivní". Přesto se ale domnívám, že v Masarykově politické filozofii mnohé myšlenky buď chybí či odporují principům koncepce "otevřené společnosti", jak je formuloval Karl Popper. Jaroslav Opat se odvolává na poznámku o TGM z Popperovy knihy, psané za války v exilu na Novém Zélandě, téměř bez přístupu k pramenům. Navíc se Popper Masarykovým politickým myšlením nikdy nezabýval. Právě proto, že si nad jiné vážím jak prací Popperových tak Masarykových, vyprovokovaly mne rozpory v jejich základních společenských a politických koncepcích k rozsáhlejší analýzám Masarykovy politické filozofie. Považuji Popperovu poznámku za chybnou, a mohu se neskromně přiznat, že se mi za tuto kritiku dostalo i jeho osobního komplimentu. Právě z těchto ryze osobních zájmů jsem Jaroslavu Opatovi nesmírně vděčna, že vnesl jméno Karl Popper v této souvislosti do diskuse. Domnívám se, že Popperova práce jsou jedním z nejdůležitějších, zatím poměrně zanedbaných impulsů pro současné české politické myšlení.

K replice Evy Schmidtové-Hartmannové

Prosím čtenáře za prominutí, že předmětem sporu mezi mnou a E. Schmidtovou-Hartmannovou se stala kniha u nás normálně nedostupná. To jistě eventuálnímu zájemci znemožňuje sledovat spor a vážit užité metodické postupy v něm i na základě znalosti inkriminované knihy. Vědomí tohoto nedostatku způsobilo, že jsem po přečtení knihy váhal, zda se k ní vůbec vyjádřit. Rozhodl-li jsem se nakonec kladně, pak především proto, že kniha pojednává o otázkách v novodobých českých a středoevropských dějinách přece jen podstatných a že jsem řadu autorčiných tezí v těchto souvislostech vyslovených nemohl považovat za správné. Nedostupnost knihy byla přitom jedním z důvodů, proč jsem z ní některá místa citoval obsáhleji a argumentoval proti ní podrobněji.

Po přečtení autorčiny repliky jsem znovu váhal s odpovědí. Z řady mých argumentovaných námitek proti jistým jejím tezím zaujala věcně stanovisko k jediné /vztah Masaryk - Brentano/. Místo odpovědi na ostatní námítky se uchýlila k četným invektivám a insinua-cím, aby mě nakonec jako kritika nejen odborně, ale i kulturně a politicky diskvalifikovala. Prohlásila prostě, že jsem svými námitkami mířil "do vzduchoprázdna". Navíc kvalifikovala můj způsob kritiky jako "hrubý prohřešek proti zvyklostem evropských intelektuálních disputací" a k tomu ještě jako něco, co je nebezpečné "pro každou politickou kulturu"!

Po takovéto diskvalifikaci bych snad udělal nejlépe, kdybych přešel repliku mlčením a ponechal na čtenáři, aby si udělal úsudek o celé kontraverzi sám. Učinil bych tak docela rád, kdyby nešlo o otázky odborně i kulturně politicky přece jen vážné. Jen s ohledem na tuto skutečnost jsem se rozhodl se k replice několika poznámkami vyjádřit.

1/ Výtku, že jsem svoji kritiku zaměřil do vzduchoprázdna, mohu v jistém smyslu akceptovat. Mířil jsem opravdu v řadě námitek proti vzduchoprázdnu; onomu, jež se snaží E.S. Hartmannová sama některými svými tvrzeními a soudy o Masarykově realismu vytvářet. "Vzduchoprázdno", tj. ničím nedoložené a z reálného Masarykova realismu také nedoložitelné zůstává autorčino tvrzení, že otázka přístupu Čechů k jiným slovanským národům, problémy austroslavismu a panslavismu nepatřily v Masarykově pojetí realismu mezi otázky podstatné. Podobně

"vzduchoprázdny", tj. v knize nedoložený a existujícími fakty nedoložitelný zůstává autorčin pokus představit Masaryka jako antiněmeckého interpreta Palackého pojetí vývoje vztahů Čechů a Němců v dějinách. Stejně "vzduchoprázdny", nedoložený a nedoložitelný je i pokus kvalifikovat Masarykovo pojetí státu a demokracie jako utopické. Připomínám tyto tři příklady z mé původní kritiky jako zvlášť podstatné, čtenář si je v ní může doplnit dalšími. Je proto namístě se ptát, proč se autorka nepokusila, když se rozhodla moji kritiku tak zásadně odmítnout, dokázat alespoň na jednom z příkladů, že pravdu má v dotčených tvrzeních a soudech ona a myslím se já, jejich kritik, protože argumenty, jež jsem použil, jsou neprůkazné a metodicky tak či onak vadné? Dala přece své replice titulek "O kritické metodě Jaroslava Opaty". Přečetl bych si takovouto kritiku vlastního metodického postupu z jejího pera rád, a s velkým zájmem! A nepochybuji o tom, že i čtenář naší kontraverze. Místo toho jsem se dozvěděl, mimo jiné, že jediným objektem mé oprávněné kritiky byla námitka v otázce vztahu Masaryk - Brentano. Jen mimochodem konstatuji, že metodický postup, který jsem zvolil v tomto bodě, je zásadně shodný s postupem užitým ve všech ostatních případech: stavěl jsem vždy spolehlivá podstatná fakta proti chybným, ničím nedoloženým tvrzením a soudům.

2/ Autorčiny výroky, že můj kritický postup je hrubým prohřeškem proti zvyklostem evropských intelektuálních disputací a dokonce něco, co je nebezpečné pro každou politickou kulturu, přijímám s úsměvem. A jenom proto, že jimi má být před mým metodickým postupem varován "evropský" čtenář, dovoluji si ptát se autorky: Co poškozují "evropské intelektuální disputace" a je nebezpečné "každé politické kultuře" ve sporech o metodologické otázky ve vědách, včetně politologie a politické filozofie? Že by důraz na respekt k podstatným faktům, s jejichž existencí je ten či onen badatel při své práci konfrontován? Nemyslím! A je-li již vůbec třeba v těchto souvislostech o nebezpečí pro každou politickou kulturu mluvit či psát, pak je spatřuji spíš v povrchním, přehlíživém přístupu k těmto faktům, nemluvě již vůbec o jejich vědomém neobhájení. Vycházím z toho, že prvním a nepominutelným předpokladem každé vědecky kritické práce, tedy i v oblasti duchovědné, je poznání a na něm založené pochopení díla, jež má být podrobeno kritice. Samozřejmě, poznání a pochopení díla ještě neznamenejí a nemusí ani zdaleka znamenat souhlas toho či onoho badatele se studovaným autorem. Bez znalosti a pochopení předmětu kritického zájmu není ovšem vědecká kritika myslitelná. Kritik,

který se pustí do kritiky toho či onoho díla bez zmíněného základu, riskuje, že bude zbytečně bloudit a dopouštět se eventuálně i pro něj samotného nepříjemných omylů. /Vím dobře, že těmito poznámkami neobjevuji Ameriku. Zmíněný princip se v historiografii prosazuje, s obtížemi, při působení vlivů retardačních a jistých okolností i vysloveně reakčních, přinejmenším již od dob Rankeových. Připomněl jsem jej jen proto, že si to podstata naší kontraverze vyžádala./

5/ Nepřijímám výtku, že jsem se "příliš nenamáhal" s vyjasněním předmětu autorčiny studie. Konstatuji především, že knihu o Masarykově realismu jsem nepsal já, ale E. S. Hartmannová; hlásá to ostatně výrazně již její titul. Vymezení předmětu své studie, jež uvádí autorka nyní, v replice /"otázky politická a státní moci, jejího vykonávání, legitimace, kontroly, institucionálního rámce účasti na rozhodování ve státě, pravidel řešení společenských konfliktů, ochrany občanských a osobních práv a pod."/, jakož i jeho příslušné objasnění, bude případný čtenář v knize nalézat jen velmi obtížně. A pokud z něho přece jen něco nalezne, pak zpravidla v podobě, jež podstatu Masarykova realismu, včetně jeho politické filozofie, vážně zkresluje nebo i zcela neguje. Jako důkaz nechť znovu poslouží výše zmíněná autorčina tvrzení v otázkách Masarykova přístupu k otázkám austroslavismu a panslavismu, dále snaha představit Masaryka jako antiněmecky zaujatého interpreta díla Palackého a v neposlední řadě pokus kvalifikovat jeho pojetí státu a demokracie jako utopické. Tvrdím, že pokud by měla autorka ve zmíněných soudech pravdu, pak by Masarykův realismus přestával realismem být, de facto by neexistoval. Skutečná historie stojí však se svými podstatnými fakty ve zmíněných otázkách nikoli na straně E.S. Hartmannové, ale na straně Masaryka a jeho realismu. Proto mám za to, že to, co jsem v kritice knihy k otázce jejího předmětu uvedl, pozitivním příspěvkem k objasnění autorkou zvoleného tématu bylo.

Jaroslav O p a t

106

Rok narozenin

Nikdo nevysvětlí, proč se silné generace tlačí do jednoho roku svého narození, zatímco jiná léta nechávají k volnějším použití. Vlastně ano - vysvětlit by to mohli astrologové z pouťí hvězd. To ale potom letošní rok nebude shlukovým pro narození jakési budoucí silné generace. O hvězdě, která letos padala, si lidé pilně četli v Janově Zjevení: "Z nebe spadla velká hvězda, hořící jako pochodně, a padla na třetinu fek a vodní prameny. Jmeno té hvězdy je Pelyněk. Třetina vod úplně zhořkla, takže mnoho lidí z té hořké vody pomřelo." Josef Zvěřina řekl, že takový výklad Zjevení je zjednodušený. Černobylská katastrofa se mi ale ustavičně pletla do zdětků, které jsem shromažďovala pro tento fejeton o roce narozenin. Na sjezdu PEN klubu jsem dokonce jednoho spisovatele slyšela říci, že byl čas před Černobylem, a je čas po něm.

Ještě před katastrofou, při níž v noci rozkvetly naráz všechny stromy, aby ráno pomřely, oslavil v Dobřichovicích osmdesátiny František Vodslon. Když se sejdou staří funkcionáři a začnou vyprávět, posluchač se ocitne v trochu jiných dějinách, než jaké se povinně učí děti ve škole; František tentokrát dal z dobrému historiky ze zakládání zemědělských družstev, já si na místě ověřovala topografii jednoho jeho útěku. I jej hlídali v den Patočkova pohřbu, utekl jim zadem zahradami do vedlejší vsi a nastoupil do vlaku, kde to nečekali. To mu bylo, jestli dobře počítám ... inu, co se člověk v mládí naučí ...

S vynalézavou přeskočkou oslavil Jiří Dienstbier svůj poslední rok před padesátkou; pro nás to byla příležitost radostná, pro něj výhodná: nemusel bilancovat. Kdežto Ladislav Lis bilancuje vtipně a pohotově. Hleděli jsme z vysokého patra jeho bytu do daleka na Prahu sestavenou ze světél, za zády perlustrovací četu při práci, a já pomyslela na to, jak nás jednou, už po prozření, svolali na jakousi slavnost. Prý sraz modrokošiláčů po letech. Člověk se nemá ničeho ze svého života odřikat, aby se nakonec neodřekl sebe, a tak jsme vešli s mužem do obrovského sálu, kde pod blyštivým lustrem stálo mnoho lidí, Ladislav Lis už tam byl, rozhlédl se

po nás, prozřelých i některých dál zatvrzele mocipanských, modré oči mu zazářily a začal nahlas zpívat: "Teď, když máme, co jsme chtěli ..." Prozřelí se sobě rozesmáli, mocipanským zvlhly oči při vzpomínce na nadšenost mládí; smích prozřelých je ale laskavý, ani František Halas se v hrobě neobrátil. Je to už víc jak dvacet let. A zatvrzele mocipanští poslali Láďovi do bytu perlustrátory i o jeho šedesátinách: ať chceme nebo ne, stále nás něco nutí k životnímu zpytování.

Potom měl narozeniny Josef Vohryzek. Bůhví, že o lidech ušlechtilých a skromných, kteří v sobě soustřeďují originalitu a neokázalost, o lidech tichých, jejichž skutečný význam pro nás všechny vypluje na hladinu až v nějakém úpíňě nestřeženém okamžiku, se píše tak těžko. Napíšu větu, a hned jí škrtám, jak si jí představím čtenou Josefovými očima. O některých věcech se asi psát nedá. Dobře si problém s blahopřáním vyřešil Jan Lopatka: udělal sborník z Josefových kritických textů, "Kniha Josefovou", a Eva Formánková k ní napsala úvodní studii. S narozeninami vůbec vznikají pěkné knihy. Ladislav Jehlička, jistě ne, aby nastřel své sedmdesátiny, sobě k narozeninám a jiným na výsměch uspořádal sborník Jaroslava Durycha. Ten by byl z letošních oslavenců nejstarší, bylo by mu v prosinci sto let. Svě kmetovatví Ladislav Jehlička okomentoval svým známým sširavým sarkasmem, ale ani se jako kmet nechová, ani tak nevypadá; a protože je v nitru povahy rytíř a taky protože cítí povinnost zachovat obraz času, jak on ho zná a zažil, složil poklonu skutečně rytířskou. Kdo vzpomene Durycha! Kdo vzpomene jednoho z největších prozaiků, které jsme mezi válkami měli! Čapek je povolený, Vančura přikázaný, Durych je zakázaný. Zdravím Jehlovy narozeniny!

Jedny čtyřicátiny jsme oslavili výletem na Šoubín. Je to vrch táhlý, dosud krásný; označení tam jsou stále ještě psaná starobylým kurentem někdejšího obyvatelstva, na vrcholu má do kamene vytesaný památník kníže Schwarzenberský; naše doba vymyslela pěkný zvyk, že kdo vystoupí na vrchol, zapíše se tam do sešitu a ročně je pak deset vylosovaných odměněno knihou. Prales ale ekologové/?/ právě oplocovali nevzhlednými prkny, prý se narušením kořenů nohama časných návštěvníků zřítíl jeho největší srzk. Prkna a sloupy plotu, jak jinak, tahal nahoru příšerně vyzlácenou cestou těžký traktor; a chytrá a rozhodně ekologická schwarzenberská stoka, již

se i z Boubína bezpečně plavilo dřevo, je na celé Žumavě zničená a straně jsou rozryty těžkými povozy. I naši ekologové se někdy chovají, jako všichni: chrání, co je nic nestojí.

Pak pořádala oslavu Marie Růt Křížková. Její katolictví je jiné, než kousavé Jehlovo. Až uvidíte Marii Růt zblízka nebo zdaleky, s někým nebo samotnou, ona se usmívá: úsměv je její vnitřní rozpoložení. Když bilancovala před obcí přátel, které si pozvala, neřekla prozření, řekla věrnost a víra; neřekla ^{ani} hledání, řekla nalezení. Nevím, jak kdo, já měla v té Doubravičce pocit jak v andělském objetí. Pocit, který si má člověk přidělovat jen vzácně: je krásný, a přece trochu z jiného světa. Posoudit to zvnitřku neumím, vím bezpečně jen to, že praví křesťané jsou lidé radostní a pro své okolí vypadají tak dětsky; v knížce Hermanna Hesseho o Budhovi se tento dojem dětskosti připisuje Budhově velké moudrosti. Z onoho světa přivolala Marie Růt na své narozeniny i Jiřího Lederera, dárce jejího domu v Doubravičce, jeho ženu Elu s dcerou Monikou přiblížila z ciziny a pozvala i všechny, kdo se v domě kdy narodili, žili a zemřeli. Ze všech míst, do nichž vstupujeme, vyzařuje energie mnoha minulých životů. Tento náš svět na mě horce dýchá z vyprávění Františka Lízny. Psali jsme si do zaopatřovacího ústavu, on mně, já jemu, u Marie jsme se prvně uviděli, je mu letos pětadvacet. František Lízna byl odsouzen do vězení za aktivní příslušnost ke katolické církvi a jako takový katolík pečuje teď o dvanáct mužských těl, k nimž chybí rozum. Má tu práci rád; a jestli někdo chce vědět, co to obnáší být křesťanem, ať si jí představí do všech jejích hrozných podrobností. Pak že prý kněžství zabíjí v mužích muže!

Katolictví, spočívající v dobrých činech a ušlechtilém myšlení, jsme pak ještě v noci probírali pod jinou střechou nedaleko Doubravičky, kde se taky budou slavit narozeniny: šedesát tu bude Josefu Císařovskému. A seděl u stolu Klement Lukeš, kterému bude šedesát v listopadu, a František Kautman, kterému bude šedesát síce v lednu, ale protože k silné generaci patří, těch pár dnů se mu pro letošek odpouští, a Klement jmenoval Ludvíka Vaculíka a Karla Kosíka, taky letošní šedesátníky; výročí se na nás hrnou jak velká voda. Od věřících jsme se tedy pod Josefovou střechou ocitli mezi prozřelými, lidsky v tom není takřka žádný rozdíl, rozdíl mezi lidmi vedou úplně jinou čarou, Marie Růt taky prošla prozí-

řecím, nejdřív byla pohanka, pak Bůt ze Starého zákona, teď je Marií ze zákona Nového, to je celá naše civilizační cesta; Mariina je dlážděna vírou, naše otřesy a vzáplným rozumováním. Klement to popisuje ve vzpomínkách, František vyprávěl cestou na houby, jak s Josefem končili studia v Sovětském svazu zrovna v šestapadesátém; Rusko asi potřebuje úšasně otřesy, aby se vědy znova probralo k vědomí o sobě. Po porážce v rusko-japonské válce přišel Stolypin, po dvacátém sjezdu Chruščov, teď se řeč všude stáčí na Černobyl; v souvislosti s Černobylem nelze nepsat o Rusech, současně ale nelze neřict, co nedávno napsal z vězení Adam Michnik o Ukrajincích: že jsou nejnešťastnějším národem Evropy. Možná by Rusové o sobě věděli víc, kdyby dobře znali, co z jejich kultury známe my; František taky vypráví, jak v Leningradě dlouho hledal a pak jen náhodou našel ulici a dům, kde žil Dostojevskij a kde je jeho muzeum; v tom Leningradě, kde je průvodci zmapován architekt každého paláce, každý obraz i dům, a kde se každoročně opravuje i ta pověstná kupka sena! Ráno jsem se probudila v ateliéru, z podlahy, ze stěn a ze stojanů na mě hleděly Josefovy obrazy s mučně robustným výtvarným viděním, a když jsem zvedla hlavu, vlasy mi na ní zůstaly, ne na polštáři, jako těm v Gomelu. Jakou z toho ale odvodit naději? Tu, co vyslovil Josef Zvěřina, když řekl, že přímé propojení obrazného textu Zjevení s událostí lidí je zjednodušením? Nebo si máme přát, aby bylo dost Františků Lízňů pro těžkou službu tělům lidí nenapravitelně pokažených? A víra? Víru bych jednu měla, ale moc složitou na její vylíčení ve fejetonu. Prozření však tu jedno je: že svět je jeden. To si dobře uvědomili všude, kudy mrak přeplul.

A jestli jsem napsala o Boubínu, dlouhé táhlé tesklivé hoře, musím napsat i o údolí Kokofínském. Čechy mají tolik podob! Jedete planinou, dost řádní a nevzhlednou, ani architektura lidového osídlení tu není pěkná, jako je pěkná zrovna v jižních Čechách, v dálce vidíte jakési lesíky, a najednou se silnice propadne a až v hloubi zářezu do krajiny si můžete uvědomit, že krása se netyčí jen nahoru, padá taky dolů. V Josefově ateliéru jsem si na stole všimla, že výtvarník tu píše o Máchovi; Máchu tím údolím chodil pěšky, okolní hrady měl kresbami zmapované, badatelé se přou o to, jestli čísla na kresbách je počet dalších z toho místa obhlédnutelných hradů, nebo počet Máchových návštěv; s Josefem jsme se taky shodli, že Máchu nebyl zvrhlý. A jít dnes údolím a dál pak pokračovat k severu Má-

ohovou cestou, buď by^ř do některých míst nepustili, nebo bych si mohla uvědomovat zkázu krajiny těžbou uranu. Hořkost pelyňku nás provází na každém kroku, i nad obzor Jihočechů se vztyčí chladicí věže atomovky. A odbočit severovýchodně, mohla bych se zeptat Václava Havla na Křečce, v jakém rozpoložení a s jakým posláním on oslaví svou padesátku, a několikanásobná asociace mě od Havla přenesla daleko na sever k Františku Janouchovi, který bude mít letos taky polokulaté narozeniny. František mimo to, že je náš velký přítel, je taky jaderný fyzik a ve Švédsku, kde se černobylská aféra provalila, atomové elektrárny hájí. Nedávno až prorocky uveřejnil článek o Andreji Sacharovovi, který řekl, že k zacházení s tak strašlivou silou, jako je atomová, potřebuje společnost ke své ochraně demokracii; za tento názor Sacharov dosud sedí v příkázaném exilu.

A mužni píše, abych nezapomněla, že padesát bude i Milanovi Uhdezu, životní jubileum oslaví letos Vlasta Chramostová a dole pod tarasem se sousedka chystá na odpolední oslavu svých osmdesáti. Má na svátečních šatech čistou zástěru, oknem včera voněly koláče a na síňce ležela poražená kurata, předtím zeřák vymaloval kuchyň, barva nechtěla chytet, děda smaroval. Na zahrádce sousedce zářivě kvete spousta bílých lilí, má je ve zřetězu jak francouzští králové. Sousedka se jmenuje Barbora, ale sama se přejmenovala na Marii, byla z toho na vsi politická aféra; když zkoumám důvody toho činu, lilie nehrají podružnou roli. Jako vůbec první kytku, kterou dostala, jí je děda za mlada přinesl od nich z domeva, a lilie kvetou na Mariin svátek, lilie kostelní kvítí, a Marii je zasvěcena kaplička na návsi - jak daleko je tu k přání mít svátek v den, kdy se v káličce konají slavné poutní mše? Nehledě už k tomu, že Marie dupala patou na hada-dábla, což Saruška, žena uznaná, nepřestala činit celý svůj složitý život. Má se už ale v kapličce nepořádají, je s podivem, že se tu ještě sem tam odklínká umíráčkem, a i pamětníci svévolného přejmenování vymírají. Váza s lillemi stojí uprostřed svátečního stolu, gratulanti se trousí, taky z národního výboru; děda dnes ovci před kapličku nehnal, dostala seno a děda přechází po dvoře ve sváteční kšiltovce a nahlehlé košili; je jasný, slunečný den, hory na obzoru jsou v lehkém oparu, to věští stálost počasí. Obilí žlutne a takhle z dálky je Boubín tajemný.

Kaliště je rodiště Gustava Mahlera. Náves, pár chalup, uprostřed kostelíček v nijakém slohu, zamčený na pevné dveře, snad interiér nestojí ani za mříž. Ticho, prázdné, všední den, červenec nežhavý, skomíravý. Je sedmi bratří a ráno přesele, to znamená, že střecha šest týdnů neoschne.

Na návsi sedí pod dekvítající malolistou lípou výrostek a ščourá klackem v zemi, pak klackem ukáže na dům v horním rohu návsi, ptám se, jestli je tam nějaké muzeum, anebo pamětní síň, zavrtí hlavou, až mu odstálé uši dvakrát prosvítí slunce, je tam jen hospeda. Na domě, který má trojdílná okna a nemíval, je pamětní deska, z ní vychází umělceval hubená hlava s trojúhelníkovým obličejem a krásně klenutým židovským nosem. Já nikdy neodcházím, když mi někde řekne, že ~~vnitř~~ uvnitř nic není a tak jsem i tady vešla do ponuré chodby, kde se dlaždice každým krokem vyviklávají a na zdích se loupe váleček z válečku, jakoby někde na mnoha místech bral vzorky. Bere je čas. Chodba je plesnivá a páchne zatuchlinou, starým pивem a vychledlým kouřem z fajfek a cigaret, dál vedou šedě natřené dveře a klepu na ty v čele. Ozvaly se šouravé kroky, odmykání, dveře se pomalu otevřely a stála jsem tváří v tvář stařeně s ohnivě červenými tvářemi. Ptala jsem se na Mahlera a pozvala mne dál. V kuchyni má prošlapané linoleum, kanna a na nich elektrický vařič, televizi zakrytou rouškou a kovovou postel. Vzala z kouta smeták a vedla mne do lokálu hned vedle. Tam se všude válely vajgly a červené a žluté stužky načínaných krabiček a ebyčejné bahne z protektorevaných bot. Z nitra domu vycházeli pořád noví a noví staří psý, veřeši nejrozmanitějších tvarů a barev, shrbení, prošedivělí a olysali, tahali za sebou nohy a hleděli na mne zakalenýma ~~okny~~ nebo dokořma osleplýma očima. Než jsem se nadála bylo jich pět a za nimi se plížily kečky s břichy vytahanými od desítek kořat, které přivedly na svět a voda tělíčka vzala. Psi se pletli paní hostinské dezametání, holí smetáku je odstrkevala a zručivě napomínala. Smutně a bezcílně šapali místností, i paní hostinská se pomalu rozcházela, protože se jí nohy špatně ohýbají v kolenu. Se stěn se tichounce olupovala omítka, bílý prach se ukládal u stěn a paní hostinská ho smetala, vysypala popelníky do kbelíku a hladříkem utřela voskované plátno na dlouhých stolech. Když to dedělala, dovelila nám usédnout ke stolu pod okno. Z kuchyně přinesla krabici od margarinu, otevřela ji a vyňala nejdříve pamětní knihu v jasné červených deskách. Pak vysypala na stůl hromádku výstřižků z novin a z časopisů. Četla jsem si, jak Mahlerovi bylo špatně, jak ho jeho žena Alma přemlouvala, aby nechodil

dirigovat a on šel a zemřel. A prohlíželi jsme si fotografie Mahlera jak diriguje ve vídeňské opeře, Mahlera na ulici ve Vídni a Mahlera jako chlapce. V hostinci bylo ticho, jen mouchy proletovaly ospalým předpolednem a první štamgast vešel s čepicí v ruce a posadil se na své místo ke stolu. Paní hostinská nechala vyprávění o tom, jak tu filmovali Češi, Němci a Francouzi a jak si také zahrála a jak pod okny hrál symfonický orchestr čtvrtou symfonii, pomalu se rozcházela k pípě, která vypadá jako automat na zmrzlinu a psi táhli za ní a vzala do ruky půlitr a psi se rozesadili kolem jako královská garda, roztočila kohoutek, ale pivo vevnitř chroptělo a kašlalo jako kuřák po ránu, vždycky se vrátilo kamsi do nitra, asi se to rozbilo, povídá paní hostinská, musím zavolat syna, aby to spravil. A syn přišel a vrtal se v pípě a štamgast navrhl, že by si dal lahvevý. A paní hostinská přinesla láhev a nějakému děvčátku košík žlutých limonád a přitom vzala z nálevního pultu krabičku a v ní byly fotografie redného domu, jak vypadal, když tu ještě skladatelův otec měl vinopalnu a k tomu přiložila rodokmen, který sepsal pan architekt z Prahy. Byli tam zapsáni všichni předci z otcovy i matčiny strany, úmrtí dětí a rodové dědičné choroby, bída a sebevraždy a konečně úmrtí Mahlerovy dcerušky a jak jsem to četla, myslela jsem si znovu a znovu, že člověk musí vydržet víc než psi a kočky a že velké umění se odjakživa spojuje s velkým utrpením a jen tak je plodné oboje. A jak z tolika neduživých dětí jedno, kolikáté vlastně? je genius a posunuje všechno co tu bylo dál a pak zas dlouho z toho žijí umělci neduživí. Mahlerův otec se odtud odstěhoval do Jihlavy, kde byla židovská menšina mluvící německy, ale Mahler prý celý život hledal domov, i potom ve Vídni, kdy už byl slavný a jeho domovem, jak si my Češi namlouváme, bylo toto Kaliště, pár chalup s shromážděných kolem něvalné stavby kostela a kolem vysočinské louky, pole, bedláčí a trávy, rákosí a sítiny a modrá žula, která tvoří pevnou a nepropustnou kestru tohoto kraje. Tudy táhli Mahlerovi předci od města k vesnici jako hokynáři a hostinští za živobytím, paní hostinská prodává rodný dům s původními okny a s nápisem vinopalna za korunu a tak ho mohu poslat svým přátelům, o nichž vím, že mají Mahlera rádi. A v návštěvní knize čtu, že tu byli hosté z Německa, z Japonska a z Ameriky, sjíždějí se a paní hostinská všechny přijme, zamete a přinese z kuchyně krabici od margarínu a každý zápis jí potěší.

Ptala jsem se proč neudělají v tanečním sále výstavu, anebo pamětní síň, ale paní hostinská říká, že ji plánují zřídit v Humpolci.

-Tam ale nikdo nepůjde, povídám, všichni budou zas jezdit sem, Humpolec nemá s Mahlerem nic společného a má přece Aleše Hrdličku.

-Já už toho chtěla kolikrát nechat, povídá, zavřít hospodu, jen tu bydlet a dobydlet, ale děti mi vždycky říkají, abych ještě vydržela, kdo by si jinak na Mahlera vzpomněl a tak zas ty nohy rozchodím. Jsem tu sama v takovém velkém baráku a čas mi utíká pořád rychleji. Před domem stojí autobusy, jeden ráno, druhý v poledne a třetí navečír, dřív bylo mezi těmi autobusy spousta času, co já udělala práce, ale teď jede jeden za druhým. Lidi přijíždějí z takové dálky, Mahler je pořád slavnější a já si říkám, že už jsem na světě snad jenom proto, abych mu posloužila.

Eda Kriseová

91

I životy nejprostších rodin jsou podhoubím mýtů. Stačí pomyslet na souhrny jejich činností, hovorů, vzpomínek a tradic. Přidá-li se milióntina homérovského nadání, každá z těch základních jednotek obcí, ras a světadílů může mít mytologii ustavenou. Skoro z toho jde hrůza, i když to nejsou vesměs Iliady. Ale ve všech žijí propletené hierarchie bohů, bohyně, polobožských tvorů a lidských zavrženců i oblíbenců, kteří se nenávidí a mají rádi, střetají a někdy i smiřují. Od nepaměti, tím myslím od rozbřesku mého vědomí, patřil do potenciálního bájesloví mé rodné rodiny pan Hirsch. Nevysoko nad úpatím Olympu těkal mezi statusem poloboha převážně v odsluní a lidského tvora, kterého bozi a zvláště bohyně odmítají. Někdy s posměchem a krutě, takže budil sympatizující zájem. Záleželo na tom, z kterých úst o něm u večere padla zmínka.

V pozdní době, už skoro nečekaně, se ta střepina mýtu vrátila do stavu reálného zárodku své střídavé podoby. Zhmotnila se mi. Nabyla hlasu a tváře. Stalo se tak za okolností dobově, místně i pro mne osobně přinejmenším nepříznivých.

Jen výjimečnému lapači duší s nadáním a ambicemi, jež se později prozradily jako převážně vůdcovské, bylo tehdy v devatenáctém roce první republiky už pětadvacet. Ostatní ze čtyřčlenné či pětičlenné skupinky přátel se narodili v nevelkém rozmezí kolem jejího počátku. Bylo nám mezi sedmnácti a dvaceti. V tom věku zkoumají své motivace - s výsledky tak jako tak problematickými - jen předčasně zralí géniové nebo snad i rození chladní vypočítavci. Jinak se jedná z impulzů daných povahou, zčásti možná kontrolovaných, formovaných, deformovaných rodným prostředím, pokusy okolí o výchovu, účinky obecných událostí na inteligenci, pokud je. Záležití ovšem právě jen na individuální povaze, jak dlouho a jak důsledně kdo dokáže na impulzivním rozhodnutí trvat. Nebo i v tom je dovoleno brát v počet vliv dějů ve světě kolem?

Už v květnu uvedeného roku se mne zmocnila rozhodnutí

hned tři. První bylo krajně soukromé i jaksi nemístné či až nepřičetné. Na rozumové rovině asi bylo nejpodstatnější příčinou rozhodnutí dalších. Ale racionalita skoro úplně chyběla.

Ani po dospělejší úvaze se nelze divit. Jmenovala se Věra Mühlwaldová. Pátého dne toho května jí bylo sedmnáct. Už tehdy se dalo říci, že je to dovedná, pohotová, obětavá kamarádka. Právě tak to hlasem, růstem, temperamentem, náznakovými projevy myslí už tehdy byla nadaná adeptka čehosi mezi vytvářením a reprodukcí. Jen zatím zůstávalo utajeno, bude-li to herectví, voice-bandová recitace, tanec, choreografie.

Zřetelně jsem v ní však prvně zakoušel, co je přirozená a neporušitelná shoda mezi oběhy citu, myslí, vědomí a slyšitelnými, viditelnými, dotknutelnými promluvami, gesty, rysy. Nedalo se tehdy pochybovat, že je to takový případ v mém životě i poslední. Co povzneseně mimorodinná a v důsledcích protirodinná mytologie, metafyzika, estetika zve krásou, bylo tady.

Sedávalo to vždy aspoň na chvíli v chladně konstruktivistické, kouřem a hlukem hlasů však prolidštěné kavárničce s osmi stolky uvnitř odborářsky strohé budovy Svazu soukromých zaměstnanců, hrdě i rozpačitě trčící mezi stárnoucími činžáky nad svahem ulice Na Zbořenci. Bylo-li pěkně, stejně krátce to jaksi až příliš křehce, něžně a přístupně postávalo opřeno zvenčí o úpatí kachlíkové fasády té stavby, tehdy při vší skromné prostotě či právě z jejích příčin čisté a svěží. Za těch okamžiků uvnitř i venku bylo vidat, jak okouzleně je to překvapováno okouzlením zraků a myslí těsně nablízku, vždy aspoň čtyř či pěti.

Nevím, jak pro jiné v těch proměnlivých skupinkách a frontách, ale když jsem několikrát odpověděl na její repliky a ona se jemně zvědavým i přemýšlivým zrakem bez nepřízně na mne podívala, bylo to pro mne uhranutí na doživotí, třebaže jsem z těch jemných elektrizovaných sítí hleděl unikat.

Z podnětu zbylé či teprv zárodečné racionality jsem se pokoušel zůstat stranou té malostranské Aštoret nejspíš proto, že mi chyběly samy předpoklady nároku na její blízkost. Neprozradil mi to rozum ani žádný vědomě přijatý etický systém. Jen pocity. A ty pramenily rovným dílem z mé nepohotové, neohrabané, aftongické /viz MSN: "Aftongie --- porucha tato není totožná s koktavostí, ačkoli se jí může velmi podobati."/ zaostalosti a z faktu, že jsem nebyl původcem přítomnosti té živoucí

krásky v oblasti Zbořence. Nepřizval jsem ji já do zkoušek Divadelního kolektivu mladých na polojevišťovém, polopřednáškovém pódiu tamější centrální síně, jež byla o polednách nouzovým přístřeším studentské a úřednické mensy, takže i vinou architektovy nepředvídavosti ohledně důsledků vleklé hospodářské krize obohacovala atmosféru večerních představení nezaplášitelná směs výparů z koprové omáčky, smaženin a gulášů. Ryby přes zlou pověst páchly nejméně. Ale zpovykanci ještě nedávného místního blahobytu je neměli rádi, takže jim je ani charitativně subvenovaný ústav nevnucoval častěji než jednou za tři týdny. "To byla doba her a malin nezralých --- "

"Vy dělával jste vše, co zřel jste v očích mých." Ale ne. Aspoň já ne. Nezřel jsem ty oči dost často, abych se už tehdy mohl naučit jejich řeči. Snad se v nich vyznal ten, který ji na Zbořenec přivedl, můj černě kudrnatý, organizátorsky energický i pisatelsky ctižádostivý, tu a tam popudlivý, vždy však znovu nadšenecky usměvavý vrstevník a přítel Pavel. Jen trochu paradoxně asi přivedila má čirá nedostatečnost, že jsem jako jeden z mála odolal jeho snad až neuvědoměle spontánním snahám kdekoho si subalternovat. Prostě jsem ani nesvedl být mu při ruce. Věra se octla v okruhu Divadelního kolektivu díky jakési velmi privátní variantě oněch snah. Pavel ji odloudil o něco staršímu, radikálněji levému, domýšlivěji intelektuálskému Karlu Brušákovi z rytmicky a prohudebněle recitační Party, jež nemohla jinak než napodobovat mnohé postupy tenkrát vrcholícího E.F. Buriana a bezděky je tím karikovala.

Nebylo to povzbudivé pomyšlení, ale mnoho svědčilo, že Pavlův až pobloudilý optimistický, bíle ozubený, vychovanou vlídností pozakrytý útočný prakticismus Věře imponuje.

Měl toho ovšem v sobě víc. Přáteli jsme byli už skoro dva roky z početného pomocně redakčního štábu Studentského časopisu. I tam byl dobře cvičeným a přitom nezkroceným dravcem. Či spíš mladíkem hledícím civilizovaně dospět na výhodnou přední výspu. Z pozadí jako by k němu zároveň poutalo pozornost jakési skrývané zranění. Týkalo se tenké a napjaté spojnice mezi psychosomatickou jednotkou a jejím morálně společenským sebezobrazováním. Zranění asi nastalo prvním sebeuvědoměním. Tam začalo jeho dlouhodobé dobrodružství v nezbadatelném prostoru mezi vůlí k svobodě mysli i výrazu a přirozenou identitou ---

navenek nikdy přesně nezaostřenou. Prvně publikující Favel Schönfeld, který ze synka obstojně prosperující měšťansky podnikavé rodiny zrál spíš v přísně idealistického kritika povah a běhu světa než v jinošsky přemýšlivého romantika a snivce, nasadil přes své rodné jméno divně ozvláštňující masku složenou z písmen Otto Tigríd.

Jen dobrotivě čapkovsky /v adjektivu je míněn Karel Čapek - pro mou generaci či skupinku přátel byl Josef Čapek dobrotivý zkušeněji a podstatněji/ a občas netrpělivě příkrý intendant jmenovaného měsíčníku, gymnaziální profesor Řeřábek, jej tu a tam oslovil jako Tigrída. Ottou ho v mém doslechu nenazval nikdy nikdo. Pro redakci i pro divadelní spolek vždy byl Pavlem --- zárodečně možná i v tom novozákoním významu ideologa, organizátora a propagandisty. Ale vděčně jsem si ho vážil za to, že i mně svou amatérsky /viz Herzer-Ibl všechny české ekvivalenty hesla amateur/ spolčovací činností zaplňoval hodiny, dny, měsíce, za nichž bychom si, já a mně podobní fabiáni, asi nevěděli se sebou rady.

Co zbylo z polední svíčkové, zhmotňovalo se v tom sále zpět skoro ve zvuk, který mučil celou hlavu, za onoho květnového navečera, kdy se už asi pátý či šestý týden zkoušely Apollinairovy Prsy Tiresiovy. Nikdo si ode mne nesliboval herecký výkon. Z nedostatku dochvilně docházejícího členstva nebo z něčí náklonnosti, pro tento případ nepříhodné, mě pověřili aspoň srozumitelně pronést úlohu Kioska. Povedlo se mi v té asi třicáté zkoušce bez nápovědy dopovědět první ze dvou stručných monologů té postavy, hleděl jsem co nejdůstojněji sestoupit z přístavných knihovnických schůdků, odkudsi vypůjčených jen proto, aby komentátor Kiosk měl svou tribunu, a tu se z přítmi ozvalo:

- Přestávka!

Nebyl to hlas odlehlého kamaráda Žaloudka, po sporech připuštěného k režii té věci. Nezmýlitelně vydal ten pokyn nenadále vstoupivší iniciátor Kolektivu a tedy i jeho nejvyšší předák Pavel. Se suverenitou ke všem necitlivou či až urážející, i když tu a tam v někom zároveň budila bázlivou úctu, došel k hraně pódia a řekl nahoru ke mně:

- Ty chceš hrát divadlo? To já můžu rovnou nastoupit jako arcibiskup.

- To můžeš, ozvalo se za ním patrně z Žaloudkových úst,

ale mohlo to být mnoho úst jiných, protože nesporným velitelem tu byl z hlediska jen a jen svého. Už tě v tom vidím.

Bylo pod Pavlovu úroveň, aby se s opovázlivcem přel. Gestem si mě přivolal, a když jsem se k němu v podřepu přiklonil, potichu se zeptal, kam jedu v létě.

Zaskočilo mě to hrozivě i směšně. Jednak už bylo hotovou věcí první z mých tří rozhodnutí. Znělo tak, že nemíním a nemůžu dál žít, myslet, cokoli ve světě dělat, nesvitne-li vyhlídka, že budu žít, myslet, něco dělat v těsné blízkosti Věry z Tržiště. A za druhé jsem pod nedokončeným účinkem prvního rozhodnutí i sám v sobě němě tápal. Jakákoli budoucnost, ať jen večerní návrat do domácí osamělosti, nebo na obzoru zřetelně chmurná příští desetiletí, mě spíš lekala než lákala. Léto! Žil jsem z hodiny do hodiny podpírán matným vědomím, že snad mám nějaký smysl, pokud k někomu něco cítím, občas si něco o něčem myslím, dvěma či třem lidem nepřipadám jako přespočetný úplně vždycky.

- Co tě popadlo, řekl jsem zřejmě s grimasou místo úsměvu.

- Je dobře mít tě pod dohledem, odpověděl, zdálo se, jen z menší poloviny žertem. Věra chce s Mladou kulturou na Oravu. Má to mít, ale já se na jedno místo vázat nebudu. Jirka Orten nám jí tam pohlídá ---

To bylo nad únosnou míru. Nejen ve vztahu k malostranské Primaveře. Jiří tehdy začínal být můj nejbližší. V utajeném pobouření a ochromení jsem cosi zamumlal a stáhl se do těsného zákulisí. Zkouška pokračovala.

Vy, kdož pláčete, hry této diváci ---

řikal jsem v Seifertově české verzi do odhmotněných památek po jídle, po té mučivé nezbytnosti, jež s temnými a ponižujícími důsledky chybí v postačující kvantitě i kvalitě čtyřem pětinaám lidstva, a neodbytně myslel na jinou prvotní nezbytnost. Na tu, jež má z mužské strany podobu líbeznou, chápavou, třeba i dravě chápavou, něčím okouzlující partnerky. A z ženské strany, jak mi napovídal obecný běh světa, četba i osobní útrapa, převážně tu nezbytnost ztělesňuje lehkovážně mužný vladař, přitom i slibná opora domácnosti nebo ohledně kariér zdatný zvedač, často prostě dodavatel úplatků v nejrůznějších skupenství. Viděl jsem v tu stranu dost černě. Byly ovšem výjimky. Věru ani Pavla jsem do těch kategorií nezačleňoval. Aspoň ne vědomě a výslovně. Kam

bych byl musel prchnout?

Večer se v udírně nehrálo. Žaloudka, surrealistu ne zrovna básnický vynalézavého, zato zarytého, to pohánělo tím déle užívat komodity, kterou bez požadavků ohledně úhrad a na své riziko zapůjčoval podezřele invalidnímu Kolektivu Evžen Erban, tajemník sociálně demokraticky orientovaného Svazu. Leví jsme víc či míň byli všichni, tak či onak. Tři nebo čtyři, ač to nevyhlašovali, zřejmě už byli v partaji. Ten termín ovšem znamenal partaj jen jedinou a jedinečnou pravou. K těm patřil Mika, snahou herec a režisér, užitím většinou /jako já/ osvětlovač, uvaděč nebo inspicient a kulisák v jedné osobě, blíž určitelný snad jen jako bodře aparátnický bouchač do zad od samého narození. Víc stranicky posvěcených všeobecností se směle napovídal student němčiny a historie literatury Hájek, úsilím dramaturg Kolektivu, ale snad i vinou jeho vlastního stupně dobrosrdečnosti se na něj mnoho nedalo. Ti dva jako by ovšem byli do toho spolku stranou přímo vysláni: začal čas lidových front, ale v těch se samozřejmě podle nejvyšších představ i ostatní levé strany měly podřizovat pokynům kominterny. I náš dvacetičlenný, v nejlepší době snad třicetičlenný spolek jim stál za dohled, třebaže krom dvou, tří nadaných lidí a stejně malého počtu inscenací byl v souhrnu živé pražské kultury a politiky skoro bezvýznamný. Taky nám přidělili příhodně bezvýznamné dozorce. Nejvíce je vlastně uctíval svou vytrvalou vzpourou proti jejich výkonům či návrhům povýšenecký vzdělanec Veltruský, rozený jednokolejný odborník, názorově plod strukturalismu v podání profesora Mukařovského. Bývalo poutavé, co z té oblasti tu a tam naznačil, ale soustavnější promluvy jsme v jeho očích zjevně nebyli hodni. I v přidružené kavárničce zasedl zřídka, ale kdykoli se tak stalo, právě jemu za jeho bystré či lstivé vývody patřovalo snad i důvodně ono proslulé diskusní zvolání těch dní, zde vykřikované tím či oním komsomolcem: "Říká Stalin a myslí Trocký!" Přál příteli Žaloudkovi, ale sektářským surrealistou byl jaksi jen potají. Jinak se v Kolektivu vyskytovalo snad celé levé spektrum včetně nerozhodných či vědomě nezávislých. Jen organizovaného sociálního demokrata jsem mezi mladými lidmi kolem Zbořence nezastihl. Jaksi se to k podobě té strany i těch mladých lidí ani nehodilo. Stárla. Ale chápe-li se to ve smyslu volně vyloženého Masarykova výroku, že nejlepším straníkem je špatný straník, mladý tajemník

Erban jím byl. Nedbal na příslušnost. I protiva Žaloudek mohl zkoušet, jak dlouho se mu zlíbilo. Konečně asi v devět zkoušku rozpustil.

Kdo se kdy kolem svých devatenácti nesděleně a krutě vyhradil jen jedné a žil v tom čase devátou večerní hodinu v polohřevném květnu, porozumí. V mrazu či ve zmáhajícím horku léta se do sebevraždy žene mnohem méně lidí než za takových úlisně slibných podmínek. Ke všemu na mě Pavel v té přízračně setmělé melancholii celou tu dobu čekal. Jenom on. Krása nepostávala. Kde asi je? Pavel skoro jistě věděl. Mne můj zlomek poctivosti nutil přiznat si, jak jsem rád, že aspoň na ty minuty on je tu se mnou a není s ní. Podlouně mě tak dohnal odpustit mu hloupou trapnost o Jiřím jako hlídači Věry.

- Pojeď stopem po Evropě, řekl v Jungmannově ulici, když mě ze Zbořence provázal směrem k rohu Václavského náměstí a Příkopů na mou devatenáctku či pětku, která mě měla dovézt via Invalidovna, Norimberk, Palmovka, Balabenka, Kolbenka, tou rovinnatou pouští, blíž k bezútěšnému podkroví ve vilce na příkrém svahu Pod Krocínkou, kde byla vyhlídka na komíny Odkolka a ostatních vysočanských robotáren, na četbu a jinak už jen, pokud by se snad ve mně ozvalo něco srozumitelnějšího, než bylo v té době obvyklé, na zlomkovitý zápis zkušenosti či spíš jen pocitů do tlustého deníkového sešitu.

Pavlova zmínka o Evropě, už zle rozčtvrcené na oblasti špatné, horší, oficiózně vraždící či skoro přiznaně zločinné, vedla k pomyšlením méně dostředivým. Ale i nepřístojně sváděla: pojede-li se, Věra bude celý červenec bez něho. Snad i část srpna. Že budu i já bez ní, patřilo do řádu věcí --- i když to zároveň za té večerní pouti, napřed s ním, pak opuštěně opuštěně /vzor Baden-Baden/, ze Zbořence do podkroví, plodilo v kombinaci s dotčeným stavem světa zárodky pomyšlení jaksi, aspoň na první poslech, zcela altruistických.

Za chůze s Pavlem i později jsem volal po Jiřím. Co ten k tomu všemu řekne. Na rozdíl od mnoha nemluvil, neměl-li co říci. Nebál se ani rozpačitých přátelských odmlk. Teď mi však, v mém "duchu" a v odpověď na volání, šeptal pokyn za pokynem. Už v ústí Palackého trochu nedůstojné uličky /hleděli mu to vyhradit mostem a statuí, jenže ta ulička zůstala hezčí a důstojnější/ do ulice Jungmannovy mě pobídl ptát se, co navržená Evropa vlastně zahrne. I mile pokrokovou Skandinávií? Též ital-

ský jih, neúprosně přitažlivý, přestože jej Mussolini očernil? Mám, ve srovnání s loňským létem zproletarizovaně a pokorně, tím snad pozorněji, znovu objet Británii? Už ani na chvíli mě neoklame její nádherné krajinné sebevyjádření, tak dalekosáhle jiné, než jak zní pravda o šedohnědě morových reáliích nezaměstnanosti a bídy, tolikrát zřetelnější díky kontrastu s nastrojeně lhostejným konzervativismem, snobstvím, dědičným i čerstvě procvičeným pokrytectvím vládnoucí třetiny. Právě to však bylo a zůstává v nedostižné svobodě toho ostrova motivem i tématem skvělé hrstky autorů. A pokrytectví historicky prokazatelně poskytující vcelku pohostinné útočiště štvancům jaksi ztrácí přídech hanby. Co se rozjet na opačnou stranu. Nemám pohnout optimistu Pavla, aby zkusil prorazit proslule neprostupnou hranici, obkličující údajně nejhumánnější končinu světa, a prosadit cestu dvou bezvýznamných, nezávislých, jinak bezúhonných lidských tvorů do říše, po pravdě stíhané obměnami tyraní a přitom obdarané hrstkou ještě skvělejší, od Puškina a Gogola, Dostojevského a Čechova po Achmatovou a Pasternaka? Stěží se taky dalo z Evropy vynechat Goethovo, Büchnerovo, Heineho, Wedekindovo --- a při všech Kantech až Mannech nyní Hitlerovo Německo. Obcházel děs. Dá-li se z naší končiny k cestě na západ stopnout letadlo, ještě nebylo vyzkoušeno. Ostatně v tu stranu a pak na jih Španělsko už na sebe bralo ubohý, tupý, hloupý hřích evropské rozpolcenosti. Děs v rozkvětu. První otevřená rána. Bylo to téma soukromých i veřejných dní a nocí, představení i písniček.

Španělskou zemi já mám rád,
o Španělsku si zpívám,

jak se po zlých zprávách z oné země na jaře při večírku Mladé kultury Ježek plus Voskovec a Werich, původci té sladké hudby a textu, hrát a zpívat ostýchali. Tak to aspoň tehdy stručně řekl pan Voskovec. Mladý lid je ovšem dupotem, pískotem, pokřikem přehlasoval. Dali se. Je však i pravda, že v tomtéž sále Flodinové burzy na Senovážném náměstí tehdy z centrálního pódia, div ne boxerského ringu, zaznělo jaksi podstatněji navíc "Španělsko v nás",

obraze mé vlasti v světě jiném ---

A panu Horovi nemohl naskočit jiný rým, než že cloní nás svým

stínem. Ovšem jak koho. Vně toho večírku - kde však i samo nadšení jako by bylo tím hlučnější, že znalo svou bezmocnost - devět z deseti nechtělo vědět nic.

Přál jsem si, aby Jiří opravdu byl přítomen. Ale jak se mu stávalo i jindy, při nácviu Apollinaira toho dne chyběl. Na rozdíl ode mne a od většiny jiných se mu odpouštělo, protože patřil k trojici hereckých opor Kolektivu, jakkoli zatím ani své herecké učnovství úředně potvrzeno neměl. Jeho první pokus probít se - v nedokončených sedmnácti - jasnou mluvou, rázným i hebkým hlasem, pohotovou představivostí a chápavostí do učeben divadelního oddělení pražské konzervatoře skončil nezdarem. Mnoho napovídalo, že zkoušku přijel skládat především z touhy uniknout milujícímu a tím těsnějšímu objetí rodiny, Kutné Hoře i kolínskému gymnáziu. Když ho lyricko-tragická paní Anna Iblová z Vinohrad, dobrotivě inteligentní i poutavý pan Karel Dostal z divadla už přímo Národního a další přísedící s vlídnou pobídkou "jen tak dál, chlapče, a za rok zkuste znovu" od bran Propylejí zatím odeslali, dokončit gymnázium se nevrátil. V Praze se přemísťoval z mansardy do mansardy, z podnájmu do podnájmu. Matce, krátce předtím ovdovělé, psal, že se učí jazykům, přispívá do časopisů /ale honoráře nejsou takové, aby ho zvykaly, takže za sumu jakkoli malou předem děkuje/ a účastí na produkcích Kolektivu se připravuje příště obstát ve zkoušce líp.

Zčásti vše ano. Ale jen napůl paradoxně potřeboval už v tom čase velkoměstská vyrušující vzrušení hlavně proto, aby měl v těch podkrovích a podnájmech před čím se skrývat v zájmu záznamu veršově znělých i deníkově výmluvných svědectví o účastném hostování právě v tomto koutě světa.

Nebylo divu, že zkoušku Na Zbořenci občas vynechal. Připadala mu méně významná než zápis. Z obdobné příčiny promeškal nejméně jednou i představení. Hrál se Anýzové jablko, v němž ovšem měl důležitou úlohu už proto, že ve hru s tím titulem proměnil stejnojmennou novelu, kterou o třicet let dřív napsal Francis James, v překladech Karla Čapka a především Svaty Kadlece tehdy ohledně lyriky hlavní Ortenův okouzlovač, podněcovatel, snad na čas i preceptor. Někdy se ho od zápisů nedařilo odpoutat ani nejkouzelnější a nejmučivější z těch, k nimž měl příznačný či až osudný vztah, jak jej sdělil verši:

nejvíce jsem tě ztrácel
když jsem tě nejvíc měl

Kdo tak brzy a tak důvěrně zná dvojlomnost světa, lidských bytostí i vlastních promluv, je hnán dovolávat se očarované důvěry tu a tam aspoň některého sluchu a mysli. I géniům jinak chybí rovnováha.

Díky zakotvení v zápisech a v poezii nervozitou Jiří netrpěl. Ale vinou výčitek ohledně vztahu k matce i nejistoty v otázce příštího živobytí připravoval se k obnovenému pokusu proniknout na konzervatoř přece jen nepokojně. Bývali jsme v těch měsících spolu často. Nejen v neomezených rozlohách času u mne Pod Krocínkou, ale i v desetiminutových ústřižcích, než ve Fénixu začal film, na který jsme zašli, popaměti nebo z půllistů říkával:

Zvědavý střípek se nám zlomil
a půlí dálku na dálku
není již vidět staré domy
v nichž hrávals na svou píšťalku

Tak se individualita začínala hrou významů odlupovat od zjednodušujícího jamesovského sentimentu a mou překrvenou hlavu to zamotávalo rychleji než víno. Zvláště když bylo i to.

Představa Jiřího jako hlídače Věry ve stanovém táboře tvrdých i změkčile lehkovážných a podezřele svobodomyšlných polokomsomolců vysoko na Cravě budila bolavý smích. I kdyby vůbec mohl chtít, uhlídal by ten samohybný rozlet v jeho milostiplně neřiditelném vání? S cípkem kapesníku mezi zuby, jak bylo za skrývaného neklidu jeho zvykem, spíš by se při svých starých domech, kde hrával na svou píšťalku, k jejímu mimoděčnému mezi-
přistání obrátil zády a byl mu paravánem. Stanici na Můstku jsme už zatím minuli a Pavel mě levou stranou Příkopů provázal k Prašné bráně. Půl trpké veselí z nesmyslnosti jeho návrhu mi náhle dalo volnost pronést:

- Vlastně fakt, jedeme. Jen mi prozraď, proč jsi s tím přišel zrovna na mě.

- Příště! vykřikl Pavel a rázně se vzdálil branou do Celetné.

Ten směr se mi nelíbil. Pavel bydlel na Vinohradech, takže měl jít na náměstí Republiky na jedenáctku či to snad pěšky vzít Hybernskou a nad Wilsonovým nádražím přes Riegrovy sady k Floře. Je tři čtvrtě na deset a ještě s ní má schůzku? Nevypa-

dalo to pravděpodobně. Ale má-li, tím hůř pro mne.

Odpoutal mě od takových strachů pohled na krátké šedé koženky a dirndly nad bílými lýtkovými punčochami. Byl tam na protějším chodníku už jen pozdně večerní pozůstatek hustší kolekce, ale stačil. Tak tu, s centrem v Deutsches Hausu, denně od šesti do deseti promenovala mezi novostavbou Živnobanky a Zemskou bankou převážně mladá generace německy vlasteneckých radikálů. Někdo z nich by to snad byl chtěl popřít, ale ve vzduchu těch měsíců se koženky u Německého domu rovnaly přihlášce k nacismu. Bylo z nich zle a přitom by bez nich Praha nebyla bohatě svobodným městem, v němž vyrostla. Bez nich a bez tisíců velmi odlišných skupin a individualit, jež v mnoha jazycích a odstínech mínění i aktivit svobodě dávaly smysl.

Tak má jízda od Prašné brány do Vysočan i noc po ní měla svá témata a spory. Některé se závěrů dožadovaly naléhavě.

Věc Věra byla hotova. Připoután a opomíjen trvám na zalíbení /neplést se zaslíbením: tak daleko můj patos nešel, a cokoli mířilo k liturgii, k rituálu, ke skryté i očividné demagogii či demomagii a hypnotizérství, dávno mi bylo proti mysli/. Protože ona tu je a vybízí zachovat křehké krásy ve zběsilém světě, slovo dané Pavlovi dodržím. Aspoň zčásti. Z Prahy s ním stopem po Evropě vyjedu.

Ne, španělsky jsem neuměl, a třebaže jsem se po počáteční námaze nakonec zlehka a potěšeně probil Donem Quijotem, třebaže mě Unamuno svou čerstvě aktualizovanou filozofií a pozorností provokoval, přesvědčoval i odrazoval tím, jak vábil k propasti jediné pravé víry, vše naráz, a třebaže jsem se přel s pasážími Vzpoury davů a s jinými za Ortegu y Gassetu, španělská oblast mě nevábila víc než jiné. Spíš méně. Ale to, jak hlavně civilizovaná a kulturní Evropa, tak jako tak už zostuzená nezadrženým vzestupem gangsterů v Itálii, v Německu i v historicky podružnějších líhních duchovní velikosti, odpověděla na vznik španělské války a na podporu, kterou tlupy právě zmíněné poskytly gangsterům tamějším, bylo hanbou dost a dost zlou a pronikavou, aby zasáhla i nejméně vnímavou mysl kdekoli na světě. Místní noviny si reakci na zásah až neuvěřitelně zjednodušovaly. Agrární Venkov, podle jména "orgán republikánské strany maloroľnického lidu" /jež ovšem za zdejších podmínek nemusela získávat hlasy těchto campesinos voláním la tierra es vuestra, jak v zemi

feudálních a církevních panství důvodně upozorňovali zvláště v Katalánsku anarchosyndikalisté, z historických i nejpřítomnějších příčin obtížní - pro mne v mnoha rysech přitažliví - přídruženci napadené republiky/, stejně jako celá ostatní pravice včetně klerikálů tiskla údaje falangisticky propagační agentury. Rudé Právo, naopak tak levé či spíš stalinsky pravověrné, že metodami bylo trapně pravé, se zprávami otálelo. Bezpochyby musely projít vzdáleným a vysokým opracováním. Odnaučovalo samostatnosti. Taky v něm se tiskla místo informací propaganda. Jakkoli se však Právo Lidu, Lidové Noviny, Národní Osvobození a z týdeníků Přítomnost věrohodností zpráv i komentářů od pravicového i stalinského propagandismu lišily a zřetelně sympatizovaly s plurální šíří španělských zastánců demokracie, jejich redaktoři a přispěvatelé přece jen jako by byli v rozsahu zpráv i ve výrazu komentářů liknavě skoupí. Aspoň v některých očích. Ale už dřív jsme měli na angličtinu Felbába. Učil hlavně tak, že nosil do hodin výtisky levě liberálního londýnského deníku News Chronicle. Nahlas jsme četli a překládali. I tam místy prosakovala hypokritičnost bezmála viktoriánská, ale prvně mi z těch stran zazněly palby a smrti španělské války v podobě rozsáhlých a nepropagandisticky obnažených zpravodajství /za něž byl ten list britskou i jinou pravici viněn, že je ve Stalinově nájmu, ale při srovnání s Rudým Právem to znělo zcela nepřesvědčivě/. Franco byl podle těch četných sloupců vrah realizující zatím převážně teoretizujícího Mussoliniho a Hitlera. Ti mu ovšem "sebezapíravě" a přitom velmi prakticky pomáhali. Kdežto zbylé demokratické vlády velkolepě humánní Evropy zůstávaly polekaně neutrální. Takže nepřesvědčivá solidarita demokratické levice zjevně potřebovala k posile jakoukoli pomocnou ruku.

Nebo spíš bystrou hlavu. Tu jsem dodat nemohl. Přesto či právě proto už za stoupání podél tovární zdi milionářského pekaře a pečiváře Odkolka k otcově a matčině měšťanské vilce na stráni mé třetí a hlavní rozhodnutí dozrálo. Asi i díky tomu, že se ukázala příležitost odejít z odmítajícího světa čestně, bez přídechu zbabělosti, bez hyzdění spořádaně úpravného kouta zemského povrchu mrtvolou na chodníku pod zejícím oknem. Ten děs, vidí-li se náhlá smrt zblízka. Tisíce smrtí v dáli tolik nepoleká. Takže vyjedu jakoby kolem Evropy a v pravý čas na pravém místě odbočím přit se i fyzicky o zachovu humánního zlomku Evropy proti černým, hnědým i všem jiným ideologicky nadřaze-

neckým košilím. Je třeba se očistit od vnucovaného pomýšlení, že košile a ideologie jsou víc než člověk.

Tak měla vratká a beznadějně upoutaná existence nabyt aspoň jistého stupně smyslu. Sedl jsem v podkroví vilky dobrodušně statkářského a měšťansky demokratického otce a skoro kalvínsky sebeodříkavé i přísné matky a psal dopis Jiřímu, v mých očích svobodomyšlnému a ze všech nejméně závislému. Obsah se zhruba rovnal předešlému odstavci a sepsání trvalo dlouho.

Nedalo se ovšem dost jistě vědět, kde v té chvíli ten nejméně příslušný z lidí je. Vinou závislosti na matčině obědě, večeri a vdovím groši možná nyní spí v hluboké jeskyňce rodného domu nad prodejnou kvalitních textilií naproti hotelu Černý kůň v Kutné Hoře. Nebo je to zase obdoba případů, kdy se jeho pražská nepřítomnost na zkoušce či na jiné přátelské schůzce nedala svést na další wordsworthovský "záznam vzrušení v pokojném stavu" a kdy naopak šlo o vzrušení navíc v provinilém a tím úchvatněji nepokojném stavu u oblíbené a náklonností oplývající tety v Přerově. V jednom ze starých domů. Vlakovými čtyři hodiny tam a čtyři hodiny zpátky. Mezitím věčnost jedinečně potěšujícího provinění s bytostí zjevně znalou značného počtu způsobů, jak nedopustit, krom vinou smrti, odchod jediného z mužů, jimž dovolila, aby ji poznali. Nebo Jiří propadl tiresiovskému komplexu a vždy znovu musí za tou přerovskou Héro ze strachu, že ho oslepí, pokud ji opět včas neujistí, že on jako Diův zástupce v jejím klíně pociťuje rozkoš větší, než dokáže přivodit jí. Ženy, podobně jako muži, většinou nevědí, co chtějí.

Po dvou hodinách spánku jsem sice dopis schválil, ale přece jen se mi vrátilo dost rozumu, abych jej střídmě adresoval do starého domu jen v Kutné Hoře. Vyplatilo se to i nevyplatilo. O dva dny později mě matka uvítala po mém návratu do vilky mateřsky vyděšeným i měšťansky pohněvaným zrakem i hlasem:

- Co to máš za kamarády. Uštívou tě k smrti.
- Hlavně mi nečti dopisy, mami. Začínám být plnoletý.

Nastavila mi před oči modravý blanket s černými verzálkami
JED JED OTEVRI OKNA JIRI.

- Co chcete spolu polknout? Jde to světem. Sebevražedné úmluvy.

Kanuly jí poctivě nekalvínské slzy. Matky tušívají dost dobře. Bylo třeba odvrátit její pozornost jinam. A octl se po

ruce argument poměrně pravdivý a pro matčinu i otcovu šetrnost přesvědčivý. Usilovně jsem se zasmál:

- O čem to mluvíš, mami. Chci v létě zase někam jet, Proti loňsku skoro zadarmo. Tak jsem se Jiřího zeptal, co si o tom myslí. Jenže v telegramech krom čárek nedělají ani háčky.

- Nemůžeš si najít --- nějaké křesťansky věřící přátele.

Otírala si neodbytné slzy. Ano, v obětavé péči to byla vzorná matka. V porozumění méně. Věřila v jedinou možnou věrouku a morálku.

- Mami, nezlob.

O rok dřív jsem byl na té grand tour Německo, Belgie, Anglie, Skotsko, Wales, Francie, Švýcarsko, Rakousko s třemi přáteli jako kapitán a řidič škodovky typu rapid. Mělo to obsah půl druhého litru, ale ventily řízené spodem, takže to pod tíhou čtyř lidí a jejich zavazadel při vší zdatné jízdě doslovný rapid nebyl. Jinak ta projížďka byla až změkčile pěkná a otci jako vlastníkovu povozu i staršímu bratrovi jako hlavnímu či jedinému uživateli jsem byl poctivě vděčen. Stálo to tisíc korun a něco navíc za opravy rapidu. Tentokrát jsem žádal jen o pět set. Na dopravu nic, na noclehy v noclehárnách mládeže minimum, zbytek na stravu.

Hlavně nebylo mým úmyslem hned, či vůbec, přijet zpátky. Nevím, měl-li jsem to jen od jiných, nebo i ze sebe, ale nad Májem mě nikdy nenapadlo, že tu vlast "v dědictví mi danou" vymezují zdejší státní hranice či sídliště lidí mluvících místní řečí. Kolébka i hrob je svět. V něm i půdy skalnatější a temněji pronásledované, spíš goyovské než máchovské.

Příručka o tom, jak nastoupit na správnou stranu španělské fronty, mohla tehdy posloužit mnoha. Nebyla. Víc se v těch týdnech mluvilo o frontě s adjektivem lidová. Kominternu, snad v důsledku německé zkušenosti /ač empirie podle pravé věrouky ovšem klame/, svolila či rozhodla, aby se členské strany družily s širokou levicí. Výjimkou jakoby samozřejmou byla levice vlevo od komunistů, zvláště ve Španělsku tedy anarchisté a nestalinští marxisté s přidruženými ^{dy}obory. Jak se dřív dalo vyčíst i z News Chronicle /třebaže tam čím dál bezvýhradněji přijímali, co říkal Madrid čili lidově frontovní centralistická vláda s komunisty v silném postavení/, v prvním čase Francova nástupu právě milice složené z příslušníků těchto menšinových ultralevých

stran a odborů v Katalánsku a v Andalusii zabránily průlomů. Teď zjevně Madrid se svým programem Lidové armády místo milic a odkladu všech jiných zásadních změn na dobu po vyhrané válce zavínil na některých úsecích fronty bezmála rozvrat. Spíš jsem přál spontánně sdruženým a samosprávným menšinám. Ale zvláště ty ovšem neměly v Praze zástupce. Nezbylo než si mezi mladými hosty kavárny Na Zbořenci vybrat někoho z centralistů. Prvně jsem zakoušel nevýhody nezávislosti a nepříslušnosti. Jim stačilo zaklepat někde na dveře a věděli hned, kudy a jak odevzdat život. Já musel oklikou přes Weiningeru. Mezi stalinisty byl z těch dvou či tří, kteří kupodivu měli smysl pro humor, ve výrazu někdy i cynický. Dva dny po Jiřího telegramu jsem ho poprosil, ať jde se mnou ven. Před bleděmodře kachlíkovou podezdívkou žlutavě kachlíkového průčelí Svazu byl požádán, ať mi opatří adresu pařížského či jiného verbíře pro Španělsko.

Svalů i výšky měl skoro mín než já, přesto si mě z odstupu prohlédl:

- Ty to potřebuješ?

Asi jsem zčervenal hanbou i zlostí na sebe i na něj, ale povedlo se mi vyafťongovat:

- Jestli mi věříš, je jedno, kdo tam chce.

- Jim to není jedno. Cvičit lidi už nemají čas. Rozmysli si to a pozítří v pět tady.

Pozítří v pět jsem s utajeným smítkem pochybnosti trval na svém. Podal mi složený lístek, pokrčil rameny, protáhl hubenou tvář a zvolna se vzdálil, jako se klaun z usilovného veselí manéže vrací do poctivě truchlivého soukromí. Rozevřel jsem lístek, není-li tam místo adresy výsměch. Adresa byla, ale neujistila. Na ženu. Mlle Caroline Hémon, La Bibliothèque, Chartres. Heslo: Maria Chapdelaine par votre père, s'il vous plaît. Odpověď: Malheureusement, ce n'est pas mon père, monsieur. Naučit se z paměti, lístek spálit. Přelétl jsem to a rozběhl se za ním s pokřikem, že ho zvu na kafe či na co chce. Přál jsem si líp poděkovat --- i se ujistit. Ale už skoro zahýbal na Karlovo náměstí. Odpověděl v posledním okamžiku jen zvednutím zaťaté pěsti levé ruky. To zavedli v lidové frontě podle španělského Salud. Jenže Weininger tou studentsky útlou zavřenou dlaní pohnul, jako se hlavou vrtí, že ne. Odmítá kafe, mě, lidovou frontu, frontu?

Určitěji jsem začal tušit, co asi mínil, až v Chartres, když jsem podruhé stál u katedrály ze strany Portail Royal. Samozřejmě jsem se tam po bibliotéce a "otci Hémonovi" cestou na nádraží vrátil. Shlížely na mě andělsky nadživotní i věčně a otlučeně pozemské hluboké reliéfy žen a mužů, každý z nich všeobsáhleji oduševnělý než kdo z lidí. Jsou to vyslanci dvanáctého století, podle mnoha prý jednolitého díky spásné víře, v našem věku, údajně vinou nevíry rozpadlém. Ale aspoň z jednoho úhlu pohledu vypadali jako žert na účet moci, bohatství, svatosti a slávy. Po tělech drahocenné šperky a draperie, nahoře selsky či řemeslnicky tvrdé tváře žen a mužů, kteří si možná jako modely těch velkolepých anonymních kameníků za bědných - teprv později slavných - dob Kapetovců, Normanů, jejich svárů a křižáckých tažení rádi přivydělali. Propast mezi živým faktem a jeho ornamentálním závojem se od těch časů spíš prohloubila. A přece by se bez plodů zpod rukou takových kameníků a vytvářečů koncepcí a mýtů snad ani nedalo v povětrí světa žít. Látka životů je bez nich beztvary masakr. Weininger asi zárodečně ví, že je něco i nad ten nutný odpor lidí se zdviženou levou pěstí proti tupcům, zločincům a svedeným ubožákům zvedajícím nataženou pravou paži. Jistě ne pouhé přežití někde stranou. Obdoba kameníků. Snad.

Než jsem se však v půli července octl v Chartres, bylo třeba hned v první den toho měsíce o šesté ráno vyjet z Prahy. Týž rapid, v němž jsem o rok dřív za Tour de Grande-Bretagne byl kapitánem, nás díky poněkud nevrle laskavosti mého staršího bratra /protáhl se mu večírek a skoro nespál/ odvezl na východní okraj Hrdlořez.

- Nic ve zlém, kluci, ale takhle bych se nezahazoval, řekl nám na rozloučenou ten vždy pečlivě oblečený řidič při pohledu na naše bačohy, na Pavlovy pytlovité kalhoty, snad trochu přešité po obtloustlém otci, na mé odřené šedavé mezzopumpy s přezkami pod koleny, původně určené k běhu na lyžích. No nic, někdy se vraťte.

Tam začínala českobrodská silnice, dál vedoucí přes Kolín do Jihlavy, odtamtud pak do Vídně buď přes Brno a Mikulov nebo via Znojmo a Hatě.

Došlo na druhou variantu. Čekali jsme sotva dvacet minut a přirachotila od Žižkova pětítuna tatra s bočítými koly vpředu a zvlášť vzadu. Znojemský pěstitel zelenin se po noční jízdě s čerstvým zbožím na pražský trh vracel s kapsou po zásluze plnou

na základnu, že několik hodin pospí a večer bezpochyby vyjede do metropole znovu, i když, jak nám dal příležitost dosvědčit, cesta trvala deset hodin. Kdy pěstoval? Či to obstarávala rodina a podomci? A proč se tak mořil? Že z něho bude zelinářský Baťa či Nehera? Že ženě na dožití a dětem postaví prostornější dům? Z čiré prestiže v soutěži s jinými pěstiteli v kraji? Jsou campesinos podobně ctižádostiví, nebo po vítězství budou spíš pro kolchozy - jak se to asi řekne španělsky či katalánsky - než pro vlastní chalupy a pole? Ať tak či tak, snad díky výdělků měl při vší únavě aspoň tolik solidarity s dvěma sportovně oblečenými kluky, že při pohledu na ně zastavil a z okénka řekl:

- Na korbu, jestli chcete.

Jinam to ani nešlo, protože v kabině napříč zbylou půlkou sedadla neprobuditelně spal závozník. Korba lekala, Znojmo bez přisedání lákalo. Nasedli jsme.

Podlaha tam nad tvrdými bočítými koly byla vzorně čistá. Jen to vypadalo, že pod ní není pérování vůbec žádné. Rozložili jsme pod sebe stanové dílce, pokrývky a svetry, ale hrboly silnice to nezměkčilo. Po půlhodině jízdy jsme to chtěli vzdát. Přiznali jsme to však jeden druhému teprv po dvou hodinách. Šlo nám o prestiž dvou pražských zhýčkanců, kteří se předhánějí ve statečné sebezproletarizaci? Či speciálně já si říkal, jak odhodlaně se cvičím k jízdě na podobném mučidle z kasáren v městě do hor na frontu? Snad tak i tak. Až kdesi za Německým Brodem Pavel řekl:

- Fotr měl pravdu. Prý toho za půl dne budu mít po krk --- zvláště když jedu s tebou.

- Já tuhle silnici ani tatra nestavěl. A odkud mě tvůj otec zná?

- Občas se doma prořeknu.

- Děkuju.

- Chápeš přece, že se to nedá vydržet. Chtěl mi dokonce přidat peněz, ať jedeme vlakem.

- Můj taky. Ale ne tvou vinou. Doma jsem o potížích zticha.

- Mají štěstí.

A zase jsme hodinu mlčeli. Opravdu i mně otec nabídl víc peněz, asi z matčina polekaného podnětu, protože sám byl pro tvrdší školu. Když jsem však odmítl, užil argumentu, který odpovídal spíš jeho společenské kategorii než povaze a smýšlení:

- Doprošovat se lidí.

- Uvidíme je zblízka a podrobně.
  - Majitele aut nebo řidiče.
  - I lidi v krajích při cestě. Jedeme na studie, tati.
- Raději prokazoval vlídné a obětavé služby, než se přel.

Hlavně nemíval čas.

Tak Pavla a mě hrdost stála deset hodin polehávání, posedávání a trochu riskantního postávání na drobně i hrubě roztřesené podlaze nákladního automobilu, světově proslulého konstrukčním novotářstvím /viz Co daly naše země Evropě a lidstvu, ELK, díl II., str. 135/. Nic nás nepodněcovalo konstrukci chválit. Porucha nenastala, to je fakt, jenže právě v ni jsme doufali, že nás vysvobodí. Ale majitel zjevně byl spokojen. Jakkoli snad noční jízdou za mamonem mířil do pekel, teď si dobrotivostí k dvěma nemajetným předplácel ráj. Možná že mu tak nějak propočet vycházel. Na Moravě se nikdy nedá vědět. Ale my mu koutek v nebi vykupovali podlahovým očištěm, který nám ze samé dřevě kostí nevyvanul za léto ani po něm. Až nás konečně v Oblekovicích za Znojmem vysadil. Bylo čtvrt na pět a do Hatí zbývalo sedm kilometrů. Mohl mít malým dodatkem spásu jistou, ale nemínil se předat. Též vlastnost některých lidí i na Moravě. Prý šťastnou cestu. Ze štěstí jsme byli nadlouho vymletí - aspoň já nejen tou jízdou - jako zrno z otrub nebo otruby ze zrna. Záleží na hledisku.

K hranicím jsme se přesto vydali. Byl čas krize, navíc však i hodina večere /to není posměch důsledkům krize, zatím relativně snesitelným, ani lidskému zvyku věas jíst/, takže od Znojma k Vídni krom dvou tří místních koňských potahů nejel nikdo. Zdejší ani rakouské celníky jsme nezajímali. Ti první vpálili razítko a pokračovali v kartách. Druzí na nás zprostřed lahví, květin a nejméně dvou mladých dam mávli, ať jdeme. Neměli čas. Zřejmě některý z nich byl Theobald a slavil svátek. Nebo některá dáma byla Maria a hostili ji v předvečer jejích jmenin nebo navštívení. Možná obojího. Toho Thea i Heimsuchung /poutavý termín/ jsem vyčetl v celnici z nástěnného kalendáře.

Svůj daný Heim jsem v úmyslech opouštěl --- možná navždy. Zase bylo kolem deváté večer. I tentokrát u toho byl Pavel. Sahala po mně úzkost. Pomohlo mi, že se nesmělo nic před ním prozradit.

- Je vůbec nějaký německý překlad hymny? Wo ist mein Heim,

oder so etwas, zeptal jsem se cestou od celnice do nitra zbytku zapuzené říše.

- Tvoje starosti na mou hlavu, křikl Pavel a kilometr za hranicí se zdviženou paží odvážně zastoupil cestu drkotavému dvoutaktu DKW.

S jeho vyjeveným držitelem jsme se nedomluvili německy, česky ani jiným dostupným jazykem. Byl ryze místní. Ale nezkušenná polekanost toho padesátiletého statného řezníka, hokynáře, možná i truhláře ustoupila přátelské gestikulaci a nakonec jsme i z jeho mluvy vyrozuměli, že to žlutě osvětlené náměstí, kde nás vysazuje, je v Hollabrunnu.

Něco se tak jmenovalo už dřív. V Tolstém, v dějepise? V ob-
jím! Murat tu před Slavkovem osudně porazil Bagrationa. Dějepis přitom osudně neuvádí, že tu pod Muratem v Napoleonových služ-
bách a pod Bagrationem ve službách velké Rusi a Alexandra I.
v mukách zanikly tisíce lidí. Oklamáných hesly, slávou, unifor-
mou, ale lidí. V té věci jsme se tehdy s Pavlem nepřeli.

Hodiny tu na radnici ukazovaly příslušně zpozdilých pět, ale my z pokročilejší končiny měli nad zápěstím pravdivějších jedenáct. I tak jsme táhli na Vídeň. Zmocňovala se nás zemdlená setrvačnost. Skoro už venku z obce jsme z ní byli vytrženi červenavým světlem nad vchočem do rozlehlé přízemní stavby.

- Rakouský bordel, jde se! ironicky zajásal Pavel a vzal za kliku.

Povolila. Ale mladý hostinský Zum Löwe zpoceně leštil vý-
čepní pult, zamumlal, že už nenalévá, a nemusel ani mumlat, že
v jeho domě prodejná potěšení jakéhokoli druhu sind nicht zu ha-
ben. K noclehu nabídl buď kůlnu na uhlí a dříví nebo sesazené
stoly v lokále. Po obhlídce jsme zvolili stoly. Byla to uklidně-
ná podlaha tatry, ale tatra neodbytně připomínala. Jen díky ce-
lodennímu trmácení i chůzi nás mladý Löwe - ano, opravdu on,
syn zesnuvšího, milý muž - musel před osmou ráno dokonce budit.
Hned nesl na podnose bílou kávu, žemle, máslo, marmeládu. Úhra-
du odmítl. Asi jsme vypadali.

Na silnici k Vídni bylo hůř. Buď nejel nikdo, nebo steyr,
opel, hanomag s vlaječkou. Pavel necestoval o rok dřív Německem
ani Rakouskem, takže si mohl zprvu myslet, že ten červeně černo-
bílý hadřík na tyčce přivařený k blatníku či vedle předního skla
je něco klubovního nebo dětem pro radost. Vymlouval jsem mu to,

ale chtěl se přesvědčit. Dva ze tří automobilů to znamení měla. Asi pátý vlaječkář po Pavlově mávání zastavil. A když pak odjel, Pavel mi jeho promluvu ve vzteklé dolnorakouštině musel přeložit:

- Prý české komunistické žebráky zná a máme si dát pokoj, protože by nás příští dolnorakouské auto mohlo přejet. Či tak něco. Heil Hitler a jel.

- To už jsem rozuměl. Díky.

Pouč do Vídně byla neveselá. Pokud jsme vlaječky včas rozpoznali, své semaforey jsme nechávali v nevšimavě neutrální poloze. Až několik kilometrů před vídeňským mostem přes Dunaj proplynul mimo nás daimler s britskou poznávací značkou. O sto metrů před námi zastavil. Byl to tichý povoz, včas nás na sebe neupozornil, takže jsme ruce nezvedli. Teď to vypadalo, že snad za laskavé zastavení máme popoběhnout. Ta vznešená zád s kufrem a pneumatikou ani prostovlase prošedivělá hlava u volantu a rozestřené světlé vlasy pod kloboučkem vedle ní nás k tomu příliš nepodněcovaly. Spíš se to hodilo za ilustraci "Milčina štěstí" v Listu paní a dívek. Pokračování příště. Ke skutečnému životu to mělo daleko. Ale v zájmu dobytí Vídně před další nocí jsme přece jen zkusili zrychlit. A vtom se skutečnost vrátila. Dvanáct kroků za autem jsme spatřili, jak se klobouček ohlédl a rukou v rukavičce zřetelně pokynul: jedeme. Nebylo proč se hněvat, že se jí nelíbíme. Nemohli jsme být typ pro každou. Milce se však spíš protivila připomínka zapuzené nouze. Jenže se ohlédla i prošedivělá hlava a té jsme asi nic obdobného nemohli připomínat. Či to byl self-mademan i grand v jedné pohledné osobě? Vpustil nás na zadní sedadlo a po svatého Štěpána uprostřed Vídně, kde nás s úsměvem a s rozevřením rukou nad volantem v odpověď na naše poděkování vysadil, to byl žertovně pohádkový úkaz beze slov. Ona mlčela a neohlédla se ani pak. Žert tedy nebyl bez kazu. Ale jejich neshodu jsme přece zavinit nemohli. Jen jsme přivodili, že se mlčením vyjádřila. Přivoditelům takových příležitostí bývá nejtrapněji. Ale na jednu stranu jsme to pod Štěpánovou věží měli dobré a na druhou stranu si mohli --- aspoň Milka zcela jistě.

Nedaleko byl Mozart Platz i s příslušným pomníkem a též Café Mozart. Odtlouklo pět, takže ulice i kavárny byly plné. Radši jsme šli okrajem vozovky, aby naše oděvy neurážely a baťohy nepoškodily některý úbor. V té části města Vídeň usilovně chtěla být Vídní zašlých let. Četní nuzní prodavači zápalek či povadlé-

ho kvítí a úplní žebráci realizovali tu nostalgii líp než snaživě módní panstvo. Pavel náhle nad rozevřeným plánem města sdělil, že to kamsi má celkem blízko a chce si to raději odbyť hned. Kdo ho neznal, viděl by v tom zarážející záhadu. Mně to jen potvrzovalo jeho povahovou punkvu.

- Jdu k Mozartovi. V kolik přijdeš?

- Nevím. Čekej.

- Nebo taky nemusím. Nebo musím?

- Znáš tě, počkáš, zazubil se a šel.

Byl jsem rád, že mám čas psát dopis, a méně příjemné pocity z Pavla to zaplašilo. Pokud jde o Věru, nemusel se bát. Té bych byl mohl napsat jen lístek: "Jak mi je, to asi víš." Takže jsem jí radši nepsal nic. Adresátem na Oravě byl Jiří a obsahem okamžitý stav mysli /viz Jiří Orten, Podivná smrt Filipa Frieda, Severočeské nakladatelství; Jiří v tom směle i nezralém spise do slovně uvedl některé Pavlovy i moje dopisy z oné okružní cesty/. Mezi třemi kávami se mi na železné židli u plechového stolku na chodníku před Café Mozart podařilo nejen dopsat i zalepit dopis, ale z batohu též vyjmout a potají sníst střídavě sýrové a salámové chleby, matčin dobrotivý odkaz. Opravdu jsem na ni v těch chvílích nemyslel ani trochu ve zlém, i když mě to k březinovskému patosu a řečnictví naštěstí nepobízelo. Salám byl salám a chléb už trochu vyschl. Mozartova záda i tváře některých číšníků a hostí se mi k osudné deváté hodině už dost opotřebovaly. A právě tehdy Pavel ovšem přišel. Dokonce řekl, ať odpustím, zdržely ho prý rodinné věci, ale vzápětí se vrátil ke svrchovanému tónu:

- Kde to dnes vlastně budeme spát?

- Rodina nic nenabídla?

- Rodina? Blbci!

Přitom vypadal najedeně. Nebo aspoň jídlo nežádal. Jen nocleh. Měl jsem adresu Jugendherberge v Meidlingu. Hrkavou tramvají, línější než pražskou, jsme tam k desáté byli. Vchod prohnuté přetínal provázek s navlečenou opotřebovanou cedulkou BESETZT. Marně jsme se dovnitř dobývali za pomoci Američanů, Francouzů, Němců, Čechů, Slováků, kteří se vraceli z města.

- Napravdě peřno, řekla s přízvukem skoro nešťastným tak pěkná osmnáctiletá Polka, že jsem na dálku do hloubi noci odprošoval Věru, jak jsem jí sluchem i zrakově skoro byl nevěrný.

Ano, do hloubi noci, protože na jihozápad od středu Vídně do čtvrti Margareten a do tamější Johanna-Gasse, jsme dobloudili až půlhodinu před půlnocí. Spásně tam měl bydlet rodinně mýtický pan Hirsch, velmi blízký přítel mého strýce Josefa z jeho staatsratovských vídeňských let před rokem osmnáct. Strýci, druhému nejmladšímu ze čtyř vesměs starších sourozenců mého otce, dvou strašně zesnobštělých žen, dvou podstatně lepších mužů, se převážně říkalo pan rada i v příbuzenstvu, kdežto pan Hirsch byl pan Hirsch. Trochu záhadně nic víc, nic méně.

Jen to, že adresu i s průvodním dopisem pro všechny případy poskytl strýc Josef, mě skoro ujišťovalo, že pan Hirsch snad přece jen existuje a ani v tuto hodinu, kdy jeden ze všech případů skutečně nastal, nás ze schodů neshodí. Nebo neexistuje a shodí. I strýc Josef míval své nálady.

Čtvrť vypadala opelichaně jako Žižkov, ale stála na rovině. Dům, oštukovaný šedý činžák o čtyřech patrech a šesti úzkých oknech v šíři, byl důvěřivě odemčen. Tak jako tak jiná volba než nějakým způsobem vejít nám už nezbývala. Ani zašlá kovová cedulka na dveřích v druhém patře neprozradila titul či profesi. Přidala jen před Hirsche jméno Konrad, patrně křestní. Endemicky vídeňským středostavovským antisemitismem z přelomu století strýc neprosákl, o podkarpatoruské ortodoxní Židy se zajímal, jak jsem zažil, jaksi slitovně a výtvarně, ale při naprosté toleranci k německy i česky asimilačním židovským rodinám měl mezi nimi spíš jen známé než přátele. Možná že neklid jejich inteligencí býval pro něj příliš unikavě hbitý. Krom toho i mezi mými dřívějšími i nyníjšími přáteli ze židovských rodů to byl samý Jan, Jiří, Hanuš, Josef, Karel, nanejvýš Egon nebo Gustav. Konrad žádný. Ale nebylo naopak možno kvůli jednomu Adolfu a Konradovi prejudikovat všechny góje těch jmen. Zazvonili jsme.

Po třech minutách šelestů zevnitř otevřel pod žlutou předsíňovou žárovkou /proč jsme se tři sta kilometrů nechali nadhazovat tatrou a urážet blbci, když je to jako devět z deseti domácností v Praze/ dost mohutný a přitom nahrbený šedesátník. Ale co jsme věděli o letech. Možná sedmdesátiletý muž.

- Herr Hirsch? pohotově ho oslovil Pavel.

Pan Hirsch se zjevně zaučoval do života v časech, kdy policie překvapivě dobře chránila mír středních vrstev a kdy nějaká ta vražda níž a sebevražda či atentát vysoko nahoře byla spíš barvitým obohacením všedních dní, barevným kinem dávno před

jeho zavedením, než něčím bezprostředně ohrožujícím. Půlnoční návštěva ho nepolekala. Rozespale se kymácel a se skloněnou tváří pátral rukama za zády po opasku omšelého, možná kdysi dost nákladného županu. Konečně si ovázal mírně vystupující břicho přesluhujícího blahobytníka, který se ničím nedá pohnout k spěchu, a zamžoural na nás. Vložil jsem mu do ruky obálku od strýce, do té chvíle poskládanou v mém zápisníku.

Přečetl těch několik řádek a ožil. Vtáhl nás dovnitř, napřímil se a oba nás objal jako dvě vtělení pana rady. Hladovíme? Napijeme se něčeho? Co pro nás může udělat?

- Za všechno díky, pane Hirschi, zdatnou němčinou odpověděl Pavel tak věcně, že to za daných okolností mohlo znít jako příkrost. Jen potřebujeme spát. Vstávali jsme v pět.

- Včera v pět, zmateční němčinou jsem napravoval polopravdu, ale na dnešek jsme spali na hospodských stolech.

Pavel nade mnou vrtěl svou černou hlavou a samozřejmě se k tomu při vši únavě optimisticky zubil.

- Jistě, říká to přesněji, rovnou se rozesmál zmatenému Hirschovi do tváře. Jen je fakt, že jdeme na nocleh.

Pan Hirsch vše přijal s tlumeným humorem. Přes naši snahu o pomoc trvalo mu déle než půl hodiny, než nám ustlal. Asi míval hospodyně, přinejmenším občasnou, takže sám nevěděl, kde co je uloženo. Volný pokoj, kam nás uskladňoval, byl zatuchlý, jako by tu snad byl naposled větral některý adjutant, šetrně žijící v nedůstojném podnájmu, když se jeho přepychově zaopatřený pán a velitel za státní peníz účastnil Vídeňského kongresu.

Značně odmytizovaný pan Hirsch zatím opět zmalátněl. Řekl jen, že vše si povíme ráno, objal nás na dobrou noc a vykolébal se, jako by už znovu pokojně usínal. Podivuhodný jev za těch časů na tom místě světa. Ale když jsme po námaze otevřeli okno, za století zalepené lakem, navanutým prachem, omítkou smytou průtržemi, i my padli do spánku. Nebo spíš do mdlob.

Netrvaly dlouho. Jak jsme později zjistili, sotva tři čtvrtě hodiny. Oba naráz jsme byli vytřeštěně vzhůru. Zhýčkala nás čistotnost většiny vrstev domácí republiky, jaksi spjatá s demokratičností, jak aspoň naznačuje i Masarykův projev k mládeži o potřebě vzdělání pro vývin humánní odpovědnosti k jiným i každého k sobě, zaznamenaný na gramofonové desce. Končí slovy: A děti, čistěte si zuby! Zbylému Rakousku demokratického smyslu a

zjevně ani čistoty nepřebývalo. Něco nás bodalo a svědilo. Co jsme po rozsvícení na stěnách, na stropě i na sobě spatřili, znali jsme do té noci jen z literatury a z vyprávění těch, kteří projeli Balkánem.

- Pryč! šeptl Pavel.

Jeden druhému jsme z nahých těl smetli hnědá mateřská znamínka Vídně, vdovy po Říši, z okna vyklepali noční oblečení, zabalili batohy a vyplížili se z bytu. Nemohli jsme být zcela nehluční, ale pan Hirsch neprocítl. Jeho krve se příživnice za léta asi přesytily, takže ho už nechávaly spát. Dům byl i teď odemčen. Přespali jsme za keřem v parku zabalení do stanových dílů. Ráno se ukázalo, že je to park Haydnův. I když hudbu slyšet nebylo, sdělení modré tabulky nad lomozem prvních povozů na nároží působilo hojivě. Vídeň má i jiná skrytá tajemství, než my odhalili. Skoro nás to dojímalo, ale spíš jen natrpklym žertem.

A přece, než jsme z parku vyšli, ve tvářích umyti pod kašnou, aspoň já pocítil divné pouto domova. Nebyl bych to nikdy do sebe řekl. Jak omluvím - před rodinou, s níž jsem se rozloučil navždy! - nedbalost o reálii u kořene její mytologie. Sotva se mi zživotnila, nevděčně ji zavrhuji. Zůstal jsem stát a navrhl, že zajdeme jen letmo poděkovat za pokus o pohostinnost. Pavel mě znechuceným i trochu nechutným hlasitým posměchem vrátil k faktům.

- Jdi tam. A štěnicím tu říkají Wanzen. Die Wanzen. To abys nedal znát jazykovou zanedbanost, až budeš vysvětlovat, proč jsme utekli.

Plán města nám řekl, že na Západní nádraží můžeme jít i podél Schönbrunnu. Byla to zelenavě omítnutá nádhera, pro chudé, pokud ještě jako my mohli aspoň dost rázně chodit, kolmými mřížemi boccioniovsky rozporcovaná. Nic krrrásnějšího než roroko neznám, posměšně aftongicky jsem se odvracel.

- Bez mocných a bohatých by na světě nebylo na co se občas podívat, smiřlivěji se mřížemi poohlížel Pavel.

Ale i on teď měl jinou starost. Vlaječkoví přívrženci nacismu nám stop znemožnili, a tak jsme hledali nejlevnější náhradní dopravu do Lince, do Salzburgu, do Innsbrucku, do Bludenze či Feldkirchu. Proto ten pochod na nádraží. Ale tam vyvěšené ceny jízdného protivně souhlasily s hrozbami našich rodičů. Se splihlým humorem jsme pronesli cosi o výhodách bezmotorových letadel

a nadále pěšky jsme zamířili pod Grinzing do dunajského přístavu.

Ano, po jedenácté měl připlout i odplout parník z Budapešti směrem na Linec. Bylo to za třetinu ceny vlaku. Z toho šel strach, ale nalodili jsme se. Rodičům nesmělo být dovoleno, aby se prosadili.

Odplata se začala dostavovat vzápětí. Jakoby v pomstě za zrazené štěnice se na nás - ovšem i na jiné - hned po vstupu na palubu kolesově poháněného "Regensburgu" vrhli komáři. Bylo pak s nimi hůř, než jsme si my při zkušenosti od domácích řek a rybníků uměli představit.

Dunajský dar, začali jsme říkat té kouzelné plavbě. A vše za ní překonaly dva úkazy další.

Nebo tři, pokud za úkaz lze přijmout, co dva nepředvídavci zjistili, jen co se Řezno odpoutalo od přístaviště. Při pohledu dolů na zvrásněnou hladinu jsme byli na uhánějícím závodním kluzáku. Horší bylo zvednout zrak a pohledět na břeh. Tam jsme pořád byli ve Vídni. Tak to prakticky trvalo do zítřejšího navečera, kdy Řezno po hodinovém manévru přistálo v Linci.

Druhým úkazem, na zlomky vteřin světelným, vzápětí o to temnějším, byl houf asi čtyřiceti dívek. A to teprv byl ten pravý dunajský dar. Měly na sobě světle fialové plizované sukně a ještě světleji nafialovělé blůzky. Připlavily se už z Budapešti. Dvě nebo tři z nich, černovlasé, trochu snědé, s hrě rovňými nosy, bez přebytku tělesnosti v pase i jinde, budily pěkný a poutavý dojem strohé, svěží, nepoddajné něhy. Čemu jsme odmítnutím jízdy po silnici doufali uniknout, obklopilo nás tu na palubě v nejzvrácenější podobě. Čtyřicet nevinně dívčích šípových křížů mezi patnácti a dvaceti léty. Temně rozvratných.

Marně jsme si s Pavlem říkali, že sami nemáme při pohledu na ně rozumu dost, a tak jako tak jsou ve věku, kdy by s nimi ani rozumově nejpádnější přesvědčování nic nezmohlo. Mají se za jistý druh tvorů, patrně jiným nadřazených, a těmi jinými nechtějí být obtěžovány. Pavla jako by ho to k nim tím víc lákalo.

Na jeho otázku, kam plují, povystoupila jedna z těch nejpeknějších, lehoučkým pelem v ohbí brady, na jemném nose, nad obočím v tom předpoledním lehce zamlženém slunci nezapomenutelná, navíc dobře schopná němčiny i různé diskuse.

- Přece víte, odkud plyne Dunaj. Plujeme do Řezna pozdravit svoje Genossinen.

- Vy ovšem právě tak dobře víte, že Hitler i se svou Hitlerjugend si chce všechny jiné ve světě včetně Maďarů podmanit.

- A vy - odkud? aus der Erleuchtung namens Tschechoslowakei? - nás před tím chcete uchránit.

Přes polovinu fialově černavého houfu se chápavě či arivisticky pozasmálo.

- Vy se chraňte samy, masarykovsky umírněně odpověděl Pavel.

- Víme, co je dobré pro Evropu, zaskřípěl dobře procvičenou školní němčinou nezralý hlásek zevnitř dívčího sboru.

- Seien sie nicht wahnsinnig, rázem jsem se tou učebnicovou řečí nakazil. Hitler ist das Weltende.

Když to ta přesvědčeně věřící i dovedná kráska přeložila do pokojně melodické maďarštiny pro ty, jež německy neuměly, ozvalo se několik nemelodicky pohrdavých smíchů. Ohlédl jsem se mimo sbor, kde jsou ta světácká hrdla, z nichž ten zvuk vyšel. Nikdo jiný nebyl nablízku.

Byla to malá podunajská apokalypsa pod viničnými svahy u Kremže. Neunesl jsem ji a lámaně kázal, že tedy, jak plyne z nacismu, Židé v Evropě a pokud možno všude mají být tak nebo jinak vyhlazeni. Mladé dámy s tím zjevně souhlasí. Ať se tedy stanou předbojovnicemi hnutí a zde mého přítele, nepochybně Žida, hodí do Dunaje.

- Jdeš na ně zbytečně zhurta, naklonil se ke mně Pavel. Podívej, jak jsou vyjevené.

Opravdu většinou byly. Asi jim něco nesouhlasilo. Ten člověk vedle mne vypadal jako kterýkoli docela pohledný Maďar od nich ze sousedství. Jako Ital, Bulhar, Slovák, Cikán, Jugoslávec z ulice o něco dál. Ale rozjel jsem se a bylo těžko zastavit.

- Jestli je Hitler v právu, budete v právu i vy, když nás tam hodíte oba --- protože --- protože Židi jsou pro mě zrovna tolik co vy a kdokoli.

Nejlíbeznější z té šípově křížácké výpravy opět povystoupila:

- Nechceme se přít. Než odejdete z lodi, budeme se držet stranou. Bylo by dobře, kdybyste odešli co nejdřív. Svět je, jaký je.

Pavel mě za rukáv košile táhl k přídi. Ona obdobně zatlačovala svěřený houf k zádi. Tam bylo prostoru víc. Zeptal jsem se Pavla, zda skutečně řekla, co jsem slyšel.

- Vynikající parlamentářka, zasmál se. Umí vést stádo a nedá mu ublížit.

- Nedopustí, aby se mohlo nakazit něčím jiným.

- Jsou v houfu strašně imunní. S jednou by to ještě šlo.

- Vím, kterou myslíš.

Podívali jsme se jeden na druhého. Zřejmě jsme si oba přáli, aby se ten druhý dvojsmyslu zasmál a uvolnil trapné napětí. Nedálo se.

Na rozdíl od Maďarek jsme neměli kajuty či jaký prostor v podpalubí, ale právě jen kluzkou a komářími hejny trvale navštívenou palubu. Spánek se ani dlouho po setmění nedostavoval. A bdění se přitom podobalo spánku, v němž doléhá zlý sen. Usilovně jsme se balili do stanových dílů a pokrývek a komáři posměšně snadno vnikali pod ně. Stejně jako různá pomyšlení, na parlamentářku, na strýce Josefa, na pana Hirsche, na omyl stopu po Rakousku, vnikala pod krunýř usilovně přivolávaných úvah o věcech obecnějších a osudněji důležitých, jako bylo Španělsko, městská knihovna v Chartres, otec Hémon, Věra na Oravě, strážce pokladu Jiří. Pro koho?

V Linci jsme nazítří navečer opustili loď, nevyspalí, poštípaní, zavržení vším kolem nás, v čem jsme zatím nemohli jinak než žít dál. Parlamentářku jsme už nespatriili, ač jiné fialové šípové jepice se tu a tam po palubě mihly a její vinou nezbytně naši pozornost na vteřiny upoutaly. V tramvaji od Dunaje k Salzburskému nádraží jsem svědicíma očima dojatě i sebezposměšně četl na litinovém krytu řidičova reostatu konvexní písmena KOLBEN DANĚK. Ano, i s háčkem nad E. Vlast mě jaksi nechtěla propustit z klepet. Přidržovala si mě i tím, co mě pohnulo zeptat se lineckého starce, který kolébavě stál vedle mne a co chvíli se mne tam na těsné plošině vozu přidržel:

- Wo ist Pöslingberg, bitte.

- Was?

- Pöslingberg.

Než mi začal trochu rozumět, musel vystoupit. Nikdy jsem se nedověděl, který z vrchů kolem Lince se tak jmenuje a kde tedy, uvnitř hrazení kláštera svatého Floriana na té hoře, je pohřben Anton Bruckner. Jiným i mně se o něm občas zmínil strýc Josef. Ne proto, že by ho měl zvláště rád. Vybíral si. Nebyl však příliš hlíživým povýšencem.

Dedikace místo prologu

Svět je strašně malý. S neradostným údivem to kvitují záletní manželé, spatření žvanivou sousedkou tisíce mil od společného bydliště a v době, která se zdála slibovat stoprocentní utajení. Podobná zkušenost potká cholerika, který právě atakoval spolucestujícího v kysucké lokalce; narazí na něj, až zítra půjde žebrotit na úřad v Nymburku nebo ve zdravotním středisku v Žacléři. Ale existují i mnohé další názorné důkazy, že náš svět je strašně malý. Já například jsem si to uvědomil nad 2. dílem milých spolužáků! Ludvíka Vaculíka. Ačkoli autor je jenom o pár zcela zanedbatelných a ostatně ani ne tak moc viditelných roků mladší než já a rodem rovněž Valach, ačkoli naše rodiště od sebe dělí jen trojí pásmo kopců mezi Erumovem a Lukovem, ačkoli on studoval na skok od místa mé domovské příslušnosti a v rozhlase nastoupil dráhu své osobité redakční proslulosti hned po mém odchodu odtamtud, in persona jsme se uviděli teprve před deseti lety. A přitom jsme hlavně v posledních dvou letech války ve Zlíně do sebe div nevráželi lokty.

Jeden příklad za všechny. V pondělí 21. listopadu 1944 jsem jako míšenec lesního dělníka a lesáckého praktikanta šel se svým mladším pomocníkem za jakousi prací Chladnou dolinou v našem revíru. Den předtím jsem nestřídně oslavoval své jednadvacáté narozeniny a po protektorátní podomácké kořalce mi bylo prabídně. Zalehli jsme u potoka, zdřímali si tam, a před polednem nás probudila řada vzdálených explozí.

Vydrápali jsme se na kopec a viděli ani ne deset kilometrů v údolí pod námi oblaka černého dýmu nad zrovna vybombardovaným Zlínem. Jeden z odlétajících bombardérů odhodil prázdné nádrže od benzínu na úpatí našeho kopce a my jsme se samozřejmě rozběhli tím směrem. Ludvík Vaculík mezitím vykonával pohyby a pronášel slova, zaznamenaná později ve strojopisu knížky Milí spolužáci! a to ve druhém dílu na straně 334 a dalších.

Netuše ještě, jak je svět strašně malý, nezvěděl jsem tenkrát, že ani ne dvě hodiny chůze ode mne podobně jako já leží na trávě ještě neznámá, ale už význačná postava českého písemnictví, ona tam v úzkosti, já jenom v kocovině. Ludvík Vaculík totiž na rozdíl ode mne /dá se to dosvědčit i výroky ve zmíněné knížce/ byl jinou nemládenecky zralý, bystrozrace důvtipný, ba moudrý přímo a myslitelsky fundovaný. Tenkrát víc než dneska, neboť mu v té době bylo teprv okolo osmnácti. Zatímco já se v té době obíral romány Františka Kožíka, hlital Rodokapsy, holdoval návštěvám pokoutních tancovaček, tajených před německým četnictvem, oddával se myšlenkám na nejkrásnější papíčky a nejdostupnější děvenky, prostě páchal všemožné postpubertální prostopášnosti v měřítku obce o 167 popisných číslech a 725 obyvatelích, on již v duchu řešil budoucí problematiku etiky a politiky a na vysoké úrovni formuloval otázky po smyslu jedinečné existence v obklopení stádem. Při tom uprostřed válečné litice doloval své pozoruhodné poznatky a zkušenosti téměř bez pomoci profesorů či stranických instruktorů, podobný osamělému kutači z Jacka Londona.

Nejdřív jsem mu předčasnou intelektuální vyspělost chlapečka s velkou hlavou a bystrozrakými dioptriemi záviděl.

Ale dnes bych v jeho kůži pobývat nechtěl. Vždyť si při vzpomínce na své mládí musí připadat povážlivě retardovaný a snad i stařecky chabnoucí; není to dvakrát povzbudivé při každém ohlédnutí mít na očích neúkojnou duchovní potenci a myšlenkovou osobitost z doby, kdy bezmála nosil ještě cedílko. /Tak byl u nás jmenován cíp košilky, vyčnívající vzadu z chlapeckých gatí z rozparku, učiněného pod dětskou řítkou proto, aby maminka ušetřila na mýdle./

Na druhé straně jsem ovšem rád, že svět je tak strašně malý a tím pádem mi Ludvíka Vaculíka nakonec musel představit byť i s třicetiletým zpožděním. A na důkaz té radosti mu věnuju povídání na následujících stránkách. Zdá se mi to v duchu a stylu našich životů, slyoucích tak často opožděným poznáním, přizdobit jeho kulaté výročí Malým albem z konce velké války, v níž jsme se nevíme proč minuli. Ale na rozdíl od skoupého jubilanta, který i sirku dělí vedví a svou dedikační povídku "u příležitosti Josefa Škvoreckého" předloni posléze připsal na jiné konto, já "u příležitosti šedesátiletého prozaika a novináře Ludvíka Vaculíka z Prahy" připisuju Malé album jarému brumovskému mysliteli stejného jména, zalehlému před dvačtyřiceti lety na spanilém vráku nad bařovským Zlínem.

fp

77

František Pavlíček

Malé album z konce velké války

"Chalupa je v prdeli, ale mám koňal" zvolal tatínek a tím pro mne skončila válka. Z jeho slov se mi ozvala nepatetická euforie malého člověka, který na válečné křížovatec dějin právě vyvázl životem a ještě navíc neočekávaně získal cosi neobyčejně vzácného. Stalo se to za ušmouraného rozednívání nevím už který z těch prvních květnových dní pětáctýřicátého roku, protože o nesoustavné poznámky na způsob deníku jsem se začal pokoušet až později. Vylezli jsme právě ze sklepa našeho souseda, kde jsme - čtyři rodiny - trávili tři poslední válečné noci.

V chráněném koutě mezi naším chlévem a sousedovou stodolou stál pěkný bělavý grošák a díval se na nás úžasně vážnýma očima. Měl na sobě jen lehké kširování, postraňky vlekl za sebou, a kára, na které předtím nejspíš transportoval kulomet či minomet, ležela převrácená uprostřed dvorka. Tatínkovo nadšení se mi zdálo oprávněné, kůň byl krásný. Když se na něj dívám z té dálky, velice mi připomíná podobného oře z Wajdova filmu Popel a dýmant, který jsem viděl o hodně později. Ale i tenkrát jsem si hned vzpomněl na tatínkova grošovatého.

Můj otec toužil po koni kam až mi paměť sahá a teď se mu to splnilo. Ale i první půlka jeho zvolání byla doslova pravdivá. Naše chalupa, kterou s utáženým opaskem a úmornou spoludřinou celé rodiny a příbuzenstva postavil z nepálených kotovic dvacet roků před tímto historickým datem, byla

obrazem válečné zkázy. Stála v řadě posledních domků na konci obce, obrácená k lesu na východní straně, odkud se palba děl, minometů a všech ostatních zbraní našich postupujících východních jednotek soustředila k okraji naší obce na nacistický tank, kulomety a dva protipěchotní kanónky, postavené jen pár desítek metrů od našich oken. A tak jsme bubnovou palbu schytalims Němci. My osobně tedy ne, stačili jsme se odklidit do sousedova sklepení, ale naše chalupa dostala svůj díl. Byla prostřílená durchumdurch od kalenice až po sklep, roztržštěná vrata stodoly se po přímém zásahu granátem vyvrátila z pantů a na mlatě, sníženém o dvě pídě pod úroveň prahu, povalovalo se rozbité nářadí v bažině kramé melasy, která vytekla ze dvou proděravělých sudů.

Když tu spoušť uviděla maminka, zpopelavěla a malátným krokem si šla sednout na kamenné schůdky přede dveřmi. Teprv tam se potichu dala do pláče. Tatínek však obhlížel žalostnou zkázu s dlaní na hřbetě grošáka - tak nějak možná kdysi vypadal Pyrrhos. Neuměl jsem tenkrát ocenit velkorysost, s jakou se - jediný v celém rodě - dokázal povznést nad deprimující spoušť okolo nás. Pak se najednou ozvala docela blízko vzteklá přestřelka a my se museli dekovat zpátky do úkrytu. Nadobro jsme se s ní rozžehnali snad za hodinu nebo za dvě. Venku už bylo slunko, krásně jasný den, a grošák nikde. Zmizel stejně nenadále jako se předtím objevil. Jako by se po něm země slebla, mohl bych napsat postičtěji jako přelud, jako přízrak, jako sen, Tatínka to muselo hrozně zabolet. Stál na dvorku jako fojt, kterému vrchnost neprávem odňala býčí žílu coby znamení moci, a vypadal jako Kristus Pán chvilečku předtím, než začal plakat nad Jeruzalémem.

A bývalo by to bylo možná ještě horší, kdyby byl otec zaslechl, a jak úlevným chválabohu koňovo zmizení kvitovala maminka. Flavý grošovatý přelud tedy zmizel, ale zruinovaná chalupa se tu hrbila podobná zříceninám lukovského hradu.

Vzpomínám na to v době, kdy z mnohomluvných oslav kulatého výročí té velké události nezbylo víc než pár skromně navštěvovaných válečných filmů cizí provenience a sem tam útržky plakátů na ohradách periférie. Poctivě se snažím ve svých vzpomínkách na poslední hodiny války a začátek míru najít vedle této drobné epizody nějakou významnější událost anebo postavu aspoň pozoruhodnou, když už ne heroickou. Vybavit si aspoň jeden výjimečný a nezapomenutelný okamžik. Chytám se barsčeho jako žaba muru, ale pořád to vychodí na hať. Možná je všecko už moc daleko a dávno, a má paměť je jako řičica. Ale proč se potom sakra obírá kdejakou prkotinou? Když se mi dočnes většina událostí z té doby vyjevuje dost zřetelně, není spravedlivé svádět všecko na chatrnou paměť, chyba je možná jinde. Třeba v mojí pomýlené mentalitě, kterou nezapomenutelně poučilo těch čtyřicet odjubilovaných roků.

Je to bída, ale já opravdu nevím, co z tehdejších zážitků postavit na přednější místo. Trapnou epizodu, z které se po letech a v náležitém přefabulování stane legenda, oceněná i pamětní deskou? Nebo snad lidský charakter, který i v napětí a strachu si zachoval přirozený vzdor a vůbec nepomyslel na to, že to může stát život? Sám to neumím posoudit a cizí by sotva mohl radit. Předposlední den válčení pozdě odpoledne spustila v našem okolí na obou

stranách vydatná palba. Už po prvních minutách se zdálo, že to sklep přes vyztužení stropu nevydrží. A byly tam s námi dvě malé děti, dospělí se shodli, že je nutné odnést je na bezpečnější místo jinde v dědině. My jsme už předtím poslali po někom prosbu o pomoc do hospody Na pivovaře, kam se soustřeďovaly naše i cizí skupinky ozbrojených civilistů, později slavených partyzánů. Odpovědi od nich jsme se nedočkali, zbrojenci se v závětrří zaměstnávali vesměs neválečnický. Po marném vyčkávání jsme obě děvušky zabalili do peřin a se švagrem jsme s nimi v náručí vyběhli za humna, že se nám snad podaří dostat se s nimi na odlehlý konec dědiny, kde se celkem nic nedělo, bylo to mimo linii střelby a z dohledu vojska. Uběhli jsme sotva přes půl zahrady, když nás zmerčili Němci a patrně i českoslovenští střelci kilometr dál na kraji lesa. Naše rance z červenobíle pruhovaných peřin vzbudily nežádoucí pozornost, Obě válčící strany odročily pro tu chvíli svůj ozbrojený konflikt a soustředily palební sílu na peřiny. Stačili jsme chvalabohu dokličkovat zpátky do sklepa bez škody na vlastním těle a s děčkama bezpečně zakutanýma do měkkého. Všecko to určitě netrvalo víc než pět deset minut, ale nám se zdálo, že jsme zažili celých hodiny hrůzy. Jenomže po čtyřiceti letech by pro dnešního filmového diváka z takové minipříhody nevydožil špetku napětí ani Bondarčuk.

Podívejme se na jinou epizodu. Pěší rota československé jednotky běží s válečným křikem po cestě před našima chalupama, tlačí Němce na ústup, napřed slyšíme v podzemí jen povyk, potom je najednou sklep plný našich vojáků, hemží se jimi celý sousedáv dvůr. Hlavní slovo má

temperamentní slovenský podporučík, jmenuje se tuším Medveď, mezi námi ve sklepě se dovídá o svém povýšení na poručíka, kolují plecháčky se slivovíci a jabčákem, pekáč s bůčkem, nálada se v pár minutách nadějně vaří. V nejlepším se objeví starší nadporučík, je vážnější než ostatní a střízlivý, komanduje vojáky ze sklepa i s lahví a pekáčem, sám odvádí čerstvého rozpumpřlíkovaného poručíka a nám radí zamknout se ve sklepě a zůstat tam pro jistotu až do bílého rána.

Které z těch dramatických epizodek byste dali přednost? Nevadí, půjdeme tedy radši po charakteru jednajících postav. To noční setkání s našimi vojáky přišlo jako veliká úleva, ale já měl přitom pocit, že jsme teprve na začátku, že uběhla teprve expozice nějakého mnohem patetičtějšího, dramatičtějšího děje, který bude mít úžasně strmý vrchol. Možná taky proto jsem registroval i bezvýznamné příhody a dojmy, pro slavnostní chvíli třeba i nepatřičné. Například způsob, jakým čerstvý poručík odstrčil polekaného manžela paní Anny, aby jí v historické chvíli s blahopřáním k osvobození mohl dát prudký, všeobsáhlý polibek na ústa. Paní Anna byla velice krásná a žádoucí žena okolo pětatřicítky. Obzvlášť bylo ceněno její překrásné popředí, častý cíl nevím zdali marných či úspěšných útoků mnoha mužských obyvatelů naší obce. Protože naše domky sousedily, a my oba hráli ochotnické divadlo v sokolských barvách, pokoušel jsem se i já jedenkrát využít příležitost, když jsme se pozdě večer vraceli domů ze zkoušky. Pokus se nepodařil, můj nešťastný zvyk cenit při každé rozčilující příležitosti řezáky způsobil, že jsem napadené urazil špičku levé horní přední jedničky a sklídlil od ní

pohlavek, ale jen takový, aby se neřeklo. Přidala k němu pátý pád od slova amatér, a ten vokativ zabořel víc nežli pár facek. Ale to ráno po válce přišla sama k nám do stodoly, kde jsem uklízel trosky. "Když jsme to šťastně přežili, tak pojď, jestli chceš," řekla přejně a její oči hleděly na mne vlídně a bez výsměchu. Byl jsem zmazaný, upatlaný od melasy, na kterou se mi nelepily plevy. Bůhví, že jsem si tuhle chvíli vysníval jinak, jindy a jinde, ale kdopak může vědět, jestli se ještě někdy bude opakovat. A tak jsem vstoupil do voňavé náruče, políbil krásnou paní na ústa a se zbožným uznáním se dotkl velkého, požehnaného poprsí. Nevím, jestli jsem od té doby měl ještě někdy při podobné zájmové činnosti pocit tak povznášejší a současně lítostný. Dostalo se mi náhlé, nečekané milosti a při tom člověk vždycky musí cosi oželeť. Ale proboha, patří vůbec takový charakter /myalím paní Annu/ do alba historických hodin? Pojďme hledat jinde, ve veřejné sféře.

Peklili jsme se ve spoušti okolo chalupy a kolem nás defilovali místní fotbalisté z libosti, hasiči doprovázející neochvějně celou válku o Božím těle baldachýn s velebným pánelem a za ním hraběcí rodinu, po dědině přemenovali volaři a kočí z velkostatku, po měsících pijatyk s německou osádkou, civilní i stejnokrojovanou, přes noc vášnivě rudí odbojáři. O překot sbírali v příkopech a opuštěných palpostech pozůstatky německé zbroje. Po štětcí Goyově nebo aspoň Josefa Lady volala postava ducatého chaloňá, který opile řval hurá a nad hlavou mával torzem samopalů, kterému chyběl nejenom

zásobník, ale i kus hlavně. "Lude se ještě hodit!" pateticky volal na sobě podobného druhu, který si vykračoval s prastarou karabinou, která připomínala spíš bitvu u Sadové než na Dukle. Najednou se za nimi zvedl pokřik, ze dvou stran prý se z lesů do dědiny vracejí oddíly Němců a československá pěchota už je někde na Hané. Samopal i staříčká flinta v tu ránu letěly do příkopu. Zůstaly tam jako milenky snadno získané a proto s lehkým srdcem opuštěné, když se na obzoru objeví bojechtivá tchyně v plné zbroji. A ty mezi tím hledej mimořádného charakteru.

Marně se probírám zašlými obrázky. Na jednom vidím starostu, kterému německý komandant nabídl za to, že mu nechtěl vydat klíče od panské sýpky, kam si lidé schovávali zrno pro jarní osev. Na druhém portrétu je tentýž představený naší obce, starší tak o dva tři týdny, od nosu se mu klikatí dolů černá čárka /foto je samozřejmě černobílé/, jak mu namlátil partyzánský major za to, že se mu nedostalo žádaného vraníka pro slavnostní defilírku. Hrdinské podzemí se nám vynořilo až na samé jaro a netrpělo ani falešnou skromností ani nemístnou nenáročností. Pokud však jde o tvrdohlavého, zbitého starostu, neudělal vlastně nic mimořádného, kenal podle chalupnické hlavy a v intencích své funkce.

Dál tu mám obrázek sváteční návsi. Je plná lidí, v noci sprchlo, po rozblácené silnici táhnou naše zadní voje, za československými jednotkami pochodují nebo jedou na selských vozech mladší ročníky vítězného spojence. Chlapci podsadí a s bočítýma nohama mají vystouplé lícní kosti, oči jakoby přivřené a smolně černé vlasy nakračůčko strihané.

Za nimi se kolébají velbloudi, dva a dva táhnou po těžkém kanónu. Podívaná to je až filmově exotická. A přece všeobecná pozornost se od ní odvrací k ohnivě červenému sametovému turbanu, který se před námi vznáší asi tak ve výši mužských ramen, "Idu se podívat na ty Pepíkovy molodce," oznamuje hluboký ženský hlas a Pepíkem zajisté nemyslí nikoho jiného než Vissarionoviče. Promlouvající ústa pořád ještě nevidět, jen turban nás fascinuje jako pekelný plamen. Paní Růženka je totiž silně pod míru, figuru má líbivě plnou, ale maličkou. Jako kvintána mě učila taneční figury, já byl šutánek drobučky a ona přesto mně sahala sotva po ramena.

Paní Růženka se nám přes noc z lehkomyšlné světačky změnila v nositelku Rudého turbanu, jehož barva na její černě přibarveném účasu je stejně fascinující jako neuvěřitelný vývojový skok držitelky. Předtím jsme ji znali hlavně jako vášnivou tanečnici, majitelku stěhovavého gramofónu s hromadou protektorátních hitů, jako poddajnou příležitostnou partnerku široké tolerance, jež dosáhla až k četnické pryčně. Ode dneška se stane jednou z programátorek místního politického spektrostroje.

Když trén přešel a my se vraceli domů na oběd, u kříže na rozcestí jsme zastihli opožděného vojáčka, staršího než ti před ním. Seděl bosky na kamení, nohy měl do krve odřené a slzel, ale ne bolestí. Trápilo ho, že on jediný z celé jednotky nezískal na své bojové cestě nic na památku. Ženská z nejbližší chalupy mu přinesla starší budík a on byl najednou šťastný, zubožený obličej prosvětliła ohromná radost.

A tím vlastně končí slibovaná přehlídka zajímavějších

postav z rozhraní konce války a začátku míru. Buď jsem byl pozorovatelem příliš povrchním, anebo nebyla tenkrát nejvhodnější doba hledat tipy na portréty románových charakterů mezi živou lidskou drobotinou malé vesnice. Nebylo by vděčnějším lovištěm Údolí Stínů neboli Pole Smrti?

Nechme se tedy unášet proudem, který z našeho katastru míří k temnému Styxu. Při dobývání naší obce padl jediný z jejích obyvatel. Starší, nenápadný človíček, vyšel si večer, když na chvíli utichla střelba, zakouřit na lavičku před dřevnicí. A položila si ho zbloudilá střepina. Lidé se ve všeobecném ruchu dověděli o jeho skonání až když se vyzvánělo k pohřbu. Bylo to smrt skromně nenápadná, div jsem nenapsal neznatelná.

Hůř mi bylo, lítost se ve mně hádala s odporem, když jsem uviděl spolužáka-verkšucáka, který za trest v jabloňové aleji na konci vesnice pochovával dva vlasovce, které jejich kádroví partyzánské družiny zabili hned první ráno po osvobození. Za hodinu k nim přibyl mladičkový německý voják. Byl to Rakušan, dezertér, tři měsíce se ve vsi schovával po půdách, šťastný, že se dočká konce války. Zastřelili ho po krátkém výslechu nevím proč. Zpovzdálí byla svědkem tohoto pohřbívání teta Anuška, mamínčina nejstarší sestra. Plakala a klnula zvlčilému světu, toho dne se navždycky odřekla socanské tradice své rodiny.

Vznešenější byl pohřeb českého vojáka, zastřeleného německým snajprem navečer před útokem na naši obec. Kamarádi padlého se blížili ke konci velké vojny až kdesi na Hané, když se na našem hřbitově z několika osad scházely stovky

lidí první neděli po válce. Nad rakví, zakryté československou vlajkou, vzníceně až do ochraptění deklamoval nedávný gymnazista v oblyškaném maturitním saku. Jeho řeč se vydatně přiživovala na Zahradě Popelčině Josefa Hory a dávala k lepšímu i jiné zbožňované básničky. Byl to pohřeb dojevný a důstojný, ale ani na něj si netroufám ukázat jako na nejsilnější svůj zážitek z konce války. On se totiž z jejího rámce úplně vymkl už tenkrát. Na hřbitově nebylo vidět jedinou opravdovou uniformu, snad jen dvě tři záložácké, právě vytažené ze skryše. Pohřeb neznámého vojáka působil proto ve všem všudy jako mírový, civilní funus nebožtíka z našeho středu. O pohřbech vždycky víc než podobu mrtvého máme před očima živé, pokud nepochováváme člověka z vlastní rodiny. A my toho padlého jakživ ani nezahlédli.

A tak jsem svou Mimořádnou Událost a Nadživotní Postavu nenašel ani mezi posledními mrtvými té války. Navždycky *šš* mi už na jejím konci bude chybět cosi Velkého. Elessk z jasného nebe. Vznesený svorník, v kterém se na naší klenbě spojují daleko viditelné děje před a po osudové chvíli. Místo scén, které nám dnes jako věrný prý obraz reality nabízejí neustále opakované filmové epepeje, svítí mně z té daleké šedi ohnivý turban paní Růženky, šťastně a lehce obrácené z pravé na levou stranu. S provinilou něžností myslím na pár vteřin v náručí paní Anny. Naší dědinou jako králové do Betléma vykračují si dromeďáři z nedohledných stepí do srdce Evropy a na panských lukách plavně se vznášeje kluše překrásný grošák, míří k rozstřílené chalupě na konci dědiny, zjevení jako z pohádky, na pár minut splněný sen lukovského chalupníka.

Vidím, že za mé chudičké album z konce velké války vlastně nese přinejmenším stejný díl viny jako já i můj tatínek. Jemu navíc přitěžuje úvodní zvolání o chalupě a koňovi, výrok pro onen dějinný okamžik tak nepatřičný, že mně zní v uších ještě po čtyřiceti letech.

284

Umění fejetonu

Škrábal jsem brambory a poslouchal jsem přitom v našem rozhlasu pořad pro školní mládež. Půlhodinku literární výchovy určenou k tomu, aby si ji děti nahrály na magnetofonový pásek. Téma: Český fejeton. UVědomuji si nyní s hanbou, že z teoretického úvodu jsem si nezapamatoval vůbec nic; doufám jen, že děti mají lepší paměť anebo aspoň magnetofon. Pak řekli: Nyní vám, milé děti, přečteme ukázky z nejlepších českých fejetonů. Napřed četli z Nerudova fejetonu o zemědělské výstavě. Nevím, jak to přijímaly děti, ale mně připadal text o vymydlených čunících a podobných věcech uplynulým časem již dosti vyčpělý. Pak četli úryvky z vyprávění Karla Čapka "Jak se dělá divadlo". Všichni to znáte, nepatří to k nejlepším Čapkovým věcem. Tak a teď budou číst z Vaculíka, řekl jsem si a napjal sluch. Nečetli však už nic, pořad ukončili a o Vaculíkovi se ani nezmnili; pořad dělají ze školní mládeže telátka. Přičemž každý, kdo se v literatuře jen trochu vyzná, by jim mohl doporučit nejméně osm Vaculíkových fejetonů, přímo vhodných k četbě pro mládež, fejetonů bez hrubších slov a mrzutého poukazování na poměry.

Nechal jsem na chvíli škrábání brambor, přecházel jsem po kuchyni sem a tam a tiše jsem zuřil. Zbytečně a bezdůvodně, věděl jsem přece od samého začátku, že Vaculíka obejdou. I kdyby ho redaktor, který spíchl pořad, znal a četl, nebyl by přece blázen a nepropašoval do rozhlasu tak nebezpečný kontraband. Vždyť by letěl! Prostě celé mé očekávání, že se Vaculíkovo jméno v pořadu o českém fejetonu nakonec musí objevit, bylo naivní a sebeklamné. A vidíte, přesto jsem zuřil a uplivoval otevřeným oknem.

Kdy konečně bude i v literatuře platit umění a kvalita!? Opěvovat kvalitu kapitalistických strojů, to se máše, to slyšíte v rozhlasu od rána do večera, i vládní činitelé nám strkají pod nos pořad jen světovou úroveň. Ale aby uznali kvalitu a umění domácího fejetonu, to ne, toho se nedočkáme. Jak už kdosi řekl, literatura bude rehabilitována až na posledním místě. Takže si budete muset, milé děti, ještě nějaký ten rok počkat.

Jednou se však jistě dovíte, že na konci každé myslitelné řady vývoje českého fejetonu stojí fejetony Ludvíka Vaculíka, že tyto fejetony jsou dovršením tradice českého fejetonu a že jsou závažnější obsahem, vyzrálější formou a byrvitější jazykem než fejetony již jmenovaných klasiků. Jistě se najdou jedni lidé, kteří budou přednosti Vaculíkových fejetonů zlehčovat poukazem na historické okolnosti a nebudou mít tak docela nepravdu. Ani Neruda ani Čapek nepsali v době pro českou literaturu tak svízelné a závažná témata jim nepadala s nebe. Vaculíkovi stačí vyjít z domu, podívat se kolem sebe, zastavit se a popovídat si s někým, nebo si smluvit schůzku se Zdeňkem Urbánkem a hned má o čem psát. Všechno kolem něho, myslím kolem Vaculíka, je totiž v důsledku historického vývoje, o kterém jste si už jistě učili, poskládáno tak, že si to přímo vyžaduje zasvěcený komentář. Mezi dobovým prostředím Nerudovým, Čapkovým a Vaculíkovým je ovšem ještě více rozdílů, prospěšných posledně jmenovanému. Vaculík má na fejetony více času, nestojí mu za zády žádný redaktor z Národních listů nebo Lidovek a neznerovozňuje ho termínem sazby.

Když už jsme u historie, milé děti, měly byste vědět, že tradice českého fejetonu se nevyvíjela plynule. I po Kazlu Čapkovi se fejetony psaly, byla však nemastné neslané, nebo se zabývaly šílenstvím amerických prezidentů a ministrů obrany. Obroda českého fejetonu začala jistého dne v roce 1975, přesné datum se najde v archivu ministerstva vnitra. To přijel Ludvík Vaculík s Ivanem Klímkou do Bratislavy a při všem povídání najednou řekl: Vymysleli jsme takovou věc, budeme si psát fejetony, víš, co je to fejeton? Když nás něco napadne, napíšeme fejeton, desetkrát ho opíšeme a pošleme kamarádům. A ti zase pošlou svůj fejeton nám. Na konci roku si dáme udělat složky a do nich ty fejetony vložíme. Já už víme, o čem budu psát, napíšu fejeton Jaro je tady.

Z tohoto prostého a milého nápadu, prosté a milé děti, vznikla celá éra fejetonů. Desítky autorů, kteří neměli žádnou naděti, že by jim cokoliv otiskli, natož aby jim vydali knihu, začaly psát fejetony a koncem sedmdesátých let jich už byla celá záplava. Původní skromný záměr se složkami se uplatnil snad jen v tom prvním roce.

Přehled o tomto fejetonovém bujení si zachovali asi jen příslušní příslušníci státní bezpečnosti. Po prvé v dějinách se policie systematicky vzdělávala v jednom literárním žánru. Nejlepší fejetony psal od začátku Ludvík Vaculík a píše je dodnes, když jiní už ochabli.

Těžko byste hledaly v celých dějinách české literatury jiného autora a jiný žánr, kteří by tak ideálně přiléhali k sobě a stvořili v takové šíři a v takové hloubce nejpravdivější skutečnost národního života celých desíti let. Ten, kdo bude jednou pátrat po odtazitých otázkách smyslu národního bytí, specifického češství, středoevropanství a pod., najde ve Vaculíkových fejetonech odpověď, a ne jednu, hned několik, vzájemně se od sebe lišících. Ale i ti, kteří nemají nutkání něco shrnout, pojmenovat a dát to dál, ti, kteří budou hledat spolehlivé držadlo jen pro své vlastní znervozňující bytí, najdou u Vaculíka nepřímou náповeď k tomu, jak prožít smysluplněji den, jak a čeho se chopit, když se zdá, že všechno je zbytečné, jakých lidí se držet v němém davu, kam poslat úřady a mocné morony, jak vidět a jak naslouchat, jak žít, aby se to dalo vydržet, doba nedoba, svoboda nesvoboda, režim nerežim.

Na své si samozřejmě přijdou i ti, kteří hledají v literatuře praktické poučení, u Vaculíka se dovědí všelico o ovocnářství, o hvězdářství, o Brumově, a o paní učitelce, o kvalitě sovětských map, o pražských kavárnách, o metodách útlaku, o tom, jak žili jiní lidé té doby atd. Nepochybuji o tom, že učenci vyabstražují z Vaculíkových fejetonů pozoruhodnou filozofii. Usoudí, že jsou v nich roztroušeny originální reference gnozeologické, ontologické a téžbrilanstní analýzy fenomenologické, vše skryto za paravánem koloquiální bezstarostnosti. Hle, příležitost pro ty z vás, kteří budete psát doktorskou dizertaci. Příští sociologové zde najdou námětů dcakrát tolik. A politologové třikrát tolik. Budou však muset zacházet s materiálem opatrně, explicitní programové formulace jsou totiž ve fejetonech řídké a některá tvrzení si vzájemně odporují. Jsou odrazem proměnlivých nálad autorových. Přesto by obratný ideolog na jejich základě vytvořil bez nesnází soustavné učení, možná mnohem konsekvantnější než marxismus-leninizmus. Když nic jiného bylo by to aspoň učení vycházející z důvěrné zna-

losti povahy domácího lidu. Jenže tak nikdy nebude, aby se lid řídil radami a dbal napomínání domácích spisovatelů. Kdyby se tak přece jen stalo, vytvořili bychom na základě fejetonového učení stát rozvahy, samosprávných obcí a poctivé práce. Blbost by budila stud a nikdo by s ní nevystupoval na veřejnost.

Avšak pořád jsem neřekl to hlavní, milé děti. To hlavní umění Vaculíkových fejetonů netkví v předchozích lichotivých soudech. To tkví ve vůni, barvě a neobyčejnosti jejich jazykových prostředků, filologicky řečeno. To je ten hlavní zázrak Vaculíkova umění. Přečtete si dvě tři věty a poznáte, že jsou od něho. Ale proč? Hle, úkol pro ty z vás, kteří se budou věnovat filologii. Ve Vaculíkově češtině je všechno, co se v ní zachovalo dobrého od obrození. A je v ní i nerušivě uloženo i to, co nikdy nebylo, opracovaná a očištěná mluva naší éry. Je v ní moravský původ a slovenské sousedství. Tohle všechno je umění, protože nevzniká samo. Jednou jsem k velké nevěli autorově viděl jeden fejeton na nečisto. Byla to poškrtaná, popřepisovaná a polepená hrůza, práce člověka, který ví, jak má dílo vypadat na konci a nedopustí, aby zůstala jediná neohoblovaná ploška.

Po své čtenářské zkušenosti a ve svém věku už poznám přesně, když nějaký literární text přilehne k vědomí a k duši tak, že vznikne údiv a díkyvzdání za samu existenci kultury. To se v naší době stává zřídka. Vaculíkovy fejetony mají onu vlastnost přilehnutí. Když dostanu nějaký nový, rychle ho přelétnu, třeba ve stoje. Pak si ~~na~~ teprve sednu a čtu ho pomalu zhova. Po třetí si ho pomalu promýšlím v nějaké příjemné poloze, třeba v leže před spaním nebo na trávě v lese. Malý obřad se třemi stránkami žlutého papíru. Vám, milé děti, přeju, abyste si to prožily také tak, až k vám jednou Vaculíkovy fejetony dojdou, a ony dojdou!

V červenci 1986

Smutné satisfakce bezmocných

Před jedenácti lety, v roce 1975, napsal Václav Havel generálnímu tajemníkovi rozsáhlý dopis. Začínal oslovením Vážený pane doktore. Snad právě proto anebo z jiných důvodů, které tkví v povaze vztahů mezi mocnými a bezmocnými, na něj nedostal odpověď. Tím to přestala být soukromá záležitost mezi Havlem a generálním tajemníkem a opis tohoto dopisu se pak dostal i ke mně. To už byl svázan v pěkných deskách a v poznámce na první straně se pravilo, že ho dal pro své přátele rozepsat Ludvík Vaculík. Když jsem si dopis přečetl, tuze jsem Havlovi záviděl, že nedbal na zbytečnost takového obrácení se na politiky a sepsal všechno to, co trápilo i mne a jistě i miliony jiných lidí v této zemi, zoufalých a bezmocných.

Dopis nebyl stížností na osobní ústrky a pronásledování, na prvním místě to byla stížnost na stav naší společné vlasti, stížnost na to, jak se zachází se starou středoevropskou zemí, jak bezostyšně je každodenní lží urážen její lid, jak se stagnace a apatie rozlézá do společenství, kdysi čínorodého a vynálezavého, jak je šikanována česká a slovenská kultura a její tvůrci. Z povahy vztahů mezi mocnými a bezmocnými vyplývá, že právě na takové dopisy mocní neodpovídají. To spíše je pohne k odpovědi stížnost na nějakou osobní křivdu, která se zdánlivě nedotýká jejich zodpovědnosti za stav země, ve které žijeme. Když jsem byl ve vězení, stěžovala si moje žena tému generálnímu tajemníkovi, že jí kradou moje dopisy. Dostala odpověď a byla jí přislíbena náprava. Politikové, dokonce i v mnohem slůšnějších zemích než je naše, zřejmě nesnášejí, když si bezmocná občane, třeba spisovatelé, berou příliš k srdci věci obecné, když budí dojem, že téměř každý, kdo vidí a slyší, je schopen posoudit to, co se vaří v politické kuchyni. Berou takové soudy jako nemístné zasahování do své kompetence, jako amatérské fantazírování, jako nekvalifikované kibicování, které nebere do úvahy složitost a tíhu mocenského břemena, které nesou na svých bedrech. Slyšel jsem už politiky i takto mluvit, když u toho nebylo ~~toho~~ ^{hodně} lidí. Příčinou těchto postojů je ignorantství v lidských prožitcích a zapomenutí lidské dimenze, které doprovázejí politiku už od nepaměti.

Od nepaměti je také zřejmé, že z bezmoci je lépe vidět a lépe slyšet. Havel tuto bezmocnost povýšil ve zmíněném dopise a pak

i v jiných publicistických textech na přednost. Dokázalo se znovu to, co lidé tušili už dávno předtím, že totiž myšlení v mocenských strukturách degeneruje, že se v nich otupuje vidění a slyšení, že ztrnulé politické rituály křiví i řeč, vedou jik k úpadku a nahrazují ji absurdní a nesrozumitelnou hatmatilkou usnesení a vládních výnosů. Stačí, aby lidé byli bezmocní a vidí lépe nebezpečí falešné politiky, jinou kvalifikaci nepotřebují. Nemusí to být filozofové, spisovatelé, vědci a kněží, poznal jsem přesné myslitele mezi bezmocnými dělníky, sedláky a řemeslníky. Bezmocní většinou ani nepiší, rozmlouvají jen mezi sebou a po letech jim ani nemá kdo do svědčit, o kolik více měli pravdy než politikové. Bezmocní vědí často spolehlivěji, jaký charakter podlehne u moci hrabivosti a pomstychtivosti, které cesty jsou v politice nebezpečné a končí obvykle v násilí a krvi, že snadné války, které slibují politikové vyhrát, končí obyčejně katastrofální porážkou. Většinou se bezmocným ani nedostane satisfakce; když nakonec na jejich slova dojde, jsou už mrtví nebo staří, třesoucí se rukou nesou k ústům šálek čaje a pokyvují hlavou.

Když napsal Havel generálnímu tajemníkovi dopis, byl veden naléhavou myšlenkou, že bezmocní musí psát, mluvit nahlas, bránit pravdu, bez pověření a bez instituciální podpory, každý sám za sebe, aby se neopákoval pořád ten permanentní historický pláč nad rozlitým mlékem. Nyní po jedenácti letech najednou vidím, že na jeho dopis přichází pomalu a postupně odpověď. V důsledku pohybu v samé sociální skutečnosti a samozřejmě v důsledku nového pohybu na východě dostal Havel už odpověď asi tak na třetinu svých stížností. Ve frázovitém balení se Havlovi přitakává, že skutečně jakási stagnace tu je, že ztrnulé myšlení je překážkou, že chybí odvaha a tvůrčí zápal, že mravní stav společnosti je na pováženou. Anonymní úvodníky se hemží výzvami k novému myšlení, odvážnější funkcionáři prodávají naše staré disitřepení jako své vlastní vynálezy. Skutek sice utek, ale i tak je příjemné pozorovat, jak myšlenky, vykopnuté ~~okny~~ dveřmi se vším ideologickým halasem, se cpou dovnitř oknem.

Říkám svým skeptickým přátelům, když sedí okolo stolu: Radujte se, co byste ještě chtěli? Myšlenky bezmocných se prosazují rychleji než kdysi, už jim to trvá jen čtyřicet, třicet, dvacet nebo jedenáct let. Jestliže jsou nuceni naše pravdy uzнат jejich zuřiví odpůrci, je to větší důvod k radosti než mediale nebo stát-

ní penze. Velké dějiny bezmocným ani jiné satisfakce neposkytují.

I já ovšem cítím marnost a smutek, které tyto satisfakce doprovázejí. Všichni si umíme spočítat ztráty, které tato země utrpěla na všem možném, na kvalitě výroby i na pravdivosti kultury, na odvaze k činům, na hrdosti, na lidech, kteří odešli, a to ještě nemluví o ztrátách krve. A to všechno jen proto, že bezmocní byli ulčováni a na jejich varování nikdo nedbal. Měli bychom být na to už zvyklí, ale ani návyk nás smutku nezavíjí. Trvá to už přes tři generace. Měli jsme kdysi stát v tehdejší Evropě na závidění a ani ti, kteří sami užívali jeho svobod a bezpečí, nebyli schopni dopřát sluchu básníkům a spisovatelům, kteří varovali před výprodejem jeho hodnot. Spisovatelé sbírali u nás většinou jen smutné satisfakce. Kolik jsem jen já sám četl varování, která předvídala katastrofy, bezpráví a zmrtnění národního ducha. Mnozí autoři bezmocných písemností už umřeli a nikdo jim veřejně neřekl, že měli pravdu. Kdo by jim to však měl říci? Politikové?

Satisfakce pravdy jsou smutné, protože si je člověk většinou musí procítit sám. Nikomu je nepřinesou na podnose, lidé jsou zapomětliví a spíše autorům jejich potrzenou pravdu upřou. Přesto soudím, že Havel a jiní, kteří v této zemi, bezmocně a pouhými slovy, utvrzovali ten stupeň poznání, od kterého už nebylo lze ustoupit, stáli na svém a nazývali věci pravými jmény, jak zní dnešní oblíbený sovětský slogan, jsou na tom lépe než jejich generační předchůdci, kteří si odskákali to nejhorší a jen s velkou silou vůle si četli své satisfakce ze slabých náznaků upadajících lží. Všeobecné zrychlení všech civilizačních procesů, zvýšená vnímavost k nebezpečím, která nám hrozí, nemožnost kráčet po desetiletí dále falešnými cestami, rozmnožují výskyt smutných satisfakcí pro bezmocné. Netvrdím, že jsou to satisfakce úplné a opájející. Byť podvedeni, sleptičtí a podezřívaví, měli bychom se však, Václave, umět těšit smutně z toho, jak se v naší části světa hojně parafráze našich starých úvah. Co na tom, že začínají naše věty vyslovovat i lidé, kteří nás za ně tloukli. Musíme to brát s humorem, jak se sluší v našem zeměpisném prostoru. Nemusíme zrovna přísně trvat na autorských právech.

Proto celkem bez pocitu zhrzenosti poslouchám z rádia nového sovětského vůdce, jak mluví o nutnosti pravdy, o přestavbě a o re-

voluci, o novém myšlení a veřejném projednávání věcí, jak opakuje slova disidentů, kteří jsou již dvacet let v exilu nebo mezitím umřeli na beznaději. Asi nemyslí všechno doslova tak jako ti, kteří si odkroutili léta v lágrech, ale poslouchá se to dobře. Jistě, nemám takovou zásobu humoru, abych překryl i všechnu trpkost. Když jsem slyšel na sovětském sjezdu, jak jiný vůdce, jat upřímností, si sám položil otázku, proč takto otevřeně již nehovořil před pěti lety a odpověděl pak, že proto, že neměl dost zralosti a odvahy, hned mě napadlo, že bych k tomu mohl poznámenat, že já sám jsem poznal z četby celou řadu ruských bezmocných, kteří měli zralost i odvahu, kteří však byli za to štváni zlobou a posměchem, procházeli vězeními a vyhnanstvím a dodnes čekají na slovo omluvy. Nu, třeba se také radují ze svých smutných satisfakcí. Václav Havel už vysvětlil, že nás život naučil zdrženlivosti a že už nejsme ani na negativní ani na pozitivní patos. Humor a opatrná skepse pomáhají od přílišného smutku, kterým jsou naše satisfakce doprovázeny. Víme, že svědomí a pravda, o které se léta opírají bezmocní, nejsou právě nejčastějšími kategoriemi politiky. Hlavně však, že se opět ukázalo, že pravda, odhad budoucích možností a číhající nebezpečí, jsou o to přesnější, oč dále od hranic moci vznikají a že nejpřesnější jsou v úplné bezmoci.

Václav Havel bude dostávat stále častěji váhavé odpovědi na svůj dopis panu doktorovi. Jak ho znám, nebude se po tom, co prožil, velmi divit tomu, že odpovědi nebudou adresovány přímo jemu. Na dobrý konec historického příběhu by stačilo, kdyby co nejvíc bezmocných pochopilo, že i v bezmoci je možné projevit zralost a odvahu a že i smutná satisfakce je přece jen satisfakcí.

V srpnu 1986

142

ZKAŽENÝ KONCERT

I léto v městě někdy má své krásy. Kontrasty barev navečer změknou, dům i okolí ztichne, svět se zdá být obyvatelný. Zvláště když se člověk za takových okamžiků do klapotu stroje klame pocitem, že se mu slíbená práce nakonec přece jen začíná dařit a snad ji stihne dokončit včas.

Tak mi oné červencové neděle bylo ještě kolem půl sedmé. Jenže se náhle do skutečného hluku kláves a do oné příznačně červencové směsi úlevy i lítosti, že prudkosti slunce ubylo, kdesi v podpodlaží myslí ozval klapot jiných znamení. Jako když kdysi dávno za osamělé noční služby v redakci do vlastního psaní na stroji začal zpoza dvou stěn neodbytně skučet, vrískat, skřípět muzeální dálnopis.

Několik minut jsem se držel vlastních vět. Ale pak se dálnopis prosadil.

Odběhl jsem do koupelny trochu se opláchnout, slušněji se oblékl a vyrazil. Dešifrovaná zpráva sdělila, co jsem o týdny dřív kdesi četl či slyšel, ale co mi před pouhými dvěma dny připomněl přítel. Týž přítel však byl bezprostředně spjat s dokončovanou slíbenou prací. Nechci tím omlouvat svůj lidský kalkulátor a tím méně jeho paměť. Jen vysvětluji, jak to s ním a s ní je. Čím dál častěji směšuje. Občas vhodně a včas.

Jaksi samozřejmě mi ovšem před zraky ujela líná letní tramvaj a další téhož čísla byla v nedohlednu. Ale stejně samozřejmě se po deseti minutách z vyhlíženého nedohledna objevil trabant, sténavě zabrzdil a byl v něm další přítel. Svět, chvíli beckettovsky čekající na jedničku či osmnáctku, opět nabyl obyvatelnosti.

U Obecního domu hlavního města Prahy jsem se octl dřív, než se dalo doufat. Navečer zatím pokročil, světlo a obrysy věcí se nepokojně poskládaly do pissarrovsky rozechvělých tónů, ale před secesní arkádou vstupu do Obecního domu vše překvapivě zpevňovaly starorůžově nažloutlé večerní róby pod kotníky a převážně tenké tmavé vzpřímené siluety. Nad róby byly velmi rozmanitě líbezné dívčí tváře, vesměs usměvavé či rozesmáté. Chlapci v tmavých oblecích při vší různosti vypadali trochu vážněji.

Teď už vše bylo zřejmé. Díky dálnopisu a příteli v trabantu jsem nepromeškal cosi ve zdejší oblasti nevidaného a neslýchaného. Svobodně ukázněné spontánní i dovedné potěšení.

Vinou věku ty prostory a jejich způsoby věkovitě znám. Vlevo za druhými vstupními dveřmi pokladna, nad schodištěm k šatnám, též

při levé straně, tabule se sdělením, co se ve Smetanově síni koná. Četl jsem bílé na černém: PRAGOKONCERT. Vpravo nahoře menším a méně čitelným písmem: Claudio Abbado.

Dál nic, ale důvěřoval jsem víc přátelskému dálnopisu než skoupě utajujícímu pragokoncertu a zabočil pohotově vlevo do zárodečné fronty před pokladnou. Vstupenek ještě byl pod hbitými prsty paní pokladní štůsek, od sedmdesáti korun vzhůru. Za svobodně spontánní a dovedné potěšení se platilo a platí ve světě nesrovnatelně většími sumami. I životem. Hlavně že v mé kapse příslušná suma byla.

Vzal jsem si to na akusticky prozkoušenou dálnou galerii či balkon, kde jsme si asi o dvanáct let dřív s Daňou mnohem menší sumou uplatili od uvaděče dvě pěkné židle v chodbičce k sedadlům když totéž, co podle dálnopisu bylo na programu i tentokrát, s profesionály Vídeňských filharmoniků hrál vyhublý, dlouhý, neexhibičně přesvědčující Carlo Maria Giulini.

S lístkem v kapse jsem utišeně otálel po vstupních schodech nahoru a dolů. Až mi podle přirůstající fronty u pokladny svitlo, že zjevně jde o koncert v jakémsi tajuplném, nejspíš státním, zájmu utajený a že se den a hodina jeho konání směla jen pozdně rozkřiknout. Ano, vědí, co si hlídají. Spontánní a přitom svobodně ukázněné potěšení je jim nebezpečné.

Při vstupu na balkon síně jsem si chtěl koupit program. Byl však zdarma. Za víc taky nestál. Jen co se mi podařilo proniknout na vrzájící sedátko, vpravo od muže pokud možno staršího, než jsem sám, a možná pamatujícího autora programované hudby, vlevo od čtrnáctileté dívky zjevně zklamané, že sousem se nestala hvězda jejího obzoru, nahlédl jsem do té modře vytištěné nápodoby koncertních programů.

Teprve v té chvíli jsem se dověděl jakýsi doplněk ke zprávám ze zahraničních pramenů, že zástupci maďarské a československé vlády jednájí v Bruselu se zástupci Evropského hospodářského společenství o půjčce a vzájemné výměně zboží. EUROPEAN YOUTH COMMUNITY ORCHESTRA, dirigent CLAUDIO ABBADO. Nejsou mi známy přímé souvislosti toho orchestru s EHS či s Evropským parlamentem, ale z dřívějších i pozdějších pramenů vím, že v něm hrají mladí lidé, dívky i chlapci, nejméně ze čtrnácti evropských zemí včetně čtyř zdejších, dvou ze Slovenska a dvou českomoravských.

Ač nepatřím k bezvýhradným obdivovatelům a zastáncům kulturně civilizační Evropy, která přece kdysi hlavně proslula krutou a sprostou dobyvačností ochromující jiné díly světa, už samo hudební

společenství lidí mluvících čtrnácti různými jazyky a hrajících v jednom orchestru mě očarovalo. Až jsem ten čtyřstránkový program zdarma otevřel.

Vlevo na stránce kouzelně usměvavý Abbado. Vpravo potvrzení, že se bude hrát Mahlerova devátá. Jenže tam byl i rozpis vět. Andante comodo. Pak Im Tempo eines gemächlichen Ländlers. Něco mi nesouhlasilo, i když jsem nikdy nebyl a nejsem ani průměrný němčinář. Myslel jsem si, že se zeptám staršího starce vlevo. Ale nevypadal přístupně. Čtrnáctka vpravo spíš, ale co ta mohla vědět.

Gemächlich. Co je to za nesmysl. Vysvětlení nakonec bylo prosté. Hloupé bordelářství pragokonzertu. Ale smím já jim co vyčítat?

Ještě než vešel ten nádherně kosmopolitní orchestr, z pětašedesáti procent starorůžové dívčí, ostatek svěže a vzpřímeně tmavý, hledal jsem ve vnitřním seznamu přátel germanistu, který by mi potvrdil, že nemůže jít o Ländlera v žádném případě "jídelního" ani "manželského". Jen jsem právě od některého z těch germanistů potřeboval vysvětlení, k jaké chybě tu došlo.

Došlo k chybě oblučnější, než jsem mohl tušit. Kalkulátor a jeho paměť katastrofálně zklamali. V okamžiku, kdy jsem se rozpomněl na adjektivum "gemächlich", pokojný, utišený, znepokojeně a proti všemu utišení mi vešel do mysli Milan Uhde jako možný řešitel záhady a hned i jako ten, který o den později slaví padesátiny, které jsem vinou dokončování slíbené práce opomněl.

Seseďl jsem na akustickém balkónu o zničených mnoho centimetrů níž a proklínal se za blbost. Až vešel Abbado vítán bouří z přeplněného hlediště i z mladičkého orchestru. Milane, odpusť, říkal jsem si v duchu. Špatně jsem četl některé údaje. Teď to teprve vím.

Vypačalo to, že Mahler, Abbado, Community Orchestra budou mou trpkou sebevyčítavostí zdemolováni. Ale už v průběhu Andante comodo /kupodivu pragokonzertem vytištěného správně/ nastala jakási počínající shoda mezi Milanem v té době, jak jsem ho provinile obzýšlel, a čarodějnickými uchvacujícími zvuky, které na balkón přilétaly zpod varhan nad orchestrem.

Při Ländleru, v programu špatně vytištěném, ale hraném s onylně nadšenou a načechrancou svěžestí, které profesionálové ani - či zvláště - pod Karajanem už nejsou schopni, Milan jako by byl sděloval, že má některé jiné možné raději, ale že se rád, podrobněji, po důkladnějším studiu a rozboru užitých materiálů do té věci zaposlouchá. Byl tam

na balkóně navenek /krom Preislerů/ nepěkné, akusticky podivuhodné Smetanovy síně prostředníkem i výčitkou mého naslouchání.

Hleděl jsem cosi vymyslet k oslavě Milana Uhdeho, aby to odpovídalo jeho pluralisticky chápavé, niterně citlivé, intelektuálně vyrozumívající a artikulující humanitě, jedné z nejpronikavějších v Praze, Brně, Bratislavě a okolí. Až se Milan shodl s Mahlerem i Abbadem a jeho kosmopolitním nadšeným tělesem. Ano, je to tak. V tobě i v tvých spisech. Díky, Milane. Opuště zpoždění!

Tvůj Z.U.

126

Na mistrovství světa v kopané se prý dívala miliarda lidí. Možná o něco více, možná o něco méně - číslu tím neubude na působivosti. Nepředstavitelná masa lidí civí na barevné či černobílé stíny pětadvaceti mimů. Civí a zároveň se cvičí - v čem vlastně?

Nevím, kolik lidí se dívalo na zápasy o pohár federace v ženském tenise - v Čechách to byl kdekdo. Všichni si přáli uvidět svoji nejslavnější rodačku - Martinu. Navrátilová hrála skvěle, přehrála všechny, dokonce i ty, kteří nám vládou. Chtěli předstírat, že nežije a nikdy nežila, tak, jak to jsou zvyklí předstírat o tisíce jiných, jenže ona přijela, ukázala se, vyhrála a ještě na závěr promluvila do mikrofonu: prý doufá, že se do Prahy podívá dřív než zase po jedenácti letech. Činovníci přitom kameněli, zatímco lid se radoval. Odpustil Martině i to, co se u nás málokdy odpouští, totiž, že je bohatá, bohatší, než si našinec vůbec dovede představit. Jak sama tvrdí, má ve svých garážích i sedm automobilů, mezi nimi dva Rolls-Royce a jednu stříbrnou Mercedesku.

Když dal přeslavný Maradona gól roku rukou a tím posunul své mužstvo ke křídlenému titulu, někteří moralisté se nad tím nezpůsobem pozastavovali. Mně však jeden můj známý, který hrával ještě za první republiky profesionální kopanou, poučil, že Maradona nemohl jednat jinak, než jednal. Kdyby přiznal, že dal gól rukou, jak by slušelo na hrdinu, který se předvádí miliardě diváků, jeho spoluhráči by ho nejspíš zabili. Víte, kolik set tisíc dolarů bylo ve hře?

Můj známý měl pravdu. Díváme se totiž, aniž si to připouštíme, na reje milionářů a multimilionářů.

V dávných dobách dorazili chudáci herci na Elsinor a ve vší pokoře předvedli pánům svoji hru. "Obslužte každého, jak toho zasluhje," praví o nich Polonioví dánský princ, "a komu prosím vás byste nedal namrskat? Raději s nimi naložte, jak vám káže vlastní čest a postavení. Čím méně je zasluhují, tím záslužnější vaše dobrota."

Dneska herci namrskají nám chudákům a naloží s námi, jak jim káže vlastní čest a postavení.

Mluví-li o rejích milionářů, nedělám víc, než že pojmenovávám současný stav. Kdysi herci bavili pány. Dneska jsou herci /hráči/ pány. Maradona ani Martina se ovšem pány nenarodili, dokonce prý pocházejí ze skromných poměrů, jestli se mezi panstvo během několika

let vyšvihli, svědčí to jistě o jejich nadání, píli i vytrvalosti, ale také o dnešním světě, o velikosti naší touhy bavit se anebo přesněji: dát se bavit.

Každá doba má své idoly a své hrdiny.

Jsou dávno pryč časy, kdy lidé ctili proroky či mučedníky. Minuly doby, kdy obecenstvo trnulo při jménu Goethově či Ibsenově. Už neuctíváme básníky ani vědce ani slavné objevitele. Umírajíce nešeptáme z poslední sil jména velkých vůdců anebo demagogů. Dokonce se zdá, že i éra velkých filmových hvězd a zbožňovaných zpěváků se nachyluje. I Beatles měli jen hrstku diváků ve srovnání s Maradonou.

Je to příznačný vývoj. Miliarda lidí zírá na skvělé returny či přihrávky a kličky, miliarda lidí se dívá, jak Maradona vsítí rukou branku tak obratně, že rozhodčí to nezahledne, Maradonovo mužstvo díky tomu postoupí a stane se nejlepším na světě. Většině z těch přihlížejících nejspíš zatrnulo, na okamžik se v nich ozvala pochybnost, jakási vzpomínka na dětství, na svět pohádek, v němž pravda vítězí, lež bývá odhalena a podvodníci jsou potrestáni. Ale miliardě lidí se dostalo poučení, že takhle se věci dějí jen ve světě pohádek, zatímco svět, v němž žijeme, je místem, kde se ctí Maradonové. Ti učenlivější si dovodí, že to, co vede k vítězství, bude ospravedlněno.

Vítězství na hřišti stejně jako na bojišti totiž odevždycky platí, kdo to nepochopí, žije v říši preludů a nemůže nikdy dojít úspěchu. A úspěch je modla milionářů. Je cílem hry, kterou spolu s nimi hrajeme.

Jsem rád, že Maradona dal branku rukou a Martina má sedm automobilů. Oba jsou hrdinové naší doby a každá doma má hrdiny, jaké si zaslouží.

Revizor z Ústí

Parta ošuntělých chlápku v buřinkách a v uctivém odstupu k šéfovi; ještě ošuntělejší kout stodoly s urvanou střechou kočáru někde v koutě; nábytek z frcu, zpráskaný halabala do podoby previzorního interiéru. Proti divákovi kus něčeho, snad nápravy od vozu s rozviklanými prkny. Přijít do hlediště chvíli po začátku, hádal bych málem na výstup z prvního jednání Žebrácké opery: Mackie Messer chystá v bývalé maštali svatbu a dává průběžné instrukce smečce svých chmatáků.

Ale ne, jsem tu správně na Revizorovi v podání ústeckého divadla. Jde, jak vidím, o svébytné pojetí Gogola, odhazující radikálně všechny historismy, dobové vztahy a způsoby chování ve společenské hierarchii, popisy, "realismy" atd. a mířící rovnou k podstatě: k odhalování zupáctví, úplatnosti a blbství metodou radikálního stržení masek a přímého sarkastického vhledu, takříkajíc, do samých útrob Gogolových postav. Jde o pojetí bez pardonu tvrdé, - a kde se autorovi tvrdosti nedostává, nezbyvá než v zájmu koncepce přitvrdit: místo mluvení se dosazuje nepřestávající řev, zdlouhavé Gogolovy monology i dialogy se ose- kají na kusý scénář, a staromódní, byť překladem zmodernizované zbytky textu se pak v zájmu vyvolání žádoucí atmosféry fra- pantně doplní.

Od diváka to chce ovšem spolupráci, rychlé pochopení avant- gardnosti koncepce a aktualizační drsnosti hyperboly: první "hajzl" a první "kurva" jako dobásnění Gogolova textu ho nesmí

šokovat ani pohoršit, jde o to, rychle si zvyknout: kurev v kombinaci s Ježíšem a Marií bude houšť a jadrnějších, a ke konci kusu si divák krásně zvykne. Je prozíravý, chápe, že kurvy v ústech okresního hejtmana a dokonce v pusinkách hejtmanky a dcerušky na vdávání, stejně jako odřený interiér, uvozhřená, nerozlišená a zpanikařená horda úředníků, hejtman, koncipovaný jako špalek permanentně ryčícího masa atd. - prozíravý divák chápe, že to všechno míří přes století do zkaženého světa končícího dvacátého věku. Pro méně chápavé si lidová tvořivost souboru v čele s režisérem navíc vylepšuje Gogola aktuálními narážkami na poměry v zvrhlých společnostech moderních časů.

Toto je ideová osnova, základ koncepce v duchu odvěké zásady, že klasik je na to klasik, aby se pojímal tak i onak vzhledem k novým časům a novým historickým okolnostem. Také v duchu zásady, že klasik vydrží všechno.

Radikální pojetí inscenace jde dál. Vplétá do této základní ideové osnovy množství dalších jemnějších vláken s freudistickým přízvukem především na rozpoutané fyzično hlavního hrdiny, kterého pojímá se zvláštním zřetelem na pojímání jako takové: štvanec libida, Chlestakov, se tu s energií Jarryho nadsamce například pojímá s oběma dámami, které má k dispozici, bez zastaralé divadelní pruderie, velmi konkrétně: leze jim za výstřihy, důkladně jim tam kvedlá ňadry, dcerušku zatáhne do kočárové kukaně a dává jí první praktickou lekci v pojímání, zatímco zároveň jezdí při tom názorném rujném aktu paní matce po pěkné, věru ještě žádoucí prdelce.

A pojímání má gradaci, mění se poznenáhlu v další, subtilnější metaforu. Napovídá divákovi, jak má Revizorovi rozumět dnes a zde - a konec konců všude v tom zludračeném a zprostitutovaném současném světě. Metafora, zdá se, vrcholí ve chvíli, kdy

se Chlestakov vnoří hejtmance pod sukně a setrvá tam dlouze a sladce, zatímco hejtmančino monumentálně vztyčené, blahem zmítané tělo a mimika tváře nám podávají podrobnou zprávu o stoupající rozkoši, která jí prošlehává tělem až po samu korunu úspěšného aktu.

Ale režijní invence tím stále ještě nekončí, metafora pokračuje a dál se stupňuje. Chudák Bobčinskij musí nemilosrdnému voajérovi Chlestakovovi a divákům předvést přímo in oculis, jak, v jaké poloze a jakými pohyby vyrobil manželce na kanapi to nadané dítě, o jehož paternitu usiluje. A Chlestakov sám, nakonec, sváže všechny ty vrývavě konkrétní a právě proto tak ostře metaforické akty v rafinovaný symbol, když si ve chvíli loučení na úprku ještě stačí vyšetřit chvilku a několik dlouhých vteřin tiskne tumpachovému hejtmanovi na masitou hubu polibek lačného pederasta. Spolu s předchozím výjevem, v němž si Chlestakov, inspirován náhlým rozverným nápadem, stáhne kalhoty i spodky a nastaví obnaženou zadnici k políbení zblblému tandemu Bobčinský-Dobčinský, zde náhle všechno to pojímání splyne v jedno s pojetím a symbolizuje mnohvrstevnatě hrůzu předváděné společnosti v podobě přímo zhmotnělé řiti světa, sídla všech zvráceností a zkázy mravů.

Chlestakov, rozvrátiv takto moderně všechny členy rodiny jako Pasoliniho hrdina ve filmu Teoréma, zmizí z Hejtmanova domu - kdoví, mohl by si říct namlsaný divák, jak je na tom s Osipem, pojatým v této inscenaci oproti Gogolově starosvětské představě nikoli jako starý bručoun, nýbrž jako mladistvý poskok náročného pána.

Tato druhá, jak vidíme, naveskřz moderně vedená významová linie se snoubí s dalšími slohotvornými prvky. V duchu poetiky

absurdního divadla, vyjevující absurditu pojmů jejich konkrétní realizací, předvede režisér například Chlestakovův hlad minuci-
ózní hereckou etudou, v níž Chlestakov odlupuje z mucholapky
přilepené mouchy a pojídá je jako zákusek ke kousku špeku, kte-
rý si vyřobnul z nastražené pasti na krysy. Servilitu úředníků
vyjadřuje kromě zmíněného líbání řiti ještě mnoha dalšími způso-
by, například plazivým pucováním hejtmanových holinek rukávem
jednoho ze snaživých zbabělců, nabídnutím úřednické dlaně jako
popelníku, do něhož Chlestakov odklepává žhavý popel doutníku,
atd. atd. Chabou autorovu charakteristiku Poštmistra jako opil-
ce vylepšuje zhmotnělým původem jeho ožralství: vybaví ho řadou
lahví, zastrkaných ve všech kapsách a záhybech kabátu i kalhot,
a scéna úplatku tak rázem dostane novou dimenzi blábolivé etudy
tahání flašek z rukávů.

Přičtíme k těmto prostředkům zhmotňování strachu neustálými
zběsilými úprky úředníků z jeviště za kulisy a zpět, opilosti
šplícháním litrů vodky po jevišti a po Hejtmanovi, úplatnosti
deštěm bankovek vyhazovaných v zákulisí a snášejících se do has-
noucího jeviště. Přičtíme k tomu dále vaudevillové třeštění,
přisprostlosti z cirkusových frašek a důmyslné vyvolávání hnusu
z té guberniální spouště rozmazáváním sople po obličejí, svažme
to všechno do uzlíčku a máme z toho -

máme z toho velmi úspěšnou inscenaci úspěšného režiséra v
oblíbeném ústeckém divadle, jedné z přitažlivých malých scén,
zdárně konkurujících nudě a sešňerovanosti oficiálních divadel.

Příčiny přitažlivosti obou představení Revizora, která jsem
viděl, se daly vnímat už dlouho před začátkem jako jejich prelu-
dium: dračka o lístky, spousta mladých lidí oblečených svobodně,

jak je zrovna napadlo, v předsálích těch nepohodlných a nijak krásných divadelních sálů. Něco vzrušeně živého, dychtivého a zvědavého, navíc jakási zasvěcenost stálých návštěvníků a předem nadšených vytrvalců. Kdekdo kdekoho znal - šlo se fandit jako na mundial.

A fandilo se. Živě, bez zábran, se smíchem čím dál víc drsnějším, spíš ostře vybuchujícím než jen veselým a uvolněným. Nakonec se tihle diváci nesmáli sami sobě, jak to stojí v textu Revizora. Smáli se a řehtali svinstvu a blbosti, stupiditě a hovadnosti, které divadlo předvádí tak nádherně obłudně, tlustě, macatě a mastně a bez servítků. A potěšení, že se tam tak svobodně huláká, trojčí a smilní. Že muchlání, chmatání, ohmatávání, chrochtání a chlastání jde za všechny meze konvenční povolenosti a mění se v hurónskou srandu z odporne a kruté okresní moci, která dostala nahlas a viditelně po rypáku.

Byl to nade vši pochybnost úlevný, ale zároveň zlý smích, smích aspoň nad jedním, byť malým krachem malých darebáků, suplující v představě velký krach velkých darebáků této planety. A zároveň to byla, nevkus sem, nevkus tam, blažená veselost z bezuzdného, jakékoli kamennosti navzdory režírovaného a hraného divadla.

Jenže se stupňovaným crazy tempem představení a přibývajícím běsněním Chlestakova narůstalo v smíchu hlediště - cítil jsem, jak tomu propadá mé nejbližší okolí i já sám - něco jaksi znepokojivě navíc. Něco vzdáleně, ale přece, jakoby přímou nákazou z hlediště vyvolaný odstín hrdelní brutality, jakou provokuje štvance, corrida nebo slepě hučící fotbalová tribuna. Prošlehlo to jednu chvíli, opadávalo, opadlo, ale beze zbytku nezaniklo.

Velice účinné divadlo.

Jak se takové představení dělá? Brutálně. V duchu moderních evropských trendů "nového divošství". Jako brutální odpověď na brutalitu světa. Jako kanónem do hlediště vystřelená stručná informace o Revizorovi, nejnezbytnější k režisérovu gargantuovskému sdělení.

Jen taková krajní stručnost zde může vést k žádoucí ohromivé pádnosti. Režisér si připravil parketu k palbě do divákovy vědomí ze všeho nejdřív úpravou textu. Nepokládá ho za organický živý celek, ale za materiál, s kterým nakládá bez skrupulí jako s hromadou slovní hmoty. Nehraje se zde Mahlerův překlad Gogolovy hry, a nehraje se ani to, čemu říkáme proškrtaný text. Hraje se text zmrzačený, osekáný, rozvrácený, znásilněný, vykuřchaný. Místo jemných mezer, vznikajících dobrými škrty jako prostor pro režisérovu fantazii a pro inteligenci hercovy tvořivosti, jsou v tomto "upraveném" textu díry, krátery a propasti, okudlané monology, vyškrtané postavy, vynechané scény, vyndané repliky, připsaná slova, věty, nejapné aktualizační doplňky.

Do takto připraveného materiálu pustí režisér herce, a ve volném ringu, nezatíženém přemírou klasika, začne aranžovat, budovat, gradovat a pointovat zamýšlenou metaforu své koncepce.

Jako s materiálem pak kromě textu, nábytku, lahví, karet a mucholapek zachází i s herci. Jeho úderná koncepce nepotřebuje herecké osobnosti, které by vytvořily živou a tvárnou novou realitu inscenace a měly čas a prostor k práci na svém podílu složitě duchovní výpovědi, o kterou představení usiluje. Potřebuje herce jako nástroje, ochotné k jakékoli kašpařině ve službě režijních záměrů a nápadů. Dvanáct, jestli dobře počítám, herců, je asi vybaveno nestejným nadáním, ale jakým, těžko poznat. V tom velkém prostoru, vzniklém barbarskými eliminacemi textu,

nemají dost času ani podmínek, aby vyjevili své možnosti, zvláštnosti svých talentů a profesionální zdatnosti. Ten čas potřebuje režisér, aby honil postavy kusu po jevišti, do kulis a zpátky, strkal je do nemožných pozic v kočárové kukani, nutil je do života nebezpečné ekvilibristiky na viklavých prknech nápravy, na židlích a jiných vyvýšeninách scény. V těch úprcích a pohybových skrumážích v zájmu dynamiky inscenace těžko rozeznat, komu především přičíst ochotničinu, lajdáckost a nekulturu - lajdákům hercům nebo posedlému režisérovi. Nejspíš jim i jemu.

Ale jaké hnidopišství, jaká nespravedlnost, řekne mi nadšený mladý divák, když přece sál bouří nadšením při pohledu na tu "prču" nepokrytecky čpící pohlavím a žije s představením přece tak odvážnou revoltu proti všem okresním hejtmanům světa a proti sterilitě mrtvých oficiálních scén. To je přece konečně divadlo, které se zná k tomu, že je divadlo, nepatlá se ani v idejích a psychologických ani v sentimentech, neoškliví si nic jadrně obscénního, je moderní, cítí prostě dobu a zachází s ní, jak si zaslouží! Baví diváka jako granguignol, napíná, ohromuje a zasahuje ho!

Jistě. Popsal jsem to na začátku. Je jen otázka, jaká je to revolta, co v divákovi zasahuje a co v něm probouzí.

Spíš než jako revolta se mi tato inscenace Revizora jeví jako vulgární útok na první signální soustavu diváka. Provokuje v něm převážně elementární a pudové reakce, je přímočarost sama. Přijatelná místa /sen o kariéře v hlavním městě/ a tu a tam slušné kousičky výkonů /Chlestakov, Anna, okresní soudce/ už už naznačující něco víc a něco dál, rychle strhne do svého primitivismu cval režie ve sele tolerující kdejakou šarži a manýru a

srdečně odmítající pátrání po skutečných poselstvích Gogolova Revizora.

Zajímalo mě po oba večery vlastně ze všeho nejvíc, co asi je příčinou tvůrčí letargie těchto na pohled tak živých herců pádících bujně a rujně představením. Kde je příčina, že se vzdali bez protestu práva na herectví, na autorství postav, jaké vzniká spoluprací herecké profesionality, citlivosti a inteligence a režisérovou invencí a náročností. Z jaké únavy, z jaké bezmoci, z jaké podřízenosti nebo ještě z něčeho jiného, nevím z čeho. Znáám z nich osobně jediného, Leoše Suchařípu, a vím, co všechno ví o slově, o divadle, o herectví, o režii, o všem tak zneuctívaném v tomto představení. Jak se stalo, že se dal vecpat do tohoto dubového pojetí Hejtmana, fungujícího celý večer hlavně jako trombón, když má umělecký jennocit jako málokdo? Je to záhada, která se týká stejně jako jeho všech ostatních herců.

V tomhle Revizorovi je pro mne ještě další a hlavní záhada - režisér Rajmont. Nařknout ho z nevědomosti po dlouholeté práci v Činoherním studiu a po řadě oceňovaných inscenací by bylo jistě absurdní, stejně jako nevěřit seriózním odborníkům o jeho vytrvalém slohotvorném úsilí. Spíš bych byl ochoten uvažovat o tom, že se mu v Revizorovi přímo životu nebezpečně shlukly ve vyhraněné podobě možná už hodně staré a zanedbané chronické problémy a bolesti, latentně přítomné v mnoha předchozích pracích, aby zařinčely alarm.

I z této, snad programově, dryáčnické inscenace Revizora je zřejmé, že permanentní krize velkých divadel ho vede k úsilí o divadlo radikálního slohového protestu proti mdlému civilismu pravděpodobného "realismu" a proti lhostejnému osvětářskému

provozování divadla. Teď ovšem jde o kvalitu toho uměleckého protestu. Zde například o umění míry v umění, o umění vzdávat se nápadů a o talent dělat nedryáčnický dryáčnictví. Podmínkou skutečné účinnosti protestů je, jak vyplývá z představení Revizora, renesance režisérovy vůle a vůle všech členů divadla ke svlečení staré kůže a k bolestnému nabytí kůže nové. Vyžádalo by si to drakonické odstraňování návykových zkamenělostí v práci všech herců a odvahu k nesnadným, úmorně pracným řešením na křižovatkách snadných a neschůdných cest v každé režii, v každé roli, v každém bodě otvíraného osudu každé postavy. Úspěchy laciných a podbíživých revolt, jak je Ivan Rajmont předvedl v Revizorovi, jsou příliš snadné, kazí vkus a nepozdvihují divákovu duši.

242

16. září 1986 je tomu přesně na den třináct let, co se český jaderný fyzik František Janouch odebral v Praze na hlavní poštu, v oddělení telexů vyvolal londýnské The Times a natukal jim dopis. Redakce jej dostala a otiskla. Obsahoval podporu návrhu na udělení Nobelovy ceny Andreji Sacharovovi. Za odeslání zaplatil odesilatel 140.- Kčs.

Dopis připomínal, že už v roce 1948 apeloval slavný fyzik Niels Bohr na Organizaci spojených národů, aby přispěla k vytvoření "otevřeného světa, ve kterém se každý národ může uplatňovat pouze v té míře, v jaké je schopen přispívat ke společné kultuře a v jaké je schopen pomáhat ostatním národům svými zkušenostmi a prostředky... Skutečná spolupráce mezi národy na otázkách společného zájmu předpokládá volný přístup ke všem informacím důležitým pro jejich vztahy."

To jsou slova Nielse Bohra. Byla ve své době oslyšena.

"Poté, co člověk udělal první kroky ve vesmíru, lidstvo spojuje mnohé více, než rozděluje. Přestáváme být příslušníky jednotlivých ras, národů, kontinentů nebo částí tříděného světa a stáváme se stále více příslušníky nebo dokonce občany jedné obydlené planety, které hrozí, že se stane brzy neobyvatelnou. A je povinností nás, vědců, udělat vše pro to, aby v jednáních vlád a politiků začaly převažovat zájmy všelidské nad zájmy politickými, národními nebo třídními. Současný stav vědy a technologie nejen připouští, nýbrž kategoricky vyžaduje podobný přístup."

To k výzvě Nielse Bohra dodal po pětadvaceti letech František Janouch.

Po dalších dvanácti letech vyjádřil tuto myšlenku nejvyšší sovětský představitel na setkání se svým americkým protějškem v Ženevě. Tak jsem aspoň rozuměl jeho stručnému obecnému konstatování, že svět potřebuje novou politiku.

V epizodě s telexem se pro mne zhušťuje všechno, co jsem se o Františku Janouchovi dověděl z jeho "malé normalizační mozaiky", knížky záznamů, dokumentů a korespondence z let 1968-73, kterou vydal v roce 1985 v Indexu pod vaculíkovským názvem *Me, nestěžuji si*.

Stěžovat si státním institucím na špatné zacházení je příznak, který prozrazuje někdejšího prominenta. Neprominentní občan je na špatné zacházení zvyklý a brání se zpravidla jinak. Ale František Janouch si už přece nestěžuje. Nemá prý komu. To znamená, že pochopil, že jeho stížnosti nemají adresáta, ani adresáta potenciálního. Kromě toho nemá František Janouch kdy si stěžovat. Věnuje se ~~politickým~~ věcem, které považuje za naléhavější. Ale že kdysi byl prominent, to jeho normalizační mozaika sděluje každým svým střípkem. V předvečer invaze v srpnu 1968 byl na procházce se svým přítelem, tehdejším členem předsednictva ÚVKSČ Františkem Krieglem. Třetí den po invazi se marně pokoušel dovolat do Moskvy, kde pobývala jeho sovětská manželka, dcera akademika ~~Josefa~~ Arnošta Kolmana, bývalého čelného funkcionáře komunistické strany a vykonavatele jedné z nejotřesnějších verzí její kulturní politiky, později pronásledovaného a tuším i internovaného. Do 21. srpna 1968 pokládal František Janouch Rusy za bratry. Se sovětskými vědci spolupracoval zcela přirozeně, a proto se na ně po 21. srpnu obracel s protestními dopisy. Zdá se, že byl překvapen, že občas nepochodil. In-

vazí zřejmě hodnotil jako zpronevěru na leninských principech. Proto s takovým vnitřním souzněním cituje pražský pouliční nápis ze srpnových dní: Lenine, probuď se, Brežněv se zbláznil. Když mu život v posrpnové Praze připadá příliš těžký, odjíždí do Terstu. A když uvažuje o odchodu do zahraničí, klade si otázku: Budu doma užitečnější než v cizině? Vnímáte si: Zkoumá nikoli svůj vnitřní pocit, nýbrž vnější okolnosti. Anebo jinak a spravedlivěji řečeno: Ty vnější okolnosti jsou determinantou jeho vnitřního pocitu. Jistě, je altruista. Ale také se má za důležitého, ba těžko postradatelného. Když není po jeho, pře se a ohrazuje. Ví, že jeho hlas má váhu.

Tento muž tedy s naprostou samozřejmostí odeslal z normalizované Prahy svou nobelovskou přialuvu za Sacharova. Jeho čin se však vysvětluje prominentstvím jen velmi nedostatečně. Existuje ostatně prominentství ^{jako klobouk} čucha a morálky. Kdo mu propadne, jen velmi nesnadno hledá cestu k prozření. Tímto prominentstvím František Janouch naštěstí netrpěl. Byl prominent především ve smyslu sociálním a funkčním. Prozřel rychle, snad dokonce naráz, aspoň mi to tak připadá, i když jeho knížka pomíjí autorovy osobní peripetie, které předcházely osmašedesátý rok a způsobily, že se choval tak, jak se choval.

Proces takzvaného prozření je obecně psychologicky vzato velmi zajímavý jev. Důležité jsou nejen iluze, kterých se osobnost zbavuje, ale i prvky kontinuity. Jaká je Janouchova kontinuita? Řekl bych, že je dána mimořádností jeho talentu. Janouch umí přesně pozorovat, jednotlivá pozorování zobecňovat, myslí systémově a v duchu svého poznání ihned účinně jedná. Snoubí v sobě vědce a praktika, teoretika a politika, myslitele a člo-

věka vklíněného do živých osobních vztahů: k rodině, přátelům a kolegům. Ať sahne, kam sahne, je to střed a jádro věci. Samozřejmě věděl, že telex je zařízení, které se nedá cenzurovat. Lze jen odesílatele přistihnout při činu a v odeslání textu mu zabránit. Dne 16. září 1975 však nebyly dozírací orgány připraveny. Odesílatel počítal i s tím. To se nazývá vytvářením precedentů. Jejich účín nemůže být oslaben tím, že jsou často nenásledovatelné. Po dopise o Sacharovovi začali brý telexy hlídat.

Tak si představuju Františka Janoucha, kterého jsem nikdy v životě neviděl a asi sotvakdy uvidím. Chodí začátkem sedmdesátých let po Praze a sbírá peníze na postižené, protože na vlastní kůži zakusil jejich úděl a okamžitě pochopil, že postih nemá za cíl oběti politicky omezit nebo vyřadit, nýbrž zbavit^{ar} obživu, a tedy vlastně vyhladit. Píše na Východ i na Západ a vysvětluje, protože ve vztazích mezi národy stejně jako mezi lidmi není vysvětlování nikdy dost. Svými protesty a ohrazeními adresovanými domácím institucím vlastně upozorňuje na bezpráví. Ne proto, že by snad očekával nápravu, ale protože v tom nachází uklidnění svědomí. Dvanáct let před Ženevou obživuje představu svého staršího kolegy o otevřeném světě a nové politice. Šíří přesvědčení, že respekt k lidským právům je nedílná součást mírového úsilí. Mír je rezultat osobní i národní svobody.

V jednom ze svých záznamů vypráví František Janouch charakteristický příběh o jistém panu Procházkovi, řediteli vědeckého pracoviště, který údajně prohlásil, že by vyhodil z práce i Einsteina, kdyby jeho politické názory nebyly v pořádku. Ve svém dopise jednomu vysokému českému činiteli se Janouch analogicky táže, zda by směl být v Československu zveřejněn objev

léku proti rakovině, kdyby jeho autorem byl politicky proskribovaný učenec. Je to řečnická otázka; tazatel na ni nečeká odpověď, protože ta se rozumí ze souvislosti. Věřím, že by Procházka Einsteina vyhodil. Einsteinův talent není totiž pro Procházku žádnou hodnotou. Správním pracovníkům přináší zejména komplikace. Ostatně vypořádá ^{mladý} by (Einstein kritériím pro přijímání pracovníků - vědeckých adeptů do ústavů Akademie?

Vzpomínám v této souvislosti na Kipphardtovu hru Ve věci J. Roberta Oppenheimera. Titulního hrdiny se při výsledku ptají, proč se ve svém týmu obklopil levicově smýšlejícími vědci naladěnými vůči vládě ostře kriticky. Oppenheimer odpovídá přibližně takto: Dostal jsem od vlády náročný úkol a zároveň právo vybrat si k jeho plnění nejlepší odborníky. Už to tak bývá, že ti nejlepší jsou zároveň kritičtí a nelobajální.

Největší těžkosti plodí talent, který přesahuje meze odborné specializace a projevuje se ve všech složkách osobnosti. Tedy talent skutečný. Slavný psycholog Jung ve své stati Nadaný upozornil před mnoha lety na sociální problematiku spojenou s existencí mimořádně nadaných jedinců a varoval před jejich zbožněním. To však nemění nic na tom, že společnost musí umět své talenty integrovat. Není jich neomezený počet. Běda, řeší-li svůj případný konflikt s nimi tím, že je buď jako prominenty ostrakizuje a likviduje, anebo jako neprominenty odrazuje a nutí předem rezignovat na obecné uplatnění, to jest ^{nutí je} ~~pokusit~~ se realizovat v úzkém kruhu příbuzných a známých. Taková společnost je nemocná a následky nemoci na ni dříve nebo později drtivě dolehnou.

Od vánoc 1973 je František Janouch mimo republiku. Byl zbaven jejího občanství, protože prý v cizině poškodil její

zájmy. Nemohu to posoudit. S původci toho rozhodnutí se neshod^{nu}
na definici takových zájmů. Víím, že v zahraničí pokračuje v tom,
co dělal doma, a že tomu ani jinak nemůže být. Je mi líto, že ne-
smí působit tu, a jsem přesvědčen, že se ta lítost jednou stane
obecnou a bude obecně vyslovována. Historický optimismus budí i
Janouchova kniha. "Když vál čurá, jenom mravenec si myslí, že už
je potopa." Je to tak. Jenže já teď myslím i na to, jak nadpři-
rozené rozměry ten vál má, a že co jeho moč odplavila, je strace-
no nenapravitelně.

Milan U n d e

Sjezd sovětských spisovatelů, už osmý v pořadí, se konal koncem června, takže informovat o něm o čtvrt roku později se může zdát zbytečné. Ale protože náš tisk o něm referoval nadmíru kuse / i v Kmeni průběh sjezdu bagatelizovali, člen naší delegace K.Mařík se ve své zprávě vyhnul všemu podstatnému a úryvky z diskuse byly bezostyšně okleštěny o nejdůležitější myšlenky/, a protože duch sjezdu byl nezvykle kritický, nebude snad na škodu všimnout si i po určitém časovém odstupu, v čem spočívá jeho význam a proč vlastně naše kulturní politika není s to tuhle ropuchu spolknout.

Je zarážející, že si kremlologové nepovšimli jedné příznačné okolnosti: současné sovětské vedení bylo sice jeden den na sjezdu přítomno, ale nikdo nevystoupil s projevem jménem ÚV KSSS jako obvykle, s žádným poselstvím, které by shrnulo oficiální stanovisko strany k literatuře a vyložilo její požadavky v nové situaci. Ještě K. Černěnko dával spisovatelům rady, jakou literaturu tvořit, jaké umění strana od tvůrců očekává. M. Gorbačov a nejvyšší ideologové teď mezi spisovateli jen seděli, naslouchali - a mlčeli. A mlčí dosud. I bez domýšlení tohoto faktu je jasné, že se přinejmenším hledají nové způsoby ideologického řízení umění. Jaké budou, ukáže budoucnost, ale už tento netradiční rámec, porušující zaběhaný rituál sjezdu, je hodný pozornosti.

Závěrečnou shrnující zprávu o sjezdu opatřila Litgazeta titulkem "Literatura je svědomím lidu". Jak zjistí každý, kdo se s průběhem zasedání seznámí, je tento nadpis přesným opakem toho, co z diskuse vyplynulo: literatura bohužel nebyla svědomím lidu. Ale českého čtenáře přitom musí trknout shoda s požadavkem, který na 2. sjezdu Svazu čs. spisovatelů v r.1956 tak podráždil politické opatrovníky kultury, totiž že "spisovatel má být svědomím národa". Kritické vzrušení, až euforie sjezdu sovětského vskutku hápadně připomíná naše tehdejší naděje - i iluze, že od této chvíle se všechno změní k lepšímu, že politická moc zmoudří a ochotně se vzdá reglementování literatury. Při čtení diskusních příspěvků sovětských spisovatelů jsem měl vskutku neodbytný dojem, že jsem se vrátil do atmosféry před třiceti lety. Naneštěstí či snad spíš naštěstí ta tři desetiletí byla v Čechách školou skepse, takže my těmto iluzím už sotvakdy podlehneme.

x x x

Zdyž jsem se v Litgazetě prodíral houštinami otištěných projevů, obnovila se mi zkušenost, kterou jsem už kdysi udělal: sovětská kulturní publicistika stojí pořád před stejnými problémy, jaké

"řešila" v 50., pak v 60. a posléze v 70. letech. Všechno se pořád únavně opakuje: stísněnost na neexistenci skutečné kritiky, na bezsubstanci satiry, na úzkoprsost, ediční politiky ve vztahu k sporným postavám minulosti, na šablonovitost konfliktů v románech a dramatech, na to, že průměr má všude otevřené dveře, zatímco průbojná díla musí zmáhat všemožné překážky, na to, že literatura "lakuje" životní pravdu hned načerno a hned naružovo, na dlouhé výrobní lhůty tiskáren, na nedostatek papíru atd. atd.

Teď však u té zdi nářků zazněly přece jen i nové tóny, ovlivněné zřejmě celkovým politickým trendem - vřadyť M. Gorbačov sám mluví o svém reformním úsilí jako o "revoluci". Volání po větší informovanosti, po sdělování pravdy byť drsné je zřejmě bezděčným projevem potřeby vytvořit i v sovětské společnosti jakýsi náznak veřejného mínění. Vášeň sebekritického zpytování strhla i dosud lhostejné a přinutila konzervativce přizpůsobit se atmosféře nespokojenosti s tím, co se dosud dělo a připojit se k bouřlivě proklamovanému, byť z našeho hlediska ~~nehodně~~ nejasně formulovanému požadavku na ro s t é d e m o k r a t i č n o s t i č n o s t i. Je to totiž demokratičnost chápaná poněkud svérázně, začala jaksi na povel, všichni zase jsou pro, všichni zvedají jeďnomyslně ruce a nikdo nepovažuje za své právo a povinnost hájit "staré" zásady, které dřívě prosazoval, protože podle něho byly a jsou pro socialismus prospěšnější než ty nynější. Z mnoha příspěvků bylo možné vycítit vděčnost za poskytované "uvolnění". Společnost, v níž neexistuje tradice práva na nesouhlas s mocenskou politikou, v níž se nepřihlíží v jisté míře i k mínění nepatrné menšiny, si přirozeně musí větší demokracii představovat jen jako větší mocenskou shovívavost, jako velkomyslnou umírněnost dohlížitelů. Ale ta může ovšem stejně neslavně skončit jako slavně začala.

Ostatně podobné naděje na "větší demokratičnost" už tu přece byly po XX. sjezdu KSSS, kdy se kulturní tisk rovněž předháněl v kritičnosti, v odhalování protikulturnosti byrokratů a ve snaze prosadit pro tvorbu víc svobody. Není bez zajímavosti, že této minulosti se dotkl jediný delegát, a to právě nově zvolený tajemník Svazu V. V. K a r p o v, dosud šéfredaktor časopisu Novyj mir, jenž má v sovětské veřejnosti pověst osvícené revue, ale jenž se po reorganizaci redakce změnil ke svému neprospěchu právě pod jeho vedením. Karpov lítostnil nad tím, že si i autoři stejné generace vjíždějí do vlasů a jako jediný zvedl varovný hlas:

"Chci vám připomenout situaci 50. a 60. let, kdy jsme taky hodně řečnili a diskutovali. Jak se potom ukázalo, opomenutí faktu, že e-

xistuje hranice mezi demokracií a demagogií má občas velmi nepříjemné důsledky. Právě v oněch letech se v literatuře objevili disidenti. Jaksi jsme na to zapomněli, zapomněli jsme na ideologický boj a příliš mnoho času věnujeme vyjasňování osobních vztahů."

Na jeho obavy reagoval J. J e v t u š e n k o . Vidí v nich zbytečnou přestrašenost před tím, aby si lidé neřídili sami své záležitosti. Jde ovšem o to, kdo drží "kormidlo státní lodi". Podle Jevtušenka je nyní toto kormidlo v pevných, spolehlivých rukou... Soudě podle Karpovova diskusního příspěvku, neslibuje nový tajemník, že bude postupovat příliš "revolučně". Byl zřejmě zvolen proto, že vyhovoval takřikajíc oběma stranám. Jako spisovatel nemá sice žádnou autoritu /u nás je jeho dílo neznámé/, ale přece jen byl šéfredaktorem "nejliberálnějšího" časopisu, a tak ho přijali i ti revoltující. Na okraj poznamenávám, že dosavadní tajemník G. M a r k o v byl zvolen do víceméně čestné funkce předsedy. I to ukazuje ovšem, že na rozdíl od razantního sjezdu filmařů byl ten spisovatelský méně důsledný, gardu letitých funkcionářů úplně nesmetl. Povšimnutí si zaslouží i fakt, že krátce předtím byl na sjezdu Svazu spisovatelů RSFSR zvolen za tajemníka prototyp funkcionářského matadora S. M i c h a l k o v - tehdy zřejmě ještě kritická nálada nebyla tak silná a pohyb ve společnosti vytvářel na sjezd jen minimální nátlak. Tehdejší Jevtušenkův příspěvek byl taky řádně zcenzurován, jak si můžeme ověřit srovnáním textu v Litgazetě s textem otištěným v zahraničních publikacích.

To, co se stalo v Černobyli i to, jak se s tím posléze vyrovnalo nové sovětské vedení, mělo nedocenitelné důsledky ve veřejnosti. O jednání sjezdu byla prý poprvé - jak ujišťuje jeden úvodník Litgazety - informována celá společnost bez retuší. Nedočteme se ovšem ani tak nic o tom, co tvořilo emocionální atmosféru sjezdu, nic o jeho tzv. zákulisí, o jednání stranické skupiny apod. Proslechlo se ale, že G. M a r k o v svůj referát nedočetl, zhroutil se a byl prakticky ze sálu odnesen, že plénum "vytleskávalo" staré mluvky, když se beméně překročili stanovenou lhůtu a vyžadovalo naopak prodloužit ji tím, kdo vyslovovali i jeho mínění apod. Nepřipomíná nám to něco?

x x x

Okřídleným pojmem je teď v tisku "nové myšlení" nebo "psychologický přerod" celé společnosti. A. V o z n ě s e n s k i j např. řekl:

"Nesmíme si myslet, že všechno už bylo vyřešeno. Naše vlast se může znovu ocitnout v ohrožení, nedosáhneme-li teď naprosté demokracie, nedojde-li k proměně, nezvítězí-li nové myšlení. Opakuji: hlavní nepřítel je uvnitř, není jím ostře kritická kniha, ale stvůra byrokracie a strnulost starého myšlení brzdící postup nového."

G. B a k l a n o v mluvil podobně:

"...masíme pomoci straně ve věci patrně nejobtížnější: změnit mravní klima, myšlení celé společnosti."

Tady i v jiných projevech se nové myšlení chápe jako uvolnění z pout byrokratismu, ale v čem je jeho podstata nikdo zatím neupřesnil. Jeden z nejstarších prozaiků. V. K a v e r i n v předsjezdové diskusi napsal pro Litgazetu článek, jehož patos spočívá v požadavku vysoké mravnosti, která prý vzala sasvé v dobách, kdy převládala podle něj "atmosféra lži" a kdy tedy "kultura lidských vztahů jako jeden z projevů duchovního života nemohla vůbec existovat". A tu se ukazuje paradoxní věc: nové myšlení má vlastně obnovit to, co tu už dávno bylo, má do společnosti vrátit staré dobré ctnosti, kulturnost ve všech sférách, která žádá hájit poznanou pravdu za každou cenu a pomáhá člověku zaujmát nevývratnou mravní pozici, jak říká Kaverin, z níž se neustupuje ani při vědomí těžkých osobních rizik. Kulturní člověk musí svému mravnímu přesvědčení "věřit víc než mínění ostatních, byť by to bylo mínění většiny". Čtete dobře: to jsou přece požadavky, jež se dostávají do rozporu např. s požadavky stranické disciplíny! Co tedy s tím? Ale Kaverin pokračuje:

"Snad protože jsem měl ve svém dlouhém životě před očima viditelné ideály, mravní vzory, skvělé příklady chování, zůstal jsem věrný svým mravním stanoviskům. Proto mi asi bylo do jisté míry lehčeji než nynějším mladým lidem. Dnes je ve společnosti zřetelný nedostatek takových viditelných ideálů, lidí, jejichž činy a jejichž mravní pozice by se mohly stát příkladem pro ostatní."

Takže slavný mravní kodex komunismu jaksi nebyl moc platný, můžeme bez ironie dodat. Mravní těžiště společnosti zřejmě vytvářejí jiné faktory, jiné vlivy a jiné souvislosti než krásná slova "jednomyslně přijatých usnesení", abych citoval slova V. K e z v a l a z jeho světlé chvíle.

Kaverin horuje pro to, aby byl obnoven "jiný typ myšlení", aby bylo udíleno patřičné místo kultuře a intelektu. Úzce technické myšlení bez humanistického vzdělání je podle něho, vino mnoha těžkými hříchy. Ani sebemodernější počítače nevyřeší společenské problémy země, nebude-li zároveň věnována pozornost kultuře jako nezbytné podmínce udržování a rozmnožování mravnosti, ušlechtilých mezilidských vztahů. Velké zlo nekulturnosti vidí Kaverin např. v "zapomínání dějin", v nedbání tradic. Velké škody třebaš způsobily věčné reformy školství. Staré /carské/ gymnázium mělo dost chyb, ale působili na něm vzdělání pedagogové s morální autoritou a učili mládež nejen vědomostem, ale také jí stavěli před oči ideály mravnosti a lidské ušlechtilosti.

Kritika společenských nedohů se týkala převážně ekologických problémů - politicky ožehavých otázek se samozřejmě nedotkl nikdo, tak daleko odvaha kritiků nešla. Vycházeli především z pocitů vlastenectví, z lásky k ohrožené ruské přírodě a památkám. Mluvili o tom nejvýznamnější spisovatelé, např. J. Bondarjov, V. Bělov, F. Proskurin a V. Rasputin. Z jejich příspěvků se dovídáme dosud u nás neznámá a otřesná fakta. J. B o n d a r j o v navíc zapochyboval o samém smyslu kritiky. Na sjezdu strany byly např. odmítnuty plány na obrácení severních řek, ale přípravy na ně pokračují vesele dál. Je chróčena celá oblast černozemí, Ukrajiny, středocasijsk^é~~ých~~ půdy, ubývá pitné vody...

"Můžeme mlčet, když vidíme, co se děje s osmrkrát „pokořenou“ Volhou..., se změněnou flórou Dněpru, jemuž hrozí chemická otrava... bude-li spojen s Dunajem; co se děje s už bezrybným Donem, s řekou Ural /byla kyselá, teď je zásaditá/, s Kremenčugským a Simlčanským mořem, co se děje s nádherným Ladožským jezerem ohroženým sarríí z fosforu, se zašpiněným, donedávna krystalicky čistým Oněžským jezerem, s kdysi krásným Valdajským jezerem, jehož voda už se nedá pít, s jezerem Sevan, jehož hladina nepřírozeně klesla, co se děje s tisíci dalšími vodními zásobárnami a malými řekami?"

Fatalistický optimismus vědců a techniků způsobil společnosti miliardové škody. I věda se přece může ocitnout v rukou kariéristů, dychtících po slávě, kteří klamou veřejnost falešnými sliby o možnosti "pokořit" přírodu. Proti levnému optimismu, tak charakteristickému až dosud pro sovětskou propagandu, horlilo mnoho dalších řečníků, přičemž připomínka Černobylu se ozývala dost často.

V. B. ě. l o v m j. řekl:

"Nejde jen o to zabránit válce a globální~~í~~ katastrofě. Mě jako Ru-
sa vůbec netěší perspektiva pomalého, postupného vymírání jednoho
národa, jeho splývání s jinými národy. Jaká by to byla nuča, kdyby
zůstal na Zemi jediný jazyk podobný esperantu. K čemu by mi byla
budoucnost, v níž by všichni jedli stejné jídlo, stejně se oblékali
a stavěli stejné domy? Nepříznivá demografická situace není jen v
Pobaltí, je špatná i v m^é rodném kraji, v tzv. nečernozemní obla-
stí... Už mnoho let nezní v mé vesnici dětské hlasy, nezní ani v
sousedních vesnicích. Celé místní sověty a celé oblasti prohlásil
Státní plánovací úřad za neperspektivní... Čím to je? Nebudu při-
pomínat 30. léta, ve 40. letech se z deseti vologdských mužů vrá-
tili z fronty tři... Ale země pustla i po válce, a to nikoli jen
vinou rolníků."

Nejpřekvapivější je patrně sdělení, že do sedmi let přestane ro-
dit půda zavlažovaná oslavovaným Turkmenským kanálem, který prý byl
vybudován "nazdařbůh, bez jakékoli agrotechnické přípravy". Teď už
je pozdě volat k odpovědnosti mrtvé - půda je zasolená a spisovatelé
si musí přiznat, pravil jeden z nich, že nikdy nezdvihli hlas proti
budování tohoto parádního kousku "pokořovatelů přírody". V. R a s -
p u t i n pronášoval, že o ekologických problémech se píše dlou-
há léta, diskutuje se, kritizuje, ale výsledek je nulový. On sám

je v mnoha komisích, ale ty se prakticky nescházejí a místo účinných opatření se stále snižují normy přípustného znečištění řek a vod, např. v Bajkalském jezeře. K. S k v o r c o v zase účastníkům sjezdu sděloval, že na celé Sibiři se stavějí silnice tak, že buldozer se prodírá tajgou a odvaluje stromy nalevo a napravo, kde jsou odsouzeny k shnití. A zatím nikdo toto plýtvání drahocennou surovinou nebyl s to zarazit.

x x x

Nejvíce ran schytala byrokracie. Kení už chápána jako náhodný a okrajový jev, ale jako podstatná součást - starého myšlení. V čem jsou její kořeny, co jí zákonitě plodí, to zůstalo mimo zájem diskuse. Napadení byrokratů z vlastní spisovatelské instituce, ze Svazu, se obratně bránili tvrzením, že přece všichni členové vědycky jednomyslně schvalovali činnost příslušných orgánů, nikdo nebyl nikdy proti, tak proč je teď najednou tolik křiku? Všichni jsme vinni, tvrdili mazaně funkcionáři minulých časů, každý z nás má nečisté svědomí, že se kdeco utajovalo a mlčelo se o závažných nedostatcích, o kterých každý věděl, takže autorita literatury nápadně poklesla.

Ukrajinský spisovatel B. O l e j n i k poukázal na to, že odněnována byla většinou díla těch, kdo byli "nejblíže mocným" a že je nepřípustné, aby ti, jimž se dobře žilo v letech stagnace, teď poučovali jiné, jak pracovat nově. Literatura má podle něho ostatně zásluhu na tom, že konečně došlo k blahodárným změnám, v nejlepších dílech prý připravovala "i filozofické předpoklady zlomu, k němuž došlo na XXVII. sjezdu strany". O. Končar prý v románu Chrám už v celé šíři pojednal o problémech ochrany přírody, jazyka a paměti a poukázal na nebezpečí kariérismu. Román vyšel žel jenom ukrajinsky, ale teď vyjde v časopise Družba narodov...po osmnácti letech! I někteří další řečníci se utěšovali tím, že "v hlubinách literatury zrál protest proti nadutosti a tuposti, proti ignorování principů socialistické morálky a sociální spravedlnosti" /L. S l u c k i s /. Bohužel - bohužel právě taková díla nejvíce narážela.

Tak se dovídáme, že osm let ležel v redakcích román J. Stěpanoviče Sněhy, šest let nebyla vydávána básnická sbírka J. Solovjova, patnáct let ležel u ledu film A. Gelmana o válce, dlouho se vedou spory o román V. Dudinceva a V. Rosljakova, deset let byly taharice kolem románu Al. Krona Kapitán dálkové plavby atd. J. P r o k u - š e v uvedl odstrašující příklad nedávno zemřelého básníka V. Fjodorova, který "před 20 - 30 lety psal o tom, co nás dnes znepokojuje". Je takřka neznám, nebyl publikován, a přece nedávno na

večeru jeho poesie byl sál nabit. Básník V. Sorokin napsal před šesti lety poemu o maršálu Žukovovi, ale protože ten byl tehdy v nemilosti /pomáhal k moci N. Chruščovovi - M.J./, bylo její vydání až do poslední doby znemožňováno. Ani N. Rubcov nebyl za svého života publikován. "Musel umřít, aby mohla vyjít jeho kniha," konstatoval hořce V. Bělov. Kazašský spisovatel O. Sulajmenov smutně poznamenal, že Moskvané si sice stěžují na takové nemilé jevy, ale přitom mají "více práv na naléhavá témata a na plnost realismu" než spisovatelé na periférii země. Svazy spisovatelů v jednotlivých republikách jsou zcela bezmocné, když nějaký "ouřada přes ideologii" rozhodne o knize nemilostivě, jako by jeho mínění bylo míněním celé strany. A zákazy se netýkají jen současnosti, ale i historických námetů. Čtenářům se proto musí vysvětlit, proč se např. nepíše otevřeně o 30. letech a o kolektivizaci. G. Vorobik uvedl kuriózní příklad: hru Bolševici dávala moskevská divadla i scény jiných měst, ale v jedné oblasti se vedoucí divadelního oddělení /nebylo uvedeno v jaké instituci - M.J./ postavil proti její inscenaci, a tím bylo rozhodnuto. Nyní prý dramatická sekce vzala s uspokojením na vědomí, že s podobnou "oblastní zákonností bude skoncováno jednou provždy". Kdo nevěří, ať tam běží...

Nařku na nevydaná díla či na překážky, jež se musí zmáhat, aby se publikace "prosadila", bylo v diskusi nepřehledně. A. Vozněnski j má např. za to, že autor věnuje 10% života na napsání knihy a 90% na její "prosazování do tisku". Ale všichni cudně a svorně mlčeli o tom, s kým se vlastně prou, kdo vydání brání. Když se V. Karpov hájil proti nařčení, že neuveřejnil román V. Dudinceva, žádal o spravedlivější hodnocení redakce Nového míru, vždyť prý Jevtušenko a Vozněnski j by mohli potvrdit, jak jejich věci "prosazoval" a stejně to prý bylo i s mnoha jinými díly. Připomněl, že šéfredaktoři tohoto časopisu Simonov, Tvardovskij a Karov-čatov zemřeli předčasně, hned po šedesátce, "přičemž funkce šéfredaktora nebyla poslední příčinou jejich brzkého skonu". Kde ale je to zlo, ta všemohoucí obluda, ta krvelačná stvára, která užírá i zdraví šéfredaktorů? Jaká je to absurdita, když se bojuje proti nepojmenovanému mystériu? Připomíná to náboženské zákazy primitivních společností, které nesmějí vyslovit jméno ďábla a všelijak jeho existenci opisují.

Diskutující spisovatelé, nadšení tím, jak mohou ventilovat alespoň něco z toho, co už léta zahrňovalo, si zřejmě kladou sami meze

a tváří se, že tyto jednotlivé jevy nemají společného jmenovatele, společné příčiny, jako by vinu na byrokratických ~~střizích~~ ^{deformacích} měli omezení jedinci. Patrně věří, že když budou omezení byrokraté nahrazení byrokraty osvícenými, všechno se změní k lepšímu a literatura se bude rozvíjet svobodně. Proto taky nevznesli požadavek po zárukách normálních vztahů, po institucionálních nástrojích omezujících všemoc na straně jedné a na straně druhé chránících práva jednotlivců.

Stížnosti na to, že Svaz spisovatelů dost nehájil zájmy svých členů jsou jistě oprávněné, ale v podstatě je to jen zavírání očí před skutečností, kterou každý zná: rozhoduje se přece jinde. Svaz je dnes monstrózní organizace čítající takřka 10 000 členů a jen do Nového miru prý dojde ročně 3 000 rukopisů románů /!/, přičemž otisknout se jich může dvanáct. Proto bylo podáno několik návrhů na založení nových časopisů, dalších nakladatelství a divadel, proto taky někteří navrhovali zavést kandidátskou lhůtu pro začínající autory a padl i návrh zastavit na dva roky přijímání nových členů vůbec. Není snad tohle důkaz, že "nové myšlení" se zatím točí v bludném kruhu, že slovní výpady proti byrokratismu nejsou zatím myšlenkově zakotveny v poznání skutečných příčin celospolečenského konformismu, kejtálovství a ramenářství?

x x x

Kardinálním problémem ovšem bylo, proč se nemohla psát plná pravda, proč převládal v knihách bezstarostný optimismus, proč se tolik rozšířila literatura bezvýrazná, šedivá. D. G r a n i n řekl:

"Mnoho věcí vidíme teď jinak, mnoho věcí v našich knihách nám teď připadá neschůdných, mělkých a uhlazených. Kdo je tím vinen? Naše kompromisnictví? Tlak polopravdy? Situace ve Svazu spisovatelů? Příčin je hodně, ale ospravedlnit se nemůžeme ničím. Pro nás všechny byl nesmírně důležitý požadavek úplné pravdy. Úplná pravda se musí říkat nejen o nynější pětiletce, ale i o nedávné minulosti, o poválečných letech i o válce. I o ruské historii. Ale i o ruské literatuře."

Granin pak vyjmenoval zneuznané autory 20. a 30. let V. Andrejeva, Dobychina, Clejnikova, Vveděnského, Kuzmina a dokonce i - Zamjatina /autora románu Mý - M. J./, kteří by měli být vráceni ruské literatuře, resp. sovětské. Podobně odvážný návrh na vydávání emigrantů Zamjatina a Chodaseviče i na souborné vydání A. Achmatovové a B. Pasternaka podal A. V o z n ě s e n s k i j, který mj. označil Achmatovovou a Zoščenkou za sovětské klasiky a žádal, aby stranické usnesení o nich bylo veřejně zrušeno, jako se to stalo u opery Velké přátelství.

Nejdůslednější rehabilitaci zapomínaných či potlačovaných auto-

rů provedl známý literární historik Dr. L i c h a č o v . S dlouhého výřtu těch, kteří by měli být podle něho opět součástí kontextu ruské literatury připomenu jenom ty nejpřekvapivější návrhy: znovu vydat, od 30. let nereeditovaný román Fj.Sologuba Malý ďábel a román emigranta Al.Remizova Rusko v ohni, zajistit úplné vydání B.Paster-naka /tedy i Doktora Živaga?! - M.J./ a alespoň výběr z N.Gumiljova, v revoluci zastřeleného muže A.Achmatovové /jeho verše už uveřejnil Ggoňok/, a dokonce uvažovat o vydání historických románů "arcireak-cionáře" D.Merežkovského. Přimlouval se taky za to, aby byla v Moskvě a Leningradě otevřena muzea velkých tvůrců, neboť "nebudeme-li náležitě cít památku našich duchovních předků, budeme zapomenuti i my". Ale ani Lichačov, ani nikdo jiný se nezmínil /alespoň ne veřej-ně, snad na stranické skupině? - M.J./ o tom, co s díly novodobých emigrantů V.Někrasova, A.Kuzněcova, G.Vladimova, V. Aksjonova, nemlu-vě už o A.Solženicynovi...Nikdo si veřejně nepoložil otázku, zda jejich emigrace není snad důsledkem oné "atmosféry lži", o níž psal V.Kaverin.

D. G r a n i n pokračoval: "...zlo se ukázalo daleko silnější, nebezpečnější a rozšířenější, než se nám zdálo...Musíme si přiznat, že mnoho kladných hrdinů našich románů by na ně nestačilo. Jsou na to příliš infantilní, placení i ti neplacení redaktori uvnitř nás samých je chránili před nespravedlnostmi, prohrami, zoufalstvím, před tragickým koncem. Byli zbaveni vážných soupeřů. Naše záporné posta-vy nejsou satanové ani ďablové, ale bésíci, nemaskující se šejdíři bez jakékoli opory. Jsou to spíš náhodné než zákonité zjevy. Máme důvod obviňovat sami sebe za to, že...jsme také falšovali, ustupo-vali, oslavovali a neopírali se o vlastní svědomí, ale čekali na to, že budeme pochváleni."

A. V o z n ě s e n s k i j řekl vlastně totéž jinými slovy:

"Lid chce být informován. Zná pravdu o hrůzné síle zla, nezákonnosti, korupce, úplatkářství, lícoměrnosti a přetvářky. Bojuje s tímto zlem v životě, vidí, jak nespravedlivě jsou rozdělovány hod-noty, ale dostává nesmělé knihy uhlažené redaktory, nikoli Mrtvé duše, ale frašky."

Básník má za to, že kultura ohrožuje úpadek duchovnosti v celém životě, v tom, jak se lidé chovají sami k sobě, k přírodě, k vějí-nám, k tomu, jak se staví, jak se uctívá památka velikánů.

V. Š u g a j e v vyjádřil vděčnost straně za to, že "zavrhla soustavu náznaků a umlčování, ještě včera tak charakteristickou pro vztah jednotlivce a společnosti" a mínil, že hlavním konfliktem literatury nejbližších let bude "konflikt vyplývající z rozhodnutí člověka žít podle svého svědomí", neboť nastal prý čas, kdy se lidé "musí zbavit psychologie šroubků a koleček". Typické pro minulé ob-dobí podle něho bylo, že autoři

"zalili trpící lidské srdce betonem výrobního románu a všelijakými posedlostmi románu politického... Srdce našeho současníka zbloudilo v houštinách dlouholetého žvanění a podvodů, zesláblo z dlouhodobé nemožnosti říkat pravdu, burcající pravdu o věcech ekonomických, sociálních a koneckonců i duchovních."

F. F r o s k u r i n nachází příčinu upadající prestiže literatury v tom, že

"po dlouhá léta byla zbavena možnosti vytvářet plný, objektivní obraz stavu společnosti...informovanost nemůže být reglamentována, od - do, ta buď je nebo není vůbec. A dokud nebude volný proud informací, nebude existovat ani normální látková výměna ve společenském organismu".

Ostře formuloval svůj diskusní příspěvek i G. B a k l a n o v :

"Jediná moc, kterou spisovatel nejen může, ale i musí mít, je moc duchovní, vláda nad myšlením a cítěním lidí. Toho se nedosahuje vnějšími počty, ty nikomu nepřijíždají autoritu ani důstojnost. Jediná cesta je síla talentu, síla morálního příkladu...Pokud naše literatura chce být a zůstat svědomím národa, jeho plným vědomím, v němž se odráží láska k lidu, k dobru a pravdě, lidové chápání spravedlnosti a krásy, nemá právo dívat se na život jedním okem a druhé stydlivě přivírat. Polopravda je ve svých důsledcích škodlivější než lež, učí žít nikoli zájmy společnosti, nýbrž zájmy soukromými, egoistickými."

X X X

Nemůžu odolat a musím uvést ještě jeden citát, byť poněkud dlouhý, ale v našich souvislostech důležitý:

"Teď se nepíše o nedostacích, jako by nebyly škodlivé pro náš společný život, aniž se předem neudělá omluvný, kompliment, aniž se nepřipomenou naše úspěchy. Tento, kompliment se udržuje s takovou houževnatostí, jako by každému sovětskému čtenáři bylo třeba dokazovat přednosti našeho zřízení /a to po jeho čtyřicetiletém trvání! / před zřízením kapitalistickým, jako bychom sami o tom pochybovali a divili se tomu jako nějakému nepochopitelnému zjevení.

To je jeden předsudek, jedna zbytečná, tíživá tradice. Druhá zhoubná tradice je nechuť psát o utrpení, strach před sebemenším náznakem smutku, jako by celý náš život musil plynout pod cukrářským nebem za jarého smíchu, čínorodých mužů a žen. V některých knihách...vidíme často zjednodušeně, primitivní lidi. Z milosti tvůrců knih jsou zbaveni schopnosti samostatně myslit. Tato schopnost v nich z vůle autorů pro nepotřebnost zakrněla... V literatuře nemohou existovat ti, kdo se snaží spojovat službu polopravdě a pololži se službou vlastnímu blahobytu. Možná že právě proto tak mnoho a hlasitě voláme po pravdě v literatuře, že jí máme málo... smutný osud mívá ten spisovatel, který se zřekl pravdy ve jménu představ vzdálených literatuře. Lid vše vidí, vše pochopí z narážky, a spisovatelé, ať je jakkoli nadaný, neodpustí ani lež, ani klám...Čtenář je přesvědčen, že každý skutečný spisovatel je zároveň bojovník za pravdu, spravedlnost a rozum a že je ochoten přinést sebevětší oběť ve jménu vítězství svých idejí."

Jak si pozorný čtenář jistě všiml, sovětské zřízení netrvá čtyřicet let, jak je uvedeno v citátu, nýbrž už bezmála sedmdesát roků. Je to totiž úryvek z článku K. P a u s t o v s k é h o Myšlenky nesporné a sporné, otištěného u příležitosti 3. sjezdu sov. spisovatelů v r.1959. Vybral jsem ho, aby bylo zřejmé, jak jsou problémy

sovětské literatury a v širším smyslu celé kultury a duchovního života opravdu pořád stejné, jak se o nich v dobách "tání" píše, ale nikdy se nic nevyřeší, s ničím se nepohne. Je to snad náhoda nebo nějaké spiknutí zlých sil byrokracie? Kdyby Paustovskij žil, mohl by svůj článek uveřejnit i dnes a jeho kritika nedostatků by byla stejně naléhavá a aktuální jako před třiceti lety. Smutno je na tomto světě, pánové...

x x x

Všechny ty stesky na zamlčování pravdy, na falešný optimismus a na zkreslování mravního stavu společnosti atd. se až nápadně podobají tomu, co znělo už na 2. sjezdu Svazu čs. spisovatelů v r.1956. Ukazuje se, že stačí, aby stisk moci jen trochu povolil a spisovatelé kterékoli socialistické země hodní toho jména se střemhlav vrhají na stejné překážky, proti stejným "stváran byrokracie" a kladou i stejné požadavky svobody, pravdy a humanismu. Před třiceti lety skromný a plachý J.Seifert vášnivě oslovil spisovatele, když se začali přiznávat, že nepsali pravdu: "Psalí nebo nepsali? Dobrovolně či nedobrovolně? Ochotně či neochotně? Bez nadšení či s vřelým souhlasem?... Smlčí-li pravdu kdokoli jiný, může to být taktický manévr. Smlčí-li pravdu spisovatel, lže." Českoslovenští spisovatelé už tehdy určili slovy D.Tatarky i důvod svého selhání: démon souhlasu způsobil, že neviděli vlastníma očima, nesoudili vlastním svědomím, zaštitili se ne - svědomím, přestali proto být svědomím národa a stali se státními spisovateli.

Je zřejmě specifikou socialistických spisovatelů, že ^{se}úproštěd tvůrčí cesty zastaví a přiznávají se čtenáři, že nemluvili úplnou pravdu a že chodili nevšimavě kolem jeho bolesti /parafrazuju slova J.Seiferta/. Zvláštní paradox: je to specifika právě těch spisovatelů, kteří se honosí tím, že ovládají ježině správnou metodu socialistického realismu, která umožňuje pravdivě zobrazit skutečnost, a ještě k tomu v jejím revolučním vývoji! Bůhsud, jak to bylo s tou zázračnou metodou, ale zdá se, že byla spisovatelům na nic, když právě tu ošemetnou pravdu jim neodhalila, ba naopak je přiměla zamlčovat vzrůstající se zlo a mravní devastaci. Jádro pudla zřejmě nebude v žádné spásonosné metodě, která je už desetiletí oficiálně vyhlášována za závaznou pro každého socialistického tvůrce, ale v něčem docela jiném: v talentu a v jeho samozřejmé odpovědnosti vlastnímu svědomí. Vždyť právě ta díla, jež byla z této metody vylučována, se pojednou prohlašují za klasické výkony ruské literatury /dílo Achmatovové, Zoščenka a Pasternaka/.

Zlomyslnost náhody způsobila, že právě v době, kdy sovětské spisovatele do celého světa vyhlášovali, že smlčovali pravdu, udepsal časopis Kmen úvodník o výsnamu "tvůrčích impulsů XXVII. sjezdu KSSS" pro literaturu - "Umění životní pravdy"! A ještě krutější žert provedla ironie dějin státnímu básníkovi J. Peterkovi. Asi týden po sovětském spisovatelském sjezdu vydal brožurku Teoretické otázky rozvoje socialistického realismu, v níž přesně podle osvědčeného způsobu "starého myšlení" opírá své vývody o autoritu momentálně nejvyšší - tu náš, čerte, kropáč - o Konstantina Černěnka, vedle Brežněva osobně odsuzované společenské stagnace! Příklad o těch, co musí být papežštější než papež, padne na současnou garnituru českých tzv. angažovaných spisovatelů jako ušité. V Kremelském paláci nikoho tato pochybná metoda nezajímala, ačkoli dřív patřilo k dobrému tónu zapřísahat se na veřejných fórech věrností jejím požadavkům, ale malý český člověk, aby^{se} osvědčil, hájí tento odiozní výdobytek sovětské literární teorie, káraje zároveň polské a maďarské spisovatele za "ošidnou tendenci" odkázat ho do minulosti. Dnes patrně ani sovětské spisovatele nepovažují tenhle problém, na rozdíl od J. Peterky a jeho znormalizovaných kolegů, za podstatný a jde jim o něco mnohem vážnějšího. Místo pojmů, jimiž kdysi nejvěrnější pomocníci strany mávali, jako ideovost, stranickost, socialistický realismus atd. zněly v sále docela jiné pojmy, např. důstojnost člověka, svědomí spisovatele, lidskost, duchovní život, kulturnost, pocit tragiky života apod.

Duch sjezdu byl neobvykle kritický a staří funkcionářští harcovníci si na to trpce stěžovali, ale přitom ovšem souhlasili s tím, že kritizovat se má - jenže se nesmí zacházet příliš daleko. Jeden z nich, A n . I v a n o v , měl shrnující referát v sekci prózy. Udivilo ho prý, s jakým emocionálním patosem někteří lidé osudují smahem sovětskou literaturu, s výjimkou několika "uznaných" autorů. V přátelském kruhu po zasedání prý mu jeden zahraniční přítel řekl, že "měl chuť vstát a říci pár slov na obranu sovětské literatury". V té souvislosti připomněl slova jednoho československého spisovatele, že "nenachází-li náš současník v dílech čs. spisovatelů odpověď na své otázky, obrací se k nejpravdivější /!/, moudré a odvážné /!/ sovětské próze a četba děl sovětských spisovatelů mu dává naději, že dojde k zlepšení a přesvědčuje ho, že definitivně zvítězí spravedlnost". Uvedení těchto sluhovskými vlezlých slov v daných souvislostech je jistě příznačné: sovětské staromilci už se mohou opřít jen o své věrné československé kolegy! Není pochyb, že současná

čs. kulturní politika cítí v jednání sovětských spisovatelů nebezpečí a větrí v duchu sjezdu strašáka "disidentství"; udělá jistě všechno, aby ze sovětského "obrodného procesu" proniklo k nám co nejméně. Nebude asi daleko od pravdy fáma, že naše delegace se vrátila z Moskvy vyděšená a přesvědčená, že tam vládla atmosféra roku 1957 u nás, kterou ovšem "už nikdy nepřipustíme".

X X X

Navenek, v usneseních, se nic velkolepě revolučního neobjevilo. Jenom v ústředním výboru budou teď zasedat i autoři s vynikající pověstí nejen uměleckou, ale i občanskou, jako je B.Čudžava, B.Čichnadulinová, V.Kondratjev aj., kteří ani nebyli zvoleni za delegáty sjezdu. Ve výzvě k spisovatelům celého světa se opět otřepanými frázemi, politickou hantýrkou volá po jednotě kultury, jež je povolána usilovat o porozumění mezi národy v zájmu zachování míru. Ale zůstává ovšem jen u slov, konkrétní důsledky tohoto požadavku jednoty kultury nevidět: žádný zájem o situaci spisovatelů v "bratřských" zemích ochraňovaných Sovětským svazem. Tady je pořád ještě líp nevidět, neslyšet a mlčet. Až přijde čas, kolik ruských spisovatelů si bude zase sypat popel na hlavu za to, že zavírali oči před nepřijemnou skutečností?

Zatím se neozval žádný vrchnostenský okřik ani při hodnocení sjezdu a jeho výsledků, jenom staří konformisté /S.Michalkov, I. Abašidze aj./ opatrně kárají blíže neurčené diskusní příspěvky pro jejich "patos" nebo "negování všeho", ale ovšemže souhlasí s tím, že je nutné změnit od základu takřka všechno. Litgazeta v článku "Čas obnovy" konstatuje, že diskuse o závěrech sjezdu a o problémech na něm projednávaných neutichá. Ve spisovatelských kruzích a zvláště mezi inteligencí se debatuje prý vášnivě dál. "Proč? Ale protože to byl neobvyklý sjezd, jenž se v mnoha ohledech lišil od těch předešlých," vysvětluje redakce. Otevřeně se podle ní hovořilo jak o knihách už vyšlých, tak o těch, "které zatím překonávají odpor přestrašenců a ouřadů a k čtenáři se teprve probíjejí"! Vedle dobrých tradic je dost toho nedobrého, čeho se literatura musí zříci, ještě např. nepřestal tlak polopravdy, o níž hovořil G.Baklanov.

Je ovšem příznačné pro sovětské poměry, že takto píše dnes časopis, v jehož čele je stále týž Al.Čakovskij, který mu šéfoval i v "atmosféře lži", kdy přeochoťně vystupoval proti všemu poněkud neortodoxnímu, co chtělo pohnout stojatými vodami. Dnes poskytuje Litgazeta své stránky polemikám, jejichž tón a "patos" by byl ještě před krátkým časem nemyslitelný. Tak V l. K r u p i n , když odpo-

vidá na výtky jedné kritičky, že autoři jeho generace nemají dost občanské odpovědnosti a ženou se jen za laciným úspěchem, drze namítá /ještě před sjezdem/: Kdo nás k občanské odpovědnosti vychovával? Že jsme si jí přesto zachovali je přímo zázrak. Vždyť

"během naší školní docházky se třikrát přepisovaly učebnice dějepisu, a neopravoval se ovšem jejich styl, přehodnocovaly se celé epochy. Končil jsem desátou třídu v době, kdy zkouška z dějepisu byla vůbec zrušena... Jako mladý žurnalista jsem pranýřoval předsedy kolchozů za malou lásku ke královně polí a ředitele lesních správ za to, že nechtěli kácet celé lesní plochy. Jesenin byl bez skrupulí přepisován, Dostojevskij byl buržoazní monarchista a reakcionář... Mnoho z nás začínajících zachránili autoři válečné generace /Abramov, Astafjev, Bykov, Zalygin, Těndrjakov.../ Snaží-li se spisovatel rychle obsloužit politické, ekonomické a sociální ideje - co je to za spisovatele, to je obsluhovač! Spisovatelovou věcí je duše člověka, jenom na ní záleží. Literatura také produkuje myšlenky, a mluvíme-li dnes tak hlasitě o zkáze přírody, o úpadku rodiny, tlaku techniky, ztrátě národní hrdosti, náporu masové kultury, mají na tom vinu i spisovatelé. Co je lepší, svoboda nebo otroctví? Samozřejmě svoboda, řekne každý. Co dělá spisovatele svobodným? Jeho tvorba. Ale závisí-li tvorba na uveřejnění, musí-li autor souhlasit s tím, že bude psát, tak aby to prošlo, pak je to nejskutečnější otroctví. Jeden souhlas odepré, ale pět dalších úslužně přiskočí a podřídí se."

Divadlení kritička N. V e l e c h o v o v á v stranickém /!/
časopise Sovětskaja kultura ostře napadá ty, kdo zakazovali vydávání knih, uvádění her a filmů a pořádání výstav. Podle ní není jejich vina jenom v tom, že zakazovali:

"oni se hrubě vměšovali do tvorby umělce, zbavovali ho originality, nutili ho k tomu, aby svou tvorbu ochuzoval, zprimitovňoval a znehodnocoval. A to je snad pro umělce nejhorší a nejstrašnější neštěstí, které je dnes nutné z praxe definitivně vymýt. Je načase, aby se skončovalo se vším, co brání umělci projevit samostatnost, vyjádřit svůj vztah, svůj názor, své osobní mínění. Osobní světový názor byl často zaréžován za banální pravdy a dogmata."

To všechno vede ke ztrátě osobnosti a s tou mizí i všechno neobvyklé a mimochůdné. "Oslabení důvěry k samostatnosti umělce a spisovatele má za následek růst počtu takových služebních funkcí, jako je redaktor," konstatuje N. Velechovová. Redaktor ví zřejmě lépe, co se smí, co je pravda a co prospívá společnosti než nejlepší spisovatel, když má právo zasahovat do jeho rukopisů a ovlivňovat i jeho tvůrčí proces. V další části článku pak autorka vysoko oceňuje poezii A. Achmatovové a N. Gumiljova, kteří prý vstoupili do našeho století jako by už byli toužebně očekáváni. Naše století potřebuje jejich hudbu, jejich cit pro krásu, jejich názor na život jako na zázrak, ať se jejich osobní život potom vyvinul jakkoli. Fakt, že se nyní tiskne Gumiljov, názorně svědčí o tom, jaké duchovní hodnoty jsou dnes ve společnosti prosazovány.

"Ubývání osobního mínění znamená ubývání osobnosti. S tím narůstá demagogie, toto domněle společné, domněle objektivní mínění, které nepotřebuje umění: je vyjádřeno na plakátech. Člověk, jenž vyjadřuje toto - ničí a zároveň jakoby všeobecné - mínění si nemůže stěžovat, že mu někdo zakazuje mluvit, jenomže takový člověk nemluví za sebe, ten pouze předává myšlenky zrozené mimo jeho hlavu... Spisovatel, je-li to skutečný umělec, ví víc než obyčejný člověk, a to mu dává právo být bezohledně upřímný a odvážný. Spisovatel dlouho seděl poslušně v škamnech. Teď se to musí od základu změnit."

Ale jak té změny dosáhnout? Jak zajistit umění skutečnou svobodu a individualitě samozřejmé právo na nekonformní projev? Je naivní spoléhat jen na stále větší mocenskou shovívavost a věřit v trvalou blahodárnost "osvíceného" řízení kultury. Kořen zla je hluboký, byrokracie a výsady jsou od sebe neoddělitelně spjaty, jsou rodné sestry zrozené týmž systémem nekontrolovatelné moci. Svoboda je nedělitelná, nemůže být skupinovým privilegiem. Ani umělec proto nebude mít svobodu, nebude-li ji mít každý občan. A to už se ocitáme oběma nohama v politice, u občanských práv atd. Od zdi nářků je pak nutné vstoupit na toto teritorium, jenže tam - jak známo - je to značně nebezpečné: hic sunt leones.

Ve vzrušených debatách sovětských spisovatelů však jako by se užž proklubávalo protietatistické vědomí, poznání, že je rozdíl sloužit státu či sloužit společnosti a člověku, poznání, že spisovatel má reflektovat především "lidskou situaci", že jeho "věci" je lidská duše a že jediným "cenzorem" je mu jeho svědomí, odpovědnost k vlastnímu talentu. Jako by se v těchto sporech zvolna probouzel smysl pro lidskou důstojnost a osobní integritu i v sovětské společnosti, pro kterou tyto politické, duchovní a mravní kvality byly dosud prakticky neznámé. Bude tento proces osvobozování jedince a proces občanské emancipace společnosti pokračovat nebo bude zase po čase "zařat"? Toť otázka, na jejíž zodpovězení do velké míry závisí po mém soudu i budoucnost naší kultury.

Milan Jungmann

Český básník se v červnu 1986 modlí, aby list strojopisu nespátrilo oko štenáře: a já mám s tím listem tolik společného. /Od sebe Knouck Outu k modlitbě: to je rozsah, jemuž rozumím. Někdo umí zabelit se cele do modlitby a nic z něj nevyčnívá: jiný žmoulá pouhý její útržek v dlani. Ale vždy - byť s jedinou nitkou za nehtem - je modlitba živobytím láskyplné cti. Je to její tendence./

Chápu básníka, když se modlí za to, aby jeho vědeckým druhům, s nimiž kdysi spolupracoval, nebyla nasazována psí hlava: nemíní patřit na ně jako na psohlavce. Jistě: lidem v prostředí schopném modlitby - nelze beztrestně - nasazovat psí hlavu!

Ale: žijeme v socialistickém státě, který svým občanům - pokud střeží hranice socialismu - nasazuje nade tvář a nad paže psí hlavu jako čest! /Stačí si prohlédnout uniformy vysokoškolsky vzdělaných pohraničnicků, kteří s důstojnými hodnostmi psích hlav střeží věrně hranice socialismu: zákon o strážcích hranic v ČSSR mluví jednoznačně o "ochraně hranic proti vnějším i vnitřním nepřátelům". A co je takto - vnitřně - střežený socialismus? Je to reálné prostředí, pozbavené - pokud možno - účinků modlitby; stydět se v něm musí ti, kdož nejsou socialisty! A jsou modlitby schopní: ale takové prostředí - kde je modlitba zašlápnuta pod úroveň socialismu - musel někdo v Čechách vybojovat!

Miroslav Červenka pod vedením J. Opelíka pracoval na "předstupni" nynějšího Lexikonu české literatury: v onom Slovníku z r. 1964 jsou záměrně vynecháni ti z českých spisovatelů, kteří tehdy žili a byli prokazatelně schopni modlitby: Jan Dokulil, Miloš Dvořák, Bedřich Fučík, Josef Kostohryz, František Lezecký, Bohumil Reynek, Vladimír Voblek - a další, jako tehdy ještě vězněný Václav Prokúpek /v r. 1964!/ atd. Vědci z ČSAV prostě s nasazením vlastních jmen střežili literární - modlitbou nedotknutelné! - hranice socialismu: a činí tak dodnes.

V Lexikonu českých spisovatelů nejsou nyní zmíněni další spisovatelé /schopní nejen modlitby, ale i žehnání/: Silvestr Braitó, zakládající už v r. 1926 revue Na hlubinu, autor řady knih /od r. 1931-1948/ i více jak 500 článků a literárně kritických statí, překladatel nemalého kulturního významu, či Reginald Dacík, tvůrce 15 knih, z nichž mnohé vyšly v opakovaných vydáních v letech 1934-1948 a řady dalších brožovaných knížek, vydaných v ČSSR v letech 1968-1970, nemluvě o jeho knižních překladech a literárních recenzích před r. 1945. Nebo Josef Beran, debutující knihou úvah r. 1931, autor osmi významných knih. Jak to, že nebyl zařazen do Lexikonu, jenž přislíbil "obsáhnout českou literaturu" "ve všech jejích druzích a žánrech"? A pouze ve vzpomínkách J. Seiferta "Všecky krásy světa" lze číst hodnocení do české literatury patřícího /ne však do Lexikonu/

Josefa Cibulky, o němž Čs. spisovatel vytiskl r. 1982 toto závažné hodnocení: "autor mnoha významných prací vědeckých, historik, který posunul české dějiny o sto let do minulosti". Nu, kdyby byl knězem historik Jaroslav Goll, nenašel by ani on heslo v Lexikonu českých spisovatelů?

Ze stejných důvodů není ani náznakem zmíněn v Lexikonu I. moravský rodák František Dvorník, profesor Karlovy univerzity v letech 1923-38, jenž do r. 1945 debutoval knižně natolik, že se jeho dílo stalo mezinárodním pojmem. I když pomíneme jeho světově proslulé "Byzantské misie u Slovanů", vysoce hodnocené i v SSSR, nelze vědcům odpustit ~~ještě~~ ^{ono} pro českou literaturu důležitou knížku o sv. Václavu a dějinách jeho doby, jež byla hned po svém vydání v r. 1929 přeložena do několika jazvků. Ale je zapotřebí připomínat vědcům z ČSAV rozsáhlé dílo českého kněze, jehož jméno je zařazeno ve světových encyklopediích, kromě v ČSSR vydaného Lexikonu? Podotýkám: Cibulka s Dvorníkem se zřejmě vědcům z ČSAV znelíbili tím, že přijali podíl na diplomatické misi ve Francii r. 1938, z pověření prezidenta republiky E. Beneše. Zapomenutí se se zapomenutým stýkali! A to nelze z důvodů ideových ~~odpustit~~ v ČSSR přehlédnout.

Ano, pokud je v rejstříku jmen Lexikonu zařazen skutečně neznámý redaktor časopisecký Eduard Beneš před proslulého tvůrce z oblasti českého slova, překladatele hodnotných literárních knih už v Době Rakouska-Uherska, prezidenta našeho státu, o němž si jako o cizinci vědci z ČSAV dodnes nevyjasnili, zda se jmenoval Edvard či Eduard, pak nepřestávám tvrdit, že tohle je "nivelizace" na základě "zášti". Nivelizace zlá! /Vím, že Miroslav Červenka veřejně, jako spoluautor sborníku a už jeho názvem - "Byla nám macechou" - vyjádřil svůj názor na republiku, vedenou kdysi demokraticky T. Masarykem a E. Benešem. Nemělo by ho však v r. 1986 překvapovat, že i v 50. letech vyrůstali v českém prostředí lidé, které podobné knihy, i díky modlitební činnosti rodiny, nevyváděly z míry. A dodnes jim není jedno, když jeden z prezidentů a literárních tvůrců nezíská v Lexikonu českých spisovatelů místo! /

Artuš Černík, který knižně dokázal za svůj život přeložit sám jedinou knihu, heslo v Lexikonu pochopitelně získal; stejný nárok na heslo pozbyl ale křesťanstvím ovlivněný Rudolf Černý, literární kritik od r. 1928, úspěšný překladatel z němčiny, francouzštiny a angličtiny a navíc autor pozoruhodných novel. A když už je v heslu zpracován Miloš Dvořák, potom tak neuměle, že vůbec není zaznamenána jeho původní publikační činnost básnická, ačkoliv verše tiskl jak v začátcích své literární dráhy, tak i na konci: poslední soubor básní vyšel v komunistické Rovnosti v listopadu 1968! A když už jsme u té Rovnosti: pouze její jméno je uvedeno v literatuře hesla Ivana Blatného z r. 1969. Z opatrnosti či z neznalosti není už uvedena Obroda, čtrnáctideník z r. 1969, č. 25, str. 13 - kde je hodnocena i otištěná poezie I. Blatného, či aspoň Lidová demokracie z 3. 12. 1968, č. 32: článkem o Ivanu Blatném "vině

Brna". /Nemluvě o vynechání závažných informací z ČSSR v případě I. Blatného, že jeho poezii zaslano z exilu otiskly Literární listy, či že jeho "Melancholické procházky" vydal Blok v Brně v letech 1967-68 ve dvou vydáních! / A v heslu Anděl strážný je zase vynechán spolutvůrce ~~knihy~~ časopisu, Dominik Pecka - autor schopný modlitby nato-lik - že byl v r. 1968 jmenován doktorem teologie h.c.! A tak mohu pokračovat: v Lexikonu z r. 1985 prosazují vědci z ČSAV svoji socialisticky osvědčenou koncepcí!

Ale jejich spolupracovník z 50. a 60. let se v r. 1986 modlí, aby jim nebyla ~~skutečně~~ zbytečně /ve stylu "omylů" L. Štolla/ nasazována "psí hlava" - "za užitečnou práci"! Konkrétně mě M. Červenka obviňuje z tohoto: "Takový sebe-knock-out nám šofra KO předvedla v poznámce o Lexikonu české literatury I.; pobouřena, že do slovníku "přístup nemají" /a jsou tím údajně škrtáni z české literatury/ Aškenazy a Gruša, šifra neuznamenala, že Lexikon, jak samozřejmě stojí v úvodu, prezentuje pouze autorů, kterí knižně debutovali před rokem 1945"x.

Zde Miroslav Červenka prokazatelně lže a zřejmě Lexikon českých spisovatelů nepřčetl, což je nutné a já tak i při jednostránkové glose činím /včetně úvodů/. Netvrdím, že lže úmyslně - on jenom jako kdys zapálený bojovník /i v poezii/ za politiku KSČ z počátků 50. let - dodnes věří úvodům /i vědeckých knih/ Vydávaných Academií v Praze: kdyby Lexikon I. skutečně četl, došel by i na s. 757, kde jsme seznámení s heslem "Oldřich Friš". Ale zde je černé na bílém, že autor debutoval knižně až r. 1947! /překladem knižním/ a před r. 1945 tiskl jen časopisecky r. 1943 v Akordu! /Obdobné je to na s. 548 u hesla Miloslav Dismen, jehož knižní prvotina je ž z r. 1946 /román Paprsek/. Podtrhuji: dle vědecky zakotveného hesla Oldřich Friš do Lexikonu I. patří i Ludvík Aškenazy, u něhož je ve slovníku spisovatelů z r. 1964 /což by si měl jeho spolutvůrce M. Červenka pamatovat/ uvedeno, že časopisecky debutoval před r. 1941, tedy dřív než O. Friš! /Nikdo mně ještě neseznámil v ČSSR s tím, že vědci ČSAV mohou libovolně měnit, jak se jim zezdá /uzdá, zalíbí/ předem stanovená vědecká kritéria - zvláště, když si je stanovili sami!/ A to, že L. Aškenazy publikoval a časopisecky debutoval v SSSR, potřebovali vědci z ČSAV zdůraznit právě ve Slovníku českých spisovatelů z r. 1964! /Str.10./ Takové vynechávání paměti u vědců z ČSAV jedné a stejné generace považují i v r. 1986 za nevědecké a Miroslav Červenka mně, ani mé strojonisné stránky zlobnými modlitbami neumlčí! Zloba - to není tendence modlitby!

Kdyby si vědci ČSAV splnili v Lexikonu I. své vědecké povinnosti, volila bych i já jiné heslo své literární hlídky. Místo Aškenazy ~~xx~~ - Gruša za vynechané spisovatele české v rozsahu A-G třeba Jindřich Ale-

xander- Otakar Gráas, či v rozsahu B-F: Stanislav Berounský - Jan Franc, či v rozsahu C - František Cínek, atd. Grušu jsem do svého hesla přidala proto, že je ve vědeckých knihách stejných literárních vědců ČSAV skutečně z české literatury "škrtnán" - což mohu prokázat! A přitom, abych učinila pravdě zadosť i v jedné zhuštěné strojopisné stránce glosy, napsala jsem, že pochopitelně rozpoznávám - ono vědecky! - zdůvodněné vyřazování spisovatelů. Větu, jež tolik popudila M. Červenku, jsem přece zahájila důležitým sdělením před dvojtečkou "A pochopitelně:". /Pochopitelně: "K tomu, abyste ilustrovali nějaký princip", říká Bagehot, "musíte toho hodně přehnat a hodně vynechat". Jinak řečeno: i chytat za slova se musí umět! /

A když v Lexikonu českých spisovatelů I. platí heslo "Oldřich Friš", pak vědecky plátní i to, že záměrně byli z tohoto Lexikonu vynecháni Antonín Bartušek a Gertruda Goepfertová. Oba debutovali časopisecky před r. 1945 v okruhu přispěvatelů Akordů: tiskli literární práce v Řádu /s Jiřím Šotolou, Oldřichem Kryštofem, Janem Grossmanem/ a v Jitru /s Janem Vladislavem, Františkem Listopadem, atd./ . Přitom A. Bartušek vydal svou první sbírku "Fragmenty" již v r. 1945 - dřív než O. Friš svůj překlad! A Gertruda Goepfertová vydává - do r. 1978, knižně sledovaném v Lexikonu - řadu hodnotných básnických knih: ale v exilu. Což jí vědci z ČSAV, stejně jako dnes Brušovi, nikdy neodpustí! Činí tak i v případě Eduarda Golgštückera, který přece debutoval v ČSR časopisecky i jako překladatel už před válkou, nemluvě o Juliu Firtovi, jenž vydal v exilu pro dějiny české literatury pozoruhodnou knihu /a byl v ČSR významným nakladatelským činitelem, což navíc Lexikon I. zdůrazňuje v samostatných heslech/. Ze slovníku z r. 1964 je stejnými vědci vynechán i Jan Grossman, debutující svými literárními statemi před r. 1945, a hned téhož roku pišící redaktor - jak u něho probíhá dělicí čára roku 1945? A co Stanislav Budín? Vždyť časopisecky debutoval již r. 1931, dle slovníku z r. 1964 byl v letech 1934-36 šéfredaktor Rudého práva, kamž psal a jako překladatel byl v oněch letech jistě výkonnější a skutečnější, než Gusta Fučíková, jež heslo v Lexikonu I. obdržela! /Ne, to není vtip: v Lexikonu I. našel své heslo i šéfredaktor protektorátního Centropressu Václav Fiala, vydávající od r. 1940 knihy s příznačnými názvy v Praze jako "Poražená Francie", "Na křižovatce nových dějin" a eseje /!/ z r. 1944 "Příkaz a skutek" - nenašel v něm však právo na existenci Václav Černý, skutečný vědec literární, jenž se právě pro svůj nepodplatitelný charakter ocitl na "smetišti dějin" - jak za Protektorátu ve sklepeních gestapa, tak v 50. letech ve vazbě StB a v r. 1985 ho vědci z ČSAV v Praze neznají a nemíní se jeho dílem jakkoliv zabývat! / Kdo se na mě opět rozzlobí, když uzavřu tento odstavec zhodnocením "nivelizace" plné zášti, jež se vědcům zcela nevědecky vymkla z rukou?

Vždyť ani v rejstříku jmen nelze nalézt Karla Brušáka, který

debutoval r. 1935 knižně ve sborníku "Poezie 1935", ale protože je autorem exilovým, nemá v Lexikonu I. co pohledávat. I Eva Adamová /či Věra Blackwell/, autorka debutující poezií v Lidových novinách r. 1937 a hlavně dramaty "Podzim tvého jara" /D 1943/, "Procitnutí" /D 1944/, režisérka pražských divadel, poválečná londýnská dopisovatelka Vývoje a Obzorů, překladatelka a významná propagátorka české literatury v zahraničí - pro Lexikon českých spisovatelů v Praze neexistuje. Ale nedivme se: indonolog Oldřich Friš svým zařazením do Lexikonu I. vědce z ČSAV nepoškodí platově, zatímco při zařazení výše jmenovaných by jim mocinán sáhnul na prkenici! A to jim není zapotřebí: ano, takhle do světa vypravili dílo, jež bude dle M. Červenky "k prospěchu po desetiletí"! A za nějž "bv se nemusela stydět žádná badatelská generace"! Mohu M. Červenku ujistit: ta jeho se za Lexikon I. opravdu nestydí a převezme s hrдостí všechny odměny, jimiž socialistická společnost vědce literární za tak pozoruhodný výkon obdaří! A já jim to v klidu přeji: proto jsem je nechtěla na větší ploše kritizovat.

Ale když čtenář Lexikonu I. s údivem u hesla Bedřich Fučík zjistí, že vědci mohli zaznamenávat i v exilu vydávanou literaturu českou /a po r. 1978, konkrétně: "Sedmero zastavení" - kniha esejů, 1981" - s. 765/, pak jeho zmatek vrcholí! Vždyť to je potom přímo trestuhodné /vědecky/, že u hesla Ivan Klatný chybí jeho vrcholná sbírka "Stará bydliště", vydaná v exilu r. 1979! A u Jaroslava Durycha, kde Lexikon na s.624 pouze uvádí - "Služebníci neužiteční /R 1940, 1. díl zamýšlené trilogie "Země"/" - je opět ve vědeckém heslu trestuhodné, že není uvedeno, jak místo "zamýšlené trilogie" vytvořil Durych tetralogii, jež vyšla v exilu kompletně r. 1969 /"Služebníci neužiteční: 1. Země, 2. Moře, 3. Krev, 4. Oheň/. Stejně tak chybí v Durychově hesle důležitý esej o jeho díle, vydaný po r. 1966 legálně - Janem Patočkou - za hranicemi. /Německy - ale v exilu i česky./ U hesla Viktor Fiala chybí pak na s.713 doplnění o tyto - v jeho případě - nepostradatelné tituly: Píseň o lítosti /P 1948,1982/, Hovory s Janem Masarykem /N 1952 - část otištěna i v ČSSR v Sešitech č. 3/1968/, Kuropění /P 1975/, atd.

V heslu u Jana Čepa chybí jeho prózy tištěné v ČSSR: dokonce i vydané v Čs. spisovateli v Praze 1969 - "Sborník pětadvacítí" - knižně! Uvedeno mělo být, že přispíval do časopisů: Host do domu č. 7/68, kde otiskl za honorář prózu "Ostrov Ré", Studentu č. 4/1968, Archu /1969/ Katolických novin, prózami v č. 37/1968 a v č. 44/1968, tiskl i v Makotě 1969, což vše je v ČSSR publikační činnost známá, ale přesto Lexikon I. má odvalu o tom nic nevědět. A jako v heslu Bedřich Fučík je i u hesla Jan Čep nutné zaznamenat jeho knihy, vydané v exilu: Cikáni /P 1953/, O lidský svět /E 1953/

Květnové dni /1954/, Malé řeči sváteční /E 1959/ Samomluvy a rozhovory /E 1959/ Zápisky Jiřího Klena /P 1963/, Poutník na zemi /E 1965, 1975/, Sestra úzkost /vzpomínky, 1976/ Studie pro paní Jit. - což, abych seznam uzavřela, je právě knížka, jejíž existencí umožnil B. Fučík.

A tak bych mohla pokračovat u dalších hesel otištěných v Lexikonu I.; ale zadržme: není v ČSSR v r. 1986 spíše trestu hodný vědec, jenž zpracoval heslo Bedřich Fučík i s knihou exilovou, než oni vědci počůchlí, kteří o podobných knihách exilových neví: nic?

/A když už v ČSSR ateisticky vzdělaný literární vědec vezme do ruky Katolické noviny a uveřejní z nich stať v Lexikonu /konkrétně u Jakuba Demla, s. 530/, pak nutně orwelovsky přehlédne "krizové roky" a nezaznamená, jak bylo o Demlovi psáno v těchže Katolických novinách v r. 1968 /atd./, včetně tehdy poprvé tištěných básní a próz Demlových z 50. let, z literární pozůstalosti - K.N. č. 51, 1969, báseň "Stařec před jeslemi", datovaná 1955, atd. - až po nezaznamenání zasvěcené statě E. J. Havlíčka k 10. výročí Demlovy smrti /K.N. č. 6, 7.2. 1971/ dostatečně rozsáhlé s názvem "Tasovský samotář"./

Podotýkám: v ČSSR existuje legální oblast křesťanské publicity, týdeníky, měsíčníky i ročenky, kde vycházejí podstatné a zasvěcené literárně-kritické i historické statě o českých spisovatelích. A mohu na Lexikonu I. zájemcům na jednotlivých heslech prokázat, jak i v té publikační mizérii 70. let dovedou vědci z ČSAV statě výše uvedeným způsobem v ČSSR tištěné: ignorovat.

Ano, kdo opakovaně v české kultuře prokázal a prokazuje - že má podobné vnucování nejen knižních děl či statí, tištěných v ČSSR i za hranicemi, včetně autorů - jak těch před letopočtem 1945 tak i po něm - za plnoprávnou metodu své vědecké práce? Není to právě ona generace literárních vědců, nasáklá ovzduším 50. let? Vždyť před jejich zraky, v počátcích jejich vědeckých kariér byli čeští spisovatelé odvlékáni ~~drátem~~ do pracovních táborů, kde budovali socialismus, stahováni drátem ostrahy až k smrti! A podtrhuji: modlitby jim k občanské svobodě a k nabytí občanské cti - nepomáhaly! Pomáhaly jim jen k svobodě lidí - ponížených sice ve zraku spoluobčanů hůře než psi - ale nikdy ne tak v očích Boha! A to je tendence modlitby!

A dále zdůrazňuji: kdo se modlí, je veden k tomu, aby uznával pravidla hry = desaterem počínaje a evangelijní zvěstí konče. Každý si u mne může pověšmnout, že pro potřeby svého katalogu opisují velmi pečlivě vše podstatné z tiráže knihy. Je tomu tak: ve světě i socialistickém existují jisté normy pro vědce i pro čtenáře. ČSN číslo 01 0195 uplatňuje i pro vědecké katalogy /obsah a úprava záznamů knih/, v odstavci 4, název "Prameny popisu" následující požadavek, cituji: "Údaje pro

záznam se uvádějí především z titulního listu a tiráže publikace". A každý si může ověřit, že v Lexikonu I. není ani na titulní straně, ani v tiráži - na místech podstatných - uvedena věta: Časovou hranicí knižních debutů spisovatelů je rok 1945 - neboť tato zásada není vědci ČSAV v publikaci dodržována.

Jinak řečeno: důležitý vědecký údaj - údajně! - určující téma knihy, je zařazen až kamsi na druhou stranu úvodu, doprostřed jeho sedmého odstavce - za daleko důležitější a více zvýrazněný citát z Lenina etc. - jako údaj málem malicherný! Neboť čtenář musí obdržet knihu od vědců zabalenou - nejen do obalu z veřejné knihovny - ale do zbytečných slov. Ať se na mně nikdo nezlobí: takto lajdácky zasouvané údaje a v dle nedodržované - přehlížím! A svobodně: jsou-li tv údaje tak důležité /dle M. Červenky/ - mají mít v knize své, předpisy určené, místo! Pravidla hry, když jsou dána, musí vždy dodržovat obě strany: i ta vědecká, nejenom čtenář!

Úvod k Lexikonu I., který považuje M. Červenka za podstatný, posuzují v r. 1985 etc. jako rituál, jímž manifestuje vedoucí redaktor za kolektiv spolupracovníků především věrnost idejím leninismu: heslu, jež visí v aulách těch univerzit /jako konkrétně v Brně/, kde získali vědci ČSAV své vzdělání - "Skutečně vědecký je světový názor proletariátu a marxisticko-leninské strany".

Navíc jen přesouvá vidlemi úvodu i jakousi naději - pro socialismem zavržené spisovatele české typu Aškenazy-Gruša - do budoucna. /Kdy je "obsáhne zvláštní slovník, proponovaný jako samostatné pokračování Lexikonu českých spisovatelů" - s. 6./ Ale já takto "proponované" budoucí "zvláštnosti" v ČSSR nevěřím! Neboť: jak probíhá morální diktatura reálného socialismu? Že probouzí neustále naději - v budoucnost - při nepřestávajících úderech do nezávislého vědomí: hned a teď! Je to tendence vymyčující modlitbu: jedním z úkolů současné literární vědy v ČSSR je zamaskovat hrozivost a definitivnost příkazu k vykastrování kdysi různoplodé - české - slovesné kultury. Vymezený rok 1945 se tak stal pouhou součástí libovolně manipulovatelného ceremoniálu: poskytujícího těm, kdož to potřebují, ono vědecké "jakoby" - jež umožňuje především - aby nepohodlní autoři byli zákonně vylikvidováni! Zákonně: v reálném socialismu vždy zákonně - a víme jak. Kdo však proti tomu protestuje, sebe knočkutuje a vědci mohou mít vůči jeho připomínkám nezákonným jen pohrdání: pokud možno s nenávistným akcentem.

Zdůrazňuji, bez ohledu na možné represe: Svět "vědeckého" proletáře, to je svět vždy pokřivený jeho nenávistným pohrdáním; mýlí koukol z obilí, neboť je společensky vášnivější než Kristus, Bůh Otec

a Duch svatý dochromadv. Ale jen pokrači lánu, v počátcích činnosti: vždy se však tváří, že nezaslechl modlitby znalé podobenství Kristovo - "Nechte, ať spolu rostou obojí až do žně". /Mt 13, 30/

A ještě tři poznámky:

1/ M. Červenka správně poukazuje na fakt, že se ve svém "seriálu" "zaměřuji na jednotlivosti mikroskopického významu". Ano: vždyť 1. lister z tohoto katalogu je shodou okolností právě recenze strojopisné sbírky M. Červenky "Za pět minut dvanáct". /Moravská čítanka, květen 1981./ S kým kdo začíná, u toho končí? Inu; vím, že svým "krkolomným" myšlením působím v ineditním okruhu jako odstrašující příklad nedocháďčete: nenásazují však ve své hlídce krky cizí. A on se vždy už někdo najde, kdo mi krk přidusí a nelomí! Ano, Psohlavci - to je v Čechách téma - literární hlídky! A já ve svém svobodně zvoleném postoji ineditního literáta nepostávám ve frontě na honorář, ale na jeho socialisticky zákonnou obměnu: kopanec do žaludku. Protože jen v takovémto houževnatém prostředí - těch, co se nevzdávají - lze zachytit pravdivý dech. Což je tendence modlitby.

2/ Až u M. Červenky jsem se poprvé setkala se spojeným pojmem "revolverový" a "klerikální". Nevím, nakolik ke konci 19. století opěvovali čeští katolíci spojení v družstvu Vlasti revolver jako prostředek diskuse /a zda redaktor Tomáš Škrdla měl ve svém psacím stole revolver, jakž bylo u komunistických šéfredaktorů v 50. letech 20. století předepsaným právem a zvykem/, ale prosím; M. Červenka napsal však - jako údaj málem vědecký a z dějin literatury české - toto: "Dokážu si dnes lépe představit pocity, jaké měli křesťansští nebo s křesťanstvím sympatizující lidé typu S. Boušky nebo O. Březiny při četbě revolverové Škrdlovy klerikální Vlasti...". Nu, stačí vzít do ruky námi diskutovaný Lexikon I. a tam na s. 283, v heslu Sigismund Bouška, přečíst údaj o příspěvcích S. Boušky právě do "revolverové Škrdlovy klerikální Vlasti" od r. 1892! Tedy od toho ročníku, v němž začíná spoluvytvářet Vlasti i J.Š. Baar /revolverový klerikál z Klenčí, západu to Čech/; a kde socialisty kritizuje /konkrétně výsledný dokument z jejich sjezdu v Erfurtu z r. 1891, že "Sociálně-demokratický stát odstraní práci za mzdu"/ Rudolf Vrba revolverovými slovy /Vlasti, r. 1892, s. 743/: "můžeme tvrdit najisto, že se nikomu nepodaří odstranit úplně práci za mzdu; ona byla, jest a bude". Ale, k literární podstatě věci: kdo nutil S. Boušku, aby do Vlasti přispíval? Faktem zůstává - bez jakýchkoliv "pocitů" - že cítil potřebu být s časopisem v úzkém kontaktu jako autor tam otištěných příspěvků, stejně, jako dr. Antonín Podleha, pozdější biskup a muž slova, o jehož noblese zatím ještě nikdo v české kultuře nepochyboval! A O. Březina? Já se sice

v "pocitech" básníků tolik nevyznám /a zvláště "lépe"/ jako M. Červenka, ale z důvodů objektivitý ocitují /ažpoň úryvky/ z Vlasti /roč. XIII., říjen 1896, s. 90/, z recenze Josefa J. Veselého "Otakar Březina: Svítání na západě", jež začíná slovy: "Otakar Březina je bez odporu nejnadanějším básníkem z celé české generace". A dál: "Je to jediný básník z nejmladší generace, jenž ví, kam směřuje...". "Jakým byl při svém vystoupení, takovým jest Otakar Březina i dnes". /.../ "Je z těch řídkých laiků-spisovatelů, který pro církve nemá slovo potupy, ale který se snaží, aby nepohoršil. Jeho poetická mluva má ráz biblický a jeho nadšení nese se hymnickým tónem." - Chvála, chvála, chvála: jaké asi "pocity" měl - přiznejme že aspoň někdy - "O. Březina při četbě revolverové Škrdlov Vlasti"? A nemohu si odpustit závěrem poznámky vlastní zhodnocení onoho ročníku 1892 či 1893: jsem přesvědčena, že rozhořčený a bojovný tón Vlasti při otiskování seriálu na pokračování - konkrétně T. Šnýda text "Zaniklá gymnasia slovenská" - byl společensky odvážný, narušující Rakousko-Uherskou koncepci, odporující maďarizaci Slováků a byl tedy i v dějinném zájmu československého lidu. I z těchto důvodů možná požádal prof. Masaryk - jakž víme z dějin "Athenea" - aby mu byly čísla Vlasti zasílány přímo, a ne prostřednictvím redakce Athenea: ano, i T:G: Masaryk potřeboval pročítat stránky Vlasti, hned jak vyšly; to aby z nich nevychálo vůně revolverového střeliva?

3/ M. Červenka píše o "šifře KO". V marxismem ovládané společnosti je nutné každou šifru rozluštit: v mém případě tak učinil Sbor národní bezpečnosti v ČSSR. Dne 17. 1. 1985 byl závěrečnou zprávkou ukončen grafologický rozbor mých policejně zabavených literárních prací, jež potvrdil, pro soudní orgány, že i texty "Více než 13 řádků O" jsou "nepochybně psány Ivankou Kotrlou". Nejsem tedy před soudní i jinou veřejností nějaká utajená šifra KO; málokterý autor v mé vlasti byl tak nepochybně grafologicky a občanský určen. A protože je na ineditní literární tvorbu pohlíženo jako na činnost skutečně kriminální /a s platností tak dlouhodobou, až se mi nad tím tají dech/, nemohu jinak než - s vnitřní hrdostí strážce vlastních hranic - se k takto úředně určenému autorství hlásit; natrvalo a napořád: je to pro mne otázka i láskyplné cti. /Viz název: Tendence modlitby./

Iva Kotrlá

368

:L.Aškenazy, C. Daněk, A. Přidal, M. Stehlík, J. Topol, Milan Uhde, J. Vilímek, I Vyskočil: Rozhlasové hry. /Nakladatelství Svoboda, Praha 1969, Milan Uhde: Výběrčí, vydání I., s. 216, náklad 1 600, cena 13,- Kčs./

Rozhlasová hra "Výběrčí" je z té větve dramatu autora, v nichž lidské jednání není náhodnou směsicí dojmů, reakcí, nesouvislých rozhodnutí, ale zobrazena je živá struktura, která tihne k pravidelnosti. Zla!

Milan Uhde ovládá umění stručnosti: jeho výběrčí ve svém monologu použije oněch magických 3 333 slov a posluchač má před sebou portrét ďábla moderního, 20. století. Jenž vybírá, máje za sebou moc Hlavní správy světa /bible učí, že svět ďábel uchvacuje do své správy/, zdánlivě málo: pouhé zákonné minimum za využívání neviditelné energie /elektriny/, bez níž nemůže moderní společnost existovat a plynu /zápachu, při němž si občané pohodlně ohřívají jídlo a kosti/. A Milan Uhde nám předvádí, co je ono zákonné minimum, vybírané ďáblem: je to potřeba vydržít z člověka vše, co mu Bůh daroval do ranečku ~~jakéhokoliv~~ nesmrtelné duše. To je obsah, který ďábel vybírá - a pouze o něj mu jde. Proto Výběrčí Milana Uhdeho požaduje v posloupnosti děje: vydání rodového jména, za projevu samochvály setena; odstranění rodinné intimity; vzdání se práva kontroly, jak společnost sečítá účty; zařazení do zákrytu úpletkářství; podporu alkoholismu; odhození sexuálních zábran; poplívání myšlenky, že lidský život tajemně vzniká jako dar Všemohoucího; rozvoj rasistické teorie o existenci lepších lidí - mimo smetiště - /dějin/; uvolnění cesty nezákonnému násilí; spolupráci při vyšetřování kohokoliv; nechávat volný průběh zastrasování?, jakémukoliv; nevyužívat statečnosti a naopak hledat útěchu ve zbabělém útěku, od všeho, až po ztrátu vlastního života.

Ďábel v podání Milana Uhdeho se jako výběrčí samozřejmě nespokojí s pouhým zabitím: po smrti dál vybírá svým stále více vítězícím stylem od ženy oběti. A je-li mu i dáno plné objetí a je-li mu ze strany pokořené dáno i veškeré znamení legality a přiznána zákonodárná moc, upře vše: dítě, ženskost - /mění ji v reprodukční věk!/ a v důsledku ocelové logiky - /stal-ínské logiky/ - opět /ale ne mechanicky/ zabíjí. A děsivost jím rozdávané smrti spočívá v tom, že možná existuje jiný svět, lidský natolik, že v něm ~~existuje~~ probíhá normální výběr za plyn a elektrinu, bez jakéhokoliv metafyzického smyslu. Anebo je to ještě horší svět, kde ďábla zastupuje obrácené pohlaví, při neměnném syžetu hry. /Autor tím, že Výběrčím II. je v závěru hry žena, navazuje na tradici her hraných v naší vlasti už před čtyřmi staletími, dle známých instrukcí./ /Pozn. 1/

Milan Uhde svým Výběrčím zdůrazňuje: jakmile podstatu mravnosti určuje jakákoliv světská Hlavní správa /či výbor ústřední/, pak se základy takto vy~~tyčené~~ mravnosti shodují se základy trhu. /I s použitím

druhého významu tohoto českého slova: trnu jako pohybu při zbabění.
Doslovně, dle textu a režijních poznámek i zpětného trhu při výstřelu./

Nesmiřitelnost a protichůdnost náboženského základu mravního vůči mravnímu základu trhu je zobrazena v druhém plánu hry: právě tím, jak základ trhu jako základ morálky moderního světa v Uhdeho hře bezchybně funguje, - zde není zbytků pro jedinou větu úlevnou. Nelze ji vyslovit.

Je pozoruhodné, jak nezávisle na sobě - rozhlasová hra Výběrčí byla hrána r. 1966 v čs. rozhlasu - a ve stejné době, z hlediska její nesporné potřeby, se v ~~xxxix~~ literatuře objevily dva stručné texty se shodným námětem i vyzněním. /Mám na mysli nejen Démona souhlasu Dominika Teterky, ale i mefistofelský monolog Josefa Šafaříka, známý pouze v kultuře paralelní./

Výběrčí Milana Uhdeho je démon, který parazituje na souhlasu, přitakání zbabělém a neúlevném! Tím zároveň naznačuje, že jde o přitakání levné a takové, které ~~hábel~~ v zápětí trestá. Morálka trhu ~~xxxxx~~^{uší} je-li přitakání ke všem návrhům levné a nestojí to příliš, není na závalu kývnout. Morálku souhlasu lze přirovnat k vyhřívání na slunci: člověk se ohřeje snadno, levně a příjemně, ~~xxx hábel~~^{včas utěče} - co námahy je zapotřebí ve stínu záporů a odřikání! A Milan Uhde nás seznamuje se situací, kdy Výběrčí přichází vybírat ze údajně levné zdroje příjemného ohřevu: levný souhlas přechází snadno do řevu - umírání při trhu.

Uhde hru záměrně zaklíní do motivace křesťanské: ďábel vždy potřebuje biblický /a Bohu upíraný/ kolorit, aby při vybírání rozběsnil svůj jazyk i svou říř. Kdy v důsledku své ocelové logiky musí upřít každému vše a cokoli, i svou identitu. /Citát ze s. 147: "Já náhodou na Hlavní správě nikdy nebyl!" Ale všimněme si: používá úmyslně zaklínadlo moderní doby, na něž se lze jako na koželnou formuli neustále odvolávat: "náhodou"!/ A Milan Uhde tak už pouhou stavbou rozhlasové hry upozorňuje posluchače: svůj jazyk máchá ďábel v nevlastním vývaru sakrálním /který si musí z bible ukradnout/, zatím co svoji říř smáčí v obyčejných lžích života občanského, kdy každý upírá toho tolik druhému, až je to činnost všední a bez extáze, vedoucí "k předčítání a letmému probírání textu". /Režisérská poznámka M. Uhdeho na s. 146/ /Pozn. 2./

Milan Uhde nám ve Výběrčím neříká, že podstata mravnosti může být institucionalizována jedině ve tvaru církve; on pouze poukazuje na fakt, že nemůže být institucionalizována ve tvaru světa, ovládaného "Hlavní správou". A to je fakt ve svém domyšlení v ČSSR bezpochyby revoluční a je jen zákonitě, že tato hra je po dvaceti letech od svého napsání v ČSSR zakázána i se jménem svého autora. /Pozn. 3./

Podstata mravnosti se totiž do roku 1986 v ČSSR nezměnila: její skutečné projevy vybírá Hlavní správa! A takto: skutečný Bůh je mrtev, skutečný trh je mrtev - zůstalo jen skutečné vybírání prostředků! A přes

jakékoliv "plomby" - sedm pečeti andělských z Apokalypsy z toho nevyjí-
maje, prostě - bez výjimky! Ke každému může přijít: výběrčí.

/Dábel se zákonitě objevuje na začátku i na konci bible. Ví, jak na-
rušit Boží dílo /Geneze 3, 2-5/: vybere z Boží přítomnosti ráje Adama a
Evu do pravidel své hry, kde ví víc než Adam a Eva dohromady. Tuto jeho
chytrost a převahu nad mužem i ženou líčí Uhde naprosto pravdivě a dle
všech regulí. Bible pak navíc, ve své poslední knize /Apokalypsa, kap.
12/ ukončuje dějiny lidí mohutnou scénou: církve zápasí s obludou, ale
konečné vítězství nad ďáblem přísluší Bohu./

Milan Uhde zobrazením oné drtivé situace vybírání bez jakékoliv vy-
jimky, kdy neexistuje jediné posvátné slůvko obrany v zosnované ďábelské
hře, vytvořil dramatickou situaci zesamozřejmění člověka. Toho samozřej-
mého občana moderní společnosti, který už nesmí být osloven Zjevením, ale
pouhým výběrčím. Je to bez chyby fungující podoba poslední fáze spole-
čenského vývoje, v jehož počátku humanismus začal nahrazovat křesťanství,
a zuby, o nichž humanismus nerad mluví - ukazuje ten - kdo inkasuje.

Poznámka 1: Jezuitské drama působilo již v 16. století na myšlení oby-
vatel Čech. Z dochovaných záznamů víme, jakého přirovnání dramatického
při popisu ďábla použil pro své žáky zakladatel SJ, sv. Ignác z Loyoly.
Z Výběrčího lze usuzovat, že se M. Uhde, podobně jako tvůrci dávných
českých dramát, držel jeho rady. Citují: "Náš nepřítel si počíná jako
žena. Jako ona, je i on slabý a rád by se dělal silným. Začne-li však
muž pozbývat odvalu a utíkat, je zlost, mstivost, a zuřivost a rozlíce-
nost ženská skoro bezměrná. Stejně tak při strachu a viditelném pozbývání
odvahy, když se dostavilo pokušení, ^{nezůstalo} ~~je však~~ na zemském povrchu šelmy tak
zuřivé, jako je nepřítel lidské přirozenosti. V rozlícené zlobě sleduje
svůj cíl." - Je proto plně na místě, když v konci svého dramatu nechává
Uhde promluvit ženu jako Výběrčí II. Cožpak nemůže být lítější než Výběr-
čí I.? Uhde její tvářnost - tím, že jí nechává opakovat úvodní větu hry,
~~xxx~~ včetně její hrané vševědoucnosti /"Já vím, že tam ste!"/-tak for-
muje. Žena i muž jsou ďáblem vybírání jako spolutvůrci jeho hry, v zamě-
nitelnosti rolí!

Poznámka 2: Extaze náboženská přechází
ve hře M. Uhdeho /s.145-46/ zákonitě v extazi satanskou, jež žije z pod-
staty urážek Ducha svatého. Citují: "Ježíšikriste, ty seš krásná, ty seš
krásná! Jak se to na mě díváš! Úplně z jiného světa! Dybych v tu ránu
umřel, umřu jako svatej". - To je přece monolog hada v ráji, když oslo-
vuje Evu. A Milan Uhde extazi výběrčího i v režijních poznámkách hry ne-
chává odeznít, jakmile z tónů biblických /od oslovení Judith, přes opa-
kované brání jména božího nadarmo až po mrzačení pojmu zázraku a svatos-
ti/ přechází v běžný monolog občanského milence 20. století.

Josef Suchý: Země tvých dlaní. /Čs. spisovatel, Praha 1986, ilustr. M. Šechtlová, odp. red. I. Verecký, vydání I., s. 88, náklad 1500, cena 10,- Kčs./

Na obálce knihy je pochopitelně opomenuta prvotina J. Suchého z března 1948, která měla kdysi vyšší náklad /2.200 výtisků/ menší počet básní /36:59/ málem shodný počet stran /76:79/ - ale viditelně, čtenářsky viditelně vyšší úroveň. Kam tedy došel J. Suchý, od r. 1946, po čtyřiceti letech veřejné literární tvorby?

K veršům ze s. 35: "Dokonce někdy připadá mi, / že jsem se vypsal a po téhle stránce / zůstanu už suchý jako moje jméno / nebo otep slámy. // Tu jednoduše pero odložím, / motyku a hrábě hodím přes rameno / a na zahradě s hlínou do křížku se dám. Vzdví způli doposud jsem venkovan. // Pak odpočinu si a ke stolu jdu zpátky. / Nežřídka přihodí se, že tam sprchne mezitím. / A po zdánlivém suchopáru / už se rozbíhají zčerstva nové řádky."

Po tomto konci básně "Neúrodné chvíle" čtenář uvažuje: J. Suchý proslul v 70. letech jako tvůrce poezie pro občanské obřadní sbory při místních národních výborech. Vycházely jako pomůcky pro veršované vítání občánků do života, při předávání OP /občanských průkazů/ z ruk důstojníků SNB/ a podobně. Nvní tedy píše J. Suchý zřejmě verše určené pro recitaci na výročních schůzích členů Svazu československých zahrádkářů, svazových příslušníků Národní fronty ČSSR. Josef Suchý se stal básníkem, jenž je naplno zahleděn do sebe: on žije zřejmě mimo společnost, v níž v roce 1986 desítky /možná nadanějších/ literátů nemají ani tu základní možnost "ke stolu jít zpátky". A to, co pro ně mocní v ČSSR vymysleli jako trest - manuální práci při "hlíně" - chápe v r. 1986 rozepívaný J. Suchý jako "odpočinek"! Takovéto zahledění jen do sebe - v poezii - zda se básník už "vypsal", svědčí jen o jednom: že nejen "způli" venkovanem, ale "způli" i básníkem!

Ze záložky jeho knižní prvotiny cituji /Žernov 1948/: "K jakému společenství se hlásí Josef Suchý první knížkou? Ž e z n o v - to je tíha: "Ustal jsem vanutí - klesán ke dnu / Květiny jako lidé se odvrátily ode mne". - Je to však také odpočinutí k novým cestám a nové naději: "Snad někde vane, někde svítá / oblohou, tíže vzdor, lehounce zdviženou, / snad někde zahrada a poupaty jen slitá / se rozvíjí nad hrůzou ostrokanennou. // Třesení hvězd. Spí ptáci a mají hrdla úzká. / Bolelo úžasem, / bolelo nevyslovením. / Ach, vzápět všechno plamenez, / do světla zdvihnout zem." - Těchto několik veršů napovídá o básnickém údělu, který vzal Josef Suchý pokorně na svá ramena. Sám se k tomu přiznává: "Z nesmírné tísně píseň mám - a jen ta patří mi."

Dostí citátů z dávné prvotiny, z její knižní záložky: neboť kam založil J. Suchý po čtyřiceti letech svoji "nesmírnou tíseň" pro "píseň"? Do zahrádky. A vlastní: na břehu řeky Svitavy - s velmi znečištěnou vodou, v r. 1986. A když se prací na vlastních záhoncích básník zrekreuje /požívám schválně tohoto nečistého slova, mrzáckého v češtině/, píše "zčerstva nové řádky". Cituji naposled 1 řádek ze současné sbírky /závěr básně "Zrnka času", s. 54/: "A šťastně živ jsem na zemi tvých dlaní". Šťastně živ: budiž to básníkovi přáno.

Eva Bešťáková: Myší válka. /Edice Prostor, Kruh. Hradec Králové 1986, odp. red. J. Dvořák, vydání I., s. 188, Náklad 7600, cena 19,- Kčs.

Z próz Jiřího Gruši známe vrch Šibeničák. O tom, co se od r. 1930-45 dělo v okolí vrchu Šibeničák, v oblasti polabské, píše i E. Bešťáková /nar. 1932/. Je to prvotina, těžící z rodinného archívu a autopsie autorky a ... . Co znamenají ty tři tečky? Že Bešťáková četla snad "samizdatové" prózy Jiřího Gruši? Nevím; vím jenom, že myši svedou každou, i silnou knihu, změnit v drobné trásně: jež i nejpečlivější ženská ruka nesešije už vz celek. Myší válka! A její výsledky, jimiž lze vystlat rodné hnízdo. Ono, které v dávné české tradici přijede osvobodit /s.185 a poslední/: "černovlasý důstojník v širokém kozáckém plášti na divokém vraníku". A jenž u Bešťákové /oproti pravdivější Grušově ~~výpovědi~~ umělecké výpovědi/ pouze: "objede náměstí a dvě přilehlé ulice, krátce se zastaví na radnici a cvalem uhání zpět". Zpět: Ó přet. Kdyby tomu tak bylo! A že není, o tom svědčí inkaze myší v Československu, jež vedou - s naší současností a o náš Prostor - myší válku. Kdo jednou sešije tuto skutečnost dohromady - třeba i za padesát let? /Autorka publikuje též verše pro děti./ Takže: děti dětí? Když do české literatury vstupují svými prvotinami, z oblasti nemastného a neslaného řemesla, babičky - lze od vnuků mnoho očekávat? V hní - zdě, jež je v českém jazyce blízko, v 80. letech XX. století k - hnutí zde?

Ivo Machačka, Jan Pavlů: Programování v jazyku Basic. /Nakladatelství technické literatury, Praha 1985, vydání I., s. 212, náklad 20200, c.33,-/

Nechci se vracet k "fenomenálním" dílům sovětské jazykovědy, reprezentované v Československu, když jsem rozum brala, do nebe vynášeným autorem J.V. Stalinem. Zaráží mě však, že nejpokrokovější společenský řád na planetě, reprezentovaný státem nejmodernějšího typu, Sovětským svazem, /který své ústavní procedury nespojuje s biblií, zastaralou, jako USA/ - není schopen vytvořit a dát planetární technice tolik potřebný vědecký jazyk, ale naopak, - přejímá ho z USA!

Citují z knihy českých matematiků /s.10/: "Basic /název jazyka je ~~kk~~ zkratkou z Beginners All-purpose Symbolic Instruction Code/ byl vyvinut J. Kemenym a T. Kurtzem v 60. letech v USA". /.../ "Tak se nyní prostřednictvím jazyka Basic seznamují s počítači žáci středních škol, studenti humanitních oborů, vědci netechnických oborů a další". - Co to má znamenat, - i pro zájemce z humanitních oborů? Vždyť kniha je od s. 202 doplněna česko-anglickým slovníkem "speciálních termínů jazyka Basic" a ne česko-ruským slovníkem! Přitom se veškerá československá populace, co pamatují, učí povinně až k maturitě právě jazyk ruský! Co tedy brání ruským vědcům, aby aspoň pro své navždy spřátelené země, vytvořili pro tak důle-

šité programování počítačů - atd. - sovětskou a naprosto na USA nezávislou variantu? Od s. 193, v kapitole "Ukázky programů", ve stati B.3 /s. 197/ překvapený čtenář v ČSSR, který má děti, čte: "Pro potřeby dětí nejnižších ročníků a jejich rodiče byl vytvořen program sloužící k procvičování", atd. A na konci v Praze vytištěného programu v jazyku Basic "pro potřeby dětí nejnižších ročníků" - /podtrženo KO/ - lze číst slova RETURN a END, jejichž význam v uvedených nejnižších ročnících v čs. školství - děti nikdo neučí! Nezaostáváme?

Byl to přece Moravan Komenský, který tolik zdůrazňoval světu, že vyučovat děti potřebným cizím jazykům /mimo mateřštinu/ je velmi nutné! Své poznatky však nepředával poddaným ruského cara, ale poddaným v parlamentární Anglii. A zde se dostáváme k literatuře /a k vyjadřitelné tradici požadavků na jazyk/. Současník Komenského, v době, kdy psaná angličtina dosahovala oslnivosti, člen Královské společnosti Joseph Glanvill, vyjádřil obecný názor, aby vědecký styl byl "uhlazený a pevný jako mramor". /Glanvill, Plus Ultra, 1668./ Žádal, aby byl pozbaven "dlouhých vsuvek" a "oklik řeči". Jeho kolega /Abraham Cowley, To the Royal Society, 1663/, žádal po vědeckém stylu v anglickém jazyku, aby se zbavil "barevných scén a dekorací mozku". /Podtrženo KO/

Jestliže se po několik staletí klade důraz i na vědecký styl národního dorozumivacího prostředku, pak se výsledky dostaví: a dohánět tak dlouhodobý předstih v odstraňování "dekorací mozku" při preciznosti vyjádření - to je zřejmě obtížné. Jakž shledáváme: anglosasové vlastní počítačovou technologií se samozřejmostí civilizace, která při elektro-nické průmyslové revoluci nepotřebuje ke zvýšení výkonnosti marxismus. Slované, ti zatím činí pokusy domlouvat se mezi sebou za pomoci azbuky: děti našich dětí budou seznámeny s výsledky tohoto soutěžení. Zatím je nutné, aby ve škole louskaly azbuku a po večerech zadané příklady v jazyku Basic - z knihy vydané v ČSSR roku 1985.

Dovolím si jen upozornit na jistou stopu, zanechanou z Anglie v prostředí české literatury: v 80. letech se rozšiřuje v opisech sbírka Zdeňka Rotrekla "Basic Czech". Její kořeny sahají ještě dál, než do koncentráků z 50. let: tam byl český básník spoluvězněm letců, kteří bojovali s Hitlerem na anglických strojích a z letišť Anglie; a pro tyto československé letce vydaly v r. 1940 brátské vojenské orgány publikaci "Basic Czech", umožňující domluvu mezi českými letci a anglickým personálem letišť. Sbírkou veršů Z. Rotrekla tuto dávnou jazykovou zkušenost povýšila do umělecké sféry: k čemu Čechy povýší znalost "programování v jazyku Basic" - to zatím nevím. A kdo to ví?

Miroslav Dědič: Škola bez kázně. /Jihočeské nakladatelství, České Budějovice 1985, foto M. Dědič, vydání I., s.221, náklad 4 000, cena 30,50Kčs/

Knihou se dostáváme hluboko do 50. let. Téma je nejlépe vyjádřeno autorovou větou ze s. 161: "Ředitel cikánské školy v Koukolné, kterou zbudovali a o niž pečují vojáci, žádá za každou cenu o zařazení do diskuse". A dovidáme se, jak po převzetí západních oblastí Šumavy zřídila ČSLA v opuštěné obci Koukolné cikánský tábor, jehož činnost řídil kapitán ČSLA. Nebyla to výjimka; od s. 58 začínáme číst, citují: "Blížilo se jaro. /.../ "Situace vypadá velmi zle," starostlivě se rozhovořil kapitán./.../ Počinání dospělých ve vsi vypadalo jako věrohodné rozhodnutí o definitivním opuštění domovů./.../ Vysvětlují dětem, jak mají přemlouvat své rodiče, aby změnili své rozhodnutí. Sdělují své zkušenosti s přesvědčováním rodičů. Dětem je sprostě spíláno a jsou překřičeny. Jak je to absurdní - děti přesvědčují rodiče logickými důvody, rodiče nechápou, naivně odporují a trvají tvrdošíjně na svém. /Jak absurdní situace - dodávám já: naivním cikánům se zachtělo svobody!/ Citát ze s. 60: "Nikdo z dospělých ve vsi už nepracuje. Chodí jak bludné ovce od stavení ke stavení, oblečení do nejlepších hadrů, jež mají. Jsou volní. Je to pro ně jistě sladký pocit./.../ Mluvíme do nich. Znovu a znovu vysvětlujeme myšlenku, ze které se zrodila škola v Koukolné. Myšlenku výchovy a skutečně lidsky důstojného uplatnění Cikána ve společnosti. Nechápu. Jsou volní. Vše ostatní je jim lhostejné." /Zde je uhozen hřebík na hlavičku: jestli se nemýlím, tak veškeré pracovní tábory z 50. let, i pro necikány, byly oficiálně určeny "myšlenkou výchovy" a převýchovy! A ti, kteří v nich pracovali, zůstávali k výchovným záměrům socialistického státu "lhostejní" a toužili "naivně" po volnosti!/ Pokračují v citátu, jak do vzniklé situace zasvitl "paprsek naděje". /S. 60/: "Znenadání přichází zpráva, že předseda okresního národního výboru vydává příkaz k zadržení výplaty mzdy až do rozhodnutí ministerstva práce, které bude konečné. Ještě tedy paprsek naděje. Účetní vyčkává s výplatou. Po třech dnech volá kapitánovi, že dostal příkaz mzdu vyplatit a rozvázat koukolenským Cikánům, kteří o to budou žádat, pracovní poměr./.../ Jsem znechucen, zarmoucen, smuten./.../ Kapitán vlastní rukou píše odhlášky koukolenským občanům. Chce se tedy sám podílet na zakončení dramatické, na události bohaté kapitoly v historii cikánského obyvatelstva". /S.61/: "Večer přijíždí kapitán do školy. /.../ "Myšlence nemůžeme dát padnout", se zasněným pohledem, ale tvrdým slovním vyjádřením zdůrazňuje". /To je přesný popis: kapitáni, kteří řídili život "občanů" se vší komisaností 50. let, věděli, že této myšlence nemohou "dát padnout", což "se zasněným pohledem", ale

tvrdým slovním vyjádřením zdůrazňovali./ Pokračujeme v citaci slov kapitána: "Jsou přece cikánské děti bez rodičů, cikánské děti, které živoří, opuštěné děti, přemýšlejte o způsobu, jak pokračovat dál"./.../ "uzavírá kapitán tok svých myšlenek a nechává tak otevřený prostor pro další, byť násilně přerušovaný vývoj školy". /Ano, to je obžaloba českých úřadů z Prahy, které oproti předsedům ONV po r. /195? - v knize nedatováno/"násilně přerušovaly vývoj školy". Socialistické!/ Držme se dál "toku" knihy: do cikánské školy v Koukolné bylo třeba dodat - cikánské děti. S. 64:"Tábořící Cikáni v lomu ve Skalné jsou magnetem, který nás přitahuje, protože kde je cikánský tábor, je zcela určitě i pořádný houf dětí školního věku. Vypravujeme se za nimi. Je krásný den, sluníčko svítí do žlutých třásní jehněd, které jsou rozvěšeny na keřích po stráních". /Hle, český učitel - to je vždy poetická duše!/ Pokračují v textu: "U kamenolomu se krčí dvě chaloupky, které byly prázdné a jsou toho času osídleny Cikány./.../Pracovní příležitost jim byla poskytnuta, oni však nepracovali a živili se krádežemi všeho, co se ukradnout dalo. Byli také zášahem veřejné správy přesunutí do Skalné, kde poblíž nebyla jiná lidská obydlí, s úkolem pracovat v lomu". /S. 66/ "Už jdou", ozývalo se volání v cikánské řeči, jak Fery s Ďurkou upozorňovali. Když jsme vstoupili, byla místnost bez dětí". /.../ Tábor dětí byl zbytečný". /Ke konci knihy, na s. 216, jsme se seznámili s tím, jakou kariéru udělal dětský Fero, který pomáhal své spolu-
bratry nahánět do internátní školy: "Fero úspěšně dokončil studium na pedagogické škole pro učitele národních škol, na kterých působí dosud". Pokračují v citaci /s.67/: "Druhý den tři děti ze Skalné, které až dosud pravidelně chodily, nepřišly./.../ Spěcháme. Na trávníku leží celá skupina. Počítám je. Je jich dvacet. Ženy, děti a jeden muž. Ostatní muži jsou kdesi mimo. Svázané rance mají položené na zemi. Válejí se po nich děti i dospělí. Skupinu obchází příslušník Veřejné bezpečnosti./.../Dramatický obraz se odvíjí při pohledu na tuto lidskou smečku, když jeden z mužů, kteří přišli, přináší pro všechny přítomné ~~děti~~ čtyři rohlíky s úmyslem je nasytit". Stačí? Kolik příslušníků měla tato "lidská smečka" /45-50?/, ubytovaná socialistickou společností do "dvou opuštěných chaloupek"?

A citáty ze s. 93-94 z "prostoru dětského domova", v nějž cikánská škola přerostla: "Byly útky dramatické, které převyšovaly každou romantickou představu o jejich možném průběhu. Dva měsíce číhaly pracovnice orgánu péče o mládež na Olina Červeňákovou, bystrou, nadanou a nadějnou dívčinu, kterou doslova honily po půdách, aby se jí zmocnily a vytrhly jí z prostředí, jež jí nemohlo poskytnout víc než život ze dne na den..." /S.94/: "Oba spiklenci utekli a našli azyl v rodinném prostředí. Bylo doslova hrozné, protože nezabezpečovalo základní požadavky na zdravý rozvoj dětí, ale byli doma./.../ Správa Veřejné bezpečnosti sdělovala:

Dostavte se tehdy a tehdy o páté hodině ráno na okresní oddělení VB na zámku v Českém Krumlově, kde vám bude poskytnuta ochrana příslušníků ozbrojené složky ministerstva vnitra, abyste mohli zajistit bezpečné navrácení chovanců dětského domova do výchovného zařízení". A pak je na mnoha stranách /94-103/ popisováno odebírání dětí od cikánských matek, při kterém tekla z příslušníků VB krev a český učitel působil takto:/s.96/: "Vrhl jsem se na ní a udeřil ji pěstí do zlobou zkřiveného obličejce, takže ztratila rovnováhu a přepadla přes železný podstavec umyvadla, z něhož se voda rozlila po podlaze: Padla na zem, ale nůž drhla křečovitě v dlani žilnaté ruky. Přidupl jsem na zápěstí, nůž jí vyrval z ruky, atd.". /Zdůrazňuji, že tato československá matka nikoho předtím nepobodala, ale učitel zasáhl účinněji než příslušníci VB./ A jaké se odstalo od socialistického státu tomuto učiteli odměny? Cituji z s. 206-8, z prostředí Pražského hradu, kam byly cikánské děti ze svého "dětského domova" pozvány na "12. července 1957" - A. Zápotockým, prezidentem Československé republiky. Cituji i proto, že je tištěno tak málo autentických výroků našich dělnických prezidentů v ČSSR - mimo oficiální projevy. /S. 206/: "Po třinácté hodině se začala na nádvoří řadit kolona tetraplánů. Auto za autem vyjíždělo před vchod s balkónem, šoféři otevřeli dveře, protože slunce pražilo a na dlažbě nádvoří vyhřívalo úmornou výheň. Pojednou se otevřely dveře a ze vchodu vycházela početná skupina, rozcházející se k přistaveným autům. Mezi nimi jsme postřehli pomalu, rozvázně, takřka unaveně kráčejícího prezidenta. "Aby nám tak někdo ujel," řekl jsem skupince svých spolupracovníků, odevzdaně postávajících a opékaných sluncem". /A zde se setkáváme s rozptylem zájmů dvou pracovních skupin v soc. společnosti - skupiny pracovníků Kanceláře prezidenta republiky a skupiny výchovné./ S. 207: Chvilí jsem váhal a potom jsem se rozběhl. Když jsem byl již opodál, zmírnil jsem do rychlé chůze a zastihl prezidenta právě ve chvíli, kdy zasunul nohu do vozu a shýbal se, aby dosedl na sedadlo. Okolo stojící muži si mě prohlíželi orlími pohledy a jeden z nich vykročil směrem k autu. "Pane prezidente," oslovil jsem jej, "počítáte se setkáním s cikánskými dětmi na dnešní odpoledne?" Vystoupil, dal mi ruku na rameno a zkormouceně odtušil: "Vidíte, oni mi taky nic nepřipomenou, co člověk dělá, to dělá, vždyť já bych na to zapomněl. Dobře, že jste přišel. Jsem na cestě do Lán. To víte, že se setkáním počítám"./.../ Pokynul rukou a celá suita se opět vracela ke vchodu".

Zde se setkáváme se situací mnohokrát popsanou v české literatuře /i v červené knihovně/. ~~xx~~ Pán /soudruh učitel ho oslovuje /s.207 - "Pane" - vysvětluje svoji situaci panský: "Vidíte, oni mi taky nic nepřipomenou, co člověk dělá, to dělá". /Podtrženo KO - neboť je to výrok skutečně hodný "dělnického prezidenta - dělného!/. A pán - potom pokyne rukou - "a celá suita se opět vracela ke vchodu". - hradu či zámku.

~~K~~AKA jak na tuto "zámeckou a hradní" situaci zareagovali cikánské děti? Ó, tak krásně, že kvůli této pointě jsem se knihou zabývala. /Nehledě k tomu, že se zde dotýkáme naplno české literatury, neboť A. Zápotocký byl oslavovaným českým spisovatelem, jehož díla jsou neustále v ČSSR vydávána./ Cituji ze s. 208-209: "Když dozněly poslední tóny a dupot roztančených nohou, vstal prezident a přistoupil k půlkruhu dětí, které ještě zhluboka vydechovaly, neboť tep srdcí přecházel jen pozvolna do normálního rytmu". /Zde M. Dědič prokazuje své slohové kvylity učitelské, neboť po čtyřech větách píše poznovu - v těch větách se totiž zaobíral svou osobou - pozapomněl na dějovou linii/: "Potom přistoupil k dětem a jeho úsměv se ještě více rozšířil a proteplil citem. Prošel několik pochvalných slov o tom, co slyšel o jejich práci i výkonech, které sám na vlastní oči viděl. Připomněl, že v naší republice se uplatní každý, ať je Čech, nebo Cikán. "A odkudpak vlastně jste?" zeptal se se zájmem. "Šumava je veliká, když mi řeknete, že ze Šumavy, tak toho vím ještě málo. Jakopak je tam nějaké město blízko, které bych znal, abych si udělal lepší představu?" "Husinec", ozvalo se takřka unisono. "Husinec, Husinec," pokýval hlavou a doložil tónem učitele, který je chce vyzkoušet ze znalostí dějepisu: "Čím to, že Husinec zná každý Čech, že není u nás člověka, jenž by to místo neznal?" Malá, ale pohotová Irena Veszprémiová vystřelila ruku vpřed, jako by seděla ve školní lavici a čekala s nadějí, že bude vyvolána. Nevyčkala na pokyn, že jí vyzve k odpovědi, a prudce vyrazila: "Mají tam, prosím, nádraží".

Zde končím s citáty z knihy "Škola bez kázně": to cikánské děvčátko odpovědělo vůdci bývalých dělnických stávek, prezidentovi a českému boдрému spisovateli příkladně. Pro cikánské děti, dorůstající v člověka, bylo totiž ono nádraží v Husinci - jedinou možnou a vyzkoušenou - skulinou ke svobodě. Ne učení M. Jana Husa a výsledná revoluční hnutí: ale pouho pouhé, a reálné nádraží. Neboť život sám, ve své podstatě svobody - to je, soudruzi učitelé, aniž bych počkala na pokyn, že mně někdo vyzve k odpovědi - Škola bez kázně! Zvláště, pokud je kázní míněn onen pedagogický názor socialismu, že člověka pozbaveného svobody lze - převychovat!

František Hais: Vzpomínky pražského písničkáře./Edice Lidové umění slovesné, Praha 1985, výbor E. Ryševá, vydání I., s. 471, náklad 12000, c.39,-/

V předmluvě E. Ryševá na s. 36 uvádí: "Hais byl hrdý na svou popularitu a považoval se za básníka - vzpomeňme jen, že se ve své žádosti pražské policii představuje jako "známý to pražský básník a pěvec" -, ale na druhé straně si byl dobře vědom toho, že je jen "občanským žeb-

rákem". /.../ Otevřeně mluví o tom, jak se zklamal v některých známých osobnostech českého národního života", atd.

Stejná slova lze použít po sto letech i o mnoha současných českých básnících, kteří zbavení nároků na starobní důchod jsou po dovršení 60 let věku v ČSSR - nu čím jiným, než jen - "občanským žebrákem". Nehledě na skutečnost, že opět jen pražská policie má povědomí o tom, k čemu lze vyjádřit Haisovými slovy: "známý to básník". /Pražská policie je tak jedinou úřední institucí v ČSSR, jež tyto "známé básníky" eviduje a udržuje s nimi styk - intimní natolik, že od stýkání přechází nejraději k tykání, a stejně jako Haise je s oblibou zavírá na "48 hodin". Člne se dořící: Osmačtyřicetníci 19. a 20. století - spojte se! /

A to "zklamání" v "některých známých osobnostech českého národního života"? Držme se Haise: ve svých pamětech líčí /s. 361/ jak ho uplakaného u bran nemocnice, kde ležela jeho na smrt nemocná žena, potkali dr. Julius Grégr a dr. Sladkovský. První mu dal dvě zlatky a druhý jednu. V pátek potom, dne 6.11.1867, poslal řezník z Pankráce Haisovi "po kmotře" Národní listy, kde četl "Vzhůru vlastenci ku pomoci!" A pod textem, začínajícím slovy "Známý nám národní pěvec František Hais" byli jako první přispěvatelé národní sbírky otištěni "Dr. Julius Greger 2 zlatý, Dr. Sladkovský 2 zlatý, slečna Grégrova 1 zlatej" /s. 362/. Hais vynechává dárce J. Nerudu - /1 zlatý/ a čtenáře svých pamětí nechává hned v pochybnostech, kam zmizel ten druhý zlatý dr. Sladkovského, když mu předal minci pouze 1. A komentuje to takto /s. 362-363/: "Když jsem to přečet, pravím: "Přece se něk upamatoval na to, že mně tuze ublížil, když mě provolal v novinách, že tupím stenci Českou, kdežto jsem nebyl ani jistej životem na ulici v pravý poledne, nyní ale na jeho provolání a žádání pro mne podpory v mé bídě naleznu, nebo jeho noviny u národu váženější než u mnohých je svaté Písmo," tak jsem se těšil na tu hojnou podporu".

Jak to však dopadá u novin, jež jsou českému národu "váženější než u mnohých je svaté Písmo"? /S. 371/: "Teď jsem šel do redakce, ještě nebylo jedenáct, já již tam byl, pan dr. Barák, jak mě viděl, řekl: "Máte zde něco zase," a přišel opět s lístečkem, bych se podepsal, já byl na rozpacích, ale srdce mně to nedalo, bych se optal, co tam psáno jest, abych věděl, nač se podpisuju, a podepsal jsem se a on mně přines dvacet zlatejch," /.../ "přišel čtvrtek, já šel zas do redakce, ale jak to bylo ponejprv, tak též potřetí musel jsem se podepsat a pak mně přines čtyřadvacet zlatých a 40 krejcarů, pravil: "Více tu nejni, přídě-li něco, my pro vás vzkážem, ouhrnem 96 zl. 40 kr. z Čech a Moravy!"

A hais se potom od svých dětí /které po něm požadují peníze/ dovídá, že dostal "hezkych pár set". Sice odpovídá ještě žertem /s. 375/: "Ať mně Petr dodá, co ještě chybí do sedmého sta, tak mu řekni, že si za to

oba koupíme orankutánskou opicí", ale národ ví sví, o sbírce. /S.387/:
"nebylo snad jednoho dne, bych se někde nezlobil s tím, že se na mě ta-
kové sta vybraly, že si mužu zavect nákou živnost a hraní a toho zpívá-
ní nechat. Karkoliv jsem přišel, všadež bvlv obšírné povídačky, /.../ a
já zas vypravoval, co již je psáno, jak jsem podskočně podpísoval a na
tříkrát jsem obdržel jen 96 zl. 40. kr., a to že chci odpřisáhnout, to
bylo kolikrát za den, tak jsem se musel zlobit. Někteří řka: "V tom jsou
jen samý švindle, dyť ani dost málo v novinách, odkud a odkoho a mnoho-
lí se zaslalo, docela nic nestálo, mnoho-lí to bylo pohromadě peněz,
které mu složeno bylo, ba ani žádné poděkování národu za to".

Hais čtenářům dál sděluje /českou snovou skutečnost z konce 60.let
19. století, s.394-396/: "Já měl doma již pár neděl ležet rukopis,/.../
byl to žertovný snář"/.../"dal jsem pánovi rukopis, on ho přečet, smál
se a pravil: "To je dobrý," mnoho-lí dám náklad, já dí mu:"Dva rysy".
"To je tisíc archů, to bude stát deset zlatých a druhé vydání jen osm,
a jsou jistej, že jim to nejmenší nepřestrejchne," já mu vysázal peníze
a on jí dal hned vysázet, pravil: "Pozejtří si můžou přijít pro kolektu-
ru, zejtra budou předložený dvě a jejich snář s sebou, 22. můžou si hned
ráno přijít", a já se poroučel a odešel"/.../"Snářů jsem vzal s sebou
sto kousku, s tou myšlenkou, že je unesu, v prvním domě, tam byla sto-
lařská a obuvnická dílna a v nich hezky chasníků, i prodal jsem tam dva
snáře, šel jsem dál, když jsem již kolikátej dum, tu mě teprv z tech
prvních domů hledali, a mám-lí ještě ty snáře, a já řka: "Dost, ani je
nepoberete," ale mýlil jsem se, než jsem prošel čtrnáct domů, já neměl
ani jedínky snář"/.../"a já všadež měl na mý žertovný snáře hojne od-
byt, i přišel jsem na Jindřišskou ulici do zahrady Uzlatoho křížku, kde
se nejvíce scházela velmi vážná společnost, u jednoho stolu sedělo asi
šest vážných páni. Ty mě ale počali náramně plísnit, že se nestydím s
tímle ještě chodit. "Když se na vás takový sta peněz vybralo, což ne-
můžete sebě nějaké jiné živobyčí si zavect?", já jim vypravoval, co
jsem jen, a to ještě natříkrát dostal, jak jsem již zpředu psal, oni by-
lí celí rozčilený, a to že tak nesmí zustat, kam by ty peníze přišly, já

pravil: Slavný pánove, přál bych sobě, kdyby se mě někdo ujal, že to tak pravda je, to jsem hotov na každou chvíli odpřisáhat. Ten den jsem těch snářů prodal mnoho, a proto jsem nedbal ani mnoho o písně jako o snáře, přišel jsem v outerej domu, tu mně žena podala lístek, bych zejtra se dostavil v deset hodin na cis. kr. komisařství, já byl vědom, že jsem nic nezavinil. Půjdu na komisařství, kdo tam sedí jako pán Barák a tu mě viní, že je všade pomlouvám, že mně nedali a na mě vybrali! Já pravil: "Prosim, tak to nejni, mě lidé plísnějí, proč chodím s flašinetem a všelijakým prodejem a takový sta že se na mě vybraly, a já zas říkám, že nevím ani o jednom stu a to ještě natřikrát, prvně 40 zl., podruhé 32 zl. a potřetí 24 zl. a 40 kr., tak to bylo omhrnem 96 zl a 40 krejcarů", a tu jsem tak pánu komisařovi vypravoval, jak podskočně jsem podpisoval. Pán komisař pokrčkl rameny a řka: "To jsou těžký věci, vy jste měl dřív se ptát, nač se podpisujete, to jsou samé těžkosti, teď vám radím, rači již o tom nemluvte, ty páni na tom stojejí, že vám to bylondáno, co jste sám podepsal, a tak propadáte soudu." Barák se poroučel a já odešel taky a byl jsem rád, když mě ty vysoce ctěný zástupcové národu opustili, ani jejich šlechtěné jména jsem neslyšel pro samou hořkost, přišel jsem domu a vše jsem ženě teprve vypravoval a již jsem nešel ani hrát".

A co se nestalo dál? František Hais, který složil několik set českých písní, z nichž "Na hranicích města německého" nejen zlidověla, ale r. 1887, 37 let od svého vzniku /1850/ zazněla z hlediště Národního divadla /v "Našich Furiantech"/ se ocitl v pořádné nemilosti. A jestliže kdysi použil ve své písni "Kol slavného Vyšehradu bystrá voda běží" jako vzoru básně K. Sabiny "Na Vyšehrad", ocitl se v r. 1868 /už podruhé, Sabina jen jednou/ v roli škůdce národní věci. /Poprvé tomu tak bylo v r. 1862, kdy "Národní listy" 25. června ho označily za autora hanlivé písničky o sokolech: i kdvě byla tato zpráva za 14 dnů dementována, užil si Hais na pražských ulicích od Čechů své./ A Sabina, kterého pražská ulice neživila, mohl chodit po Praze v přestrojení: zjevem známý F. Hais neměl v r. 1868 jinou možnost, než aby se "zbláznil". A byl z pražských míst "U Pernštýna" "policíí" do blázince dopraven. /Národní listy o tom dne 11. 7. 1868 přinesly zprávu: "V zmatenost smyslů upadl včera známý kolovrátkář ~~pražský~~ František Hais a dopraven s velikým namáháním na místo příslušné. Bál se prý ubohý, že mu zkonfiskují netoliko jeho písničky, ale i jeho kolovrátek"/.

Není tato zpráva o "zmatenosti smyslů" ze strachu před "konfiskací" literárního díla - čímsi příznačná? Zdůrazňují: literární díla Čechům blízkého, neboť na mnoha shromážděních vedle původní kramářské písně z r. 1834 "Kde domov můj" zpívali i Haisovu píseň "Spí, Havlíčku". A to nejen ve století 19., ale i ve století 20. /Např. při odhalení Havlíčkova pomníku v Borové roku 1901 se dovídáme /z policejního hlášení/, že slav-

nost byla zakončena zpěvem "národních písní" Kde domov můj, Spi, Havlíčku a Hej, Slované. Stejně tak v r. 1911 v Chicagu, atd. - informace z předmluvy knihy./ A co je zajímavé? Čeští představitelé se v Haisově případě spojují s rakouskou policií: jí samotné svedl Hais po dvacet let odolávat, soustředěnému nátlaku obou sil však odolávat neuměl a skončil v blázinci. Pro přesnost uvádím z předmluvy, že první konflikt s policií měl Hais již v r. 1848, /s.14/: "Konflikt vyvolal guberniální sekretář baron Trautenberg, který se s ním na ulici nepohodl a vzal mu osobní doklady." /S. 15 přináčí informaci z policejních archívů, že v "březnu 1855" byl zadržen "na Smíchově" a bylo u něj "nalezeno sedm výtisků písní, které prodával". A "byl potrestán 24 hodinami vězení a konfiskací písní". /S.16/: "V roce 1862 byl např. Hais stíhán dvakrát. V září za prodej "České písně pro vlastence". Hájil se tehdy slovy: "Já jsem opravdu prodával písně ode mne skládané, poněvadž mě nouze k tomu nutí, nebudu to však více dělat, protože jsem se dozvěděl, že jest to protizákonné. Prosím tedy o prominutí trestu pro tento přestupek a přislíbují se budoucně dle zákona chovati." Při přelíčení byl odsouzen k nejmenší pokute 5 zlatých, nebo kdyby jí nemohl zaplatit, k 24 hodinovému vězení, za dva měsíce nato prodával však již dle policejního hlášení v blízkosti Havlíčkova hrobu na Olšanech další píseň, "Pomněnka na české výtečnicki". Opěvoval v ní zemřelé velké osobnosti českého národa - Dobrovského, Jungmanna, Šafaříka, Hanku, Tyla, Němcovou, Havlíčka, Máchu a další. Píseň končila nadšenou výzvou: "Bludu, sváru bychme nepoznali /více, ani příšer rozkolu, / ale svorně si napomáhali / k osvětě slavnému úkolu!" Při výslechu Hais prohlašoval, že se domníval, že má právo prodávat své písně "na jistém místě svátečným, jakož jest svatý pole"/.../"Tentokrát mu byla stanovena dvojnásobná pokuta 10 zlatých nebo 48 hodinové vězení, neboť šlo o opakovaný přestupek".

A jaké to bylo v blázinci? /S.400/: "Do takového pokoje mě dali a právě jim tam jeden ležel a byl ku posteli přikurtován a spal, jak mě položili, tak jsem hned také hnedle spal, as před půlnocí mě vzbudil veliký lómoz, já jsem ani se nemoh vzpametovat, kde jsem a co se to tady děje, pravím: "Prokristapána, co se to stalo?", vidim, jak dva silný mužové se tahají s třetím, a ten jeden mě chopil za ruku a vystrčil mě do koredu, patřim opět, kde jsem, tam bylo nastláno slamníků a na nich semé mužstvo leželo a to byli lehčí blázni".

/S.402/: "bylo to asi šestý den, opatrovník mně podal Deníček a pravil: "Nelekají se té zprávy, dnes budou číst sám o sobě," já se trochu pozarazil, co to asi bude, v malé chvíli jsem našel v největším užasnutí o sobě nemilé provolání: "Nedávno jsme vydali zprávu, že známý to písničkář a flešinetláš František Hais přišel do blázince, bohužel již zemřel, nejvíce pro něj budou plakatí kuchařky a děvečky, že jim nebude

více zamilované a pouličné písně nosit a zpívat, pokoj práchu jeho." Teď mně věru dobře nebylo, když jsem sobě pomyslel, že zaživa mezi zděma oddělen od ženy, od dětí, mezi zděma pohřbený žít, a Bohu je nejlepší známo, jak ještě dlouho budu živ!"

A jak se propouštělo z blázince v Čechách r. 1868? Citují /s.406/:
"Dále dí zase druhý pán: "Nu co tedy počnete za živobyť, až zase přijdete domu, docela zdráv jste jistě." já pravil: "Slavný a milostiví pánové, čímž jiným nežli opět básněním, kdybych jen hrál, tak mně žádnéj nic nedá, proč nemám písně." "No dělejte dle svého rozumu," nato pravil dále pan doktor Kutil. "Tak dělejte si nyní, co chcete, toliko vám ale řeknu, buďte na své jednání opatrněj, neboť jestli sem ještě jednou přijdete, to buďte jistěj, že vás více žádnéj nespasí ani nevykoupí", atd.

A potomto varování následuje ve vzpomínkách kapitola: "Co jsem dělal po návratu z blázince až do odchodu do chudobince", z níž jen krátké a závěrečné citáty, důležité i pro období let po srpnových dnech r. 1968 - aby si mnozí nemysleli, že se v Čechách útlak neopakuje. /S.407-408/:
"byl ten zpěv zakázanej mocí sl. císař. kr. policie, neb jsem to již také okusil a třikráte byl jsem uvězněn pro přestupek řádu tiskového, prvně den, pak dva a potřetí čtyry dny a teď, kdybych tam přišel zas, tak bych dostal osm dní a z toho bych se zajisté zbláznil a teď by mě jistě žádnéj více nevysvobodil, co tedy počít, já se zrovna obával jít na ulici /.../ často jsem třeba několik minut zamyšlenej do jednoho místa hleděl, a nad čímž jsem se tak hluboce zamyslel jsem nevěděl, až mě žena z mé zádumčivosti svou řečí probudila, říkávala: "Ale muži, co děláš, ty dřímáš, zpívej raději nějakou píseň a já budu s tebou, to je tu tak smutno jako v hrobě, anebo si na chvílku lehni," a mívala ze mě skoro strach, že se nyní jistě zase zblázním, arciž že když se něk kramáři dozvěděli, že jsem živ, počali ke mně chodit, a co se tak venku lezdes přihodilo, tak mně to přinesli písebně, bych jim z toho udělal píseň, za sepsání mně zaplatili a pod jménem svým co vlastnost svou do tisku podali". /Podtrženo KO - kramáři. čeští!/"

Jen lidé mimo Prahu zachovávali po r. 1868 jakýsi cit pro tvůrce z oblasti českého slova. František Hais totiž byl hladem přinucen, aby se obrátil na "pány" v Praze se žádostí o práci a stal se "metařem". /Kniha je doplněna obrazem F. Ženíška "Pražští metaři" a je to soudobý obraz bídne spodiny Prahy./ O reakci pražanů se zmiňuje na s. 410, a ohlasu mimo velkoměsto na s. 411. Citují: "já přišel do toho oddělení, co právě čistili také na Příkopech, a ještě k tomu odpoledne, asi druhý den mě poznali /.../ jak jsem pozoroval, že se mezi nima stala jakási sázka, a to proto, že dva z nich přišli ke mně a ptali se na jméno mé a předešlé zaměstnání, já jim pravdu řek, ten jeden pravil, zdaliž je muži něčím přesvědčit, já měl právě u sebe muj popiení arch, oni ho přečtli a přesvědčili se a dali se do smíchu/.../ A viděla mě jedna taková domkářská

s Roztok, přišla domu a po celej vesnici všadež vypravovala, že mě viděla a se mnou mluvila, že jsem posavade živ, ale že se mně asi zbe vede, protože prý metu ulice, všechny pobouřila". A tak šla léta, F. Hais se při metení ulic osvědčil, ale protože /s.411/ - "každeho dne od okolojdoucích pár krošů jsem obdržel, a proto jsem byl přesazen k té červené kárce na Senovážné náměstí a po krátkém čase byl jsem povýšen na dozorce, měl jsem zvýšený plat a byl zbaven toho metení."

Až roku 1887 hovořil Haisův známý "na Sv. hoře s panem Václavem Krejzou, taky básníkem, dřív študoval, byl svobodný, velmi zámožný, za Starou Boleslaví měl dva statky ... i ptal se po mně, co dělám... a pán Burian mu od slova k slovu všechno, co mě v tom čase hrozneho potkalo, vypravoval.../Krejza/ "pak pravil: "Možno že by jsme se třeba zejtra neviděli, pozdravujou jej ode mne", a vyndal z tašky pětku a poslal na ~~jistotu~~, že přijde". /S.415/: "já pohled na přicházejícího, kdo jest, on to pán Věnceslav Krejza, nemůžu popsat mou radost ani naši dlouhou rozmluvu, dyž pak jsem dokončil, on měl se mnou soustrast, /.../ řekl: "Jen to tak nechte a modlete se za mne nehodného, já bych přišel dřív, ale čekal jsem, jak začnem první brambory vyorávat, bvch vám trochu přivez, ale kam si je dáte," já pravil, že mám v kuchyni velkou kysnu, /.../ Tu nes čeledín, jen z něj teklo, pytel bramborů, vysypal a šel pro druhéj, pán stál zatím u vozu, když je vysypal, oni se tam nevešly, byl jich ještě hodnej košík, tu přišel pán a přines velkej pecen chleba, popisovatí nemůžu naši radost a díky..."

Co dodávat? Že po letech pronásledování od r. 1868 do r. 1887 se český básník naučil být vděčný až k smrti za dva pytle brambor a pecen chleba? A že tato škola je i po stu letech v Čechách stále "českou školou"? A že tí čeští básníci, metaři a čističi oken v Praze po r. 1968 - už neznají "taky básníky", kteří by měli "za Starou Boleslaví dva statky"? Nu, tím hůře pro ně: počišťovači, policie a ústavy pro choromyslné vědí po sto letech lépe, kam "taky básníky" v hlavní město ČSSR v Praze - a nejen tam! - zařadit. Včetně písničkářů: projeví se to aspoň za sto let - ve vzpomínkách? A v edici - tištěné? A s úvodem, který bude více než paměti autora respektovat záznamy z policejních spisů? Cituji z předmluvy E. Růžavé, s. 20: "V pamětech píše, že ~~se~~ pak ze strachu, aby se do blázince nedostal znovu, přes rok neprovozoval svou písničkářskou činnost a neukazoval se na veřejnosti. Z policejních spisů však vyplývá, že Hais neopok velmi čile obnovil svůj dosavadní způsob obživy, neboť již v lednu 1869 vyvolal pozornost ... jeho ... Pepík fláma ze Židů, v dubnu dostal pokutu... v červnu dvojnásobnou pokutu ... v květnu roku 1870 byl, opět ... odsouzen ke čtyřdennímu vězení". Atd.: byl to houževnatý člověk! A z předmluvy se dovídáme, kdo ho podpořil na

stáří, duchovně i finančně, když vystihl jeho schopnosti psát; cituji s. 33: "Na sklonku svého života v chudobinci u sv. Bartoloměje napsal František Hais obsáhlé vzpomínky... Přiměl ho k tomu kaplan z Podskalí Josef Špachta, který Haise navštěvoval. Starý zpěvák prý mu řekl: "Těžko psát, když není na pero, není na inkoust, není na papír". Kap- lan, jenž si byl vědom toho, jak zajímavé dílo může vzniknout, opatřil Haisovi vše potřebné a i dále ho podporoval a podněcoval k vytrvalosti."
- Nemíním zdůrazňovat, že to byl kněz, kdo napomohl české literatuře k zajímavé knížce. Ale protože v netištěné, ineditní literatuře české jsem se v r. 1986 setkala s nenávisným výpadem proti okruhu katolických kně- ží kolem časopisu Vlast, kamž chudobný kaplan Josef Špachta patřil /do oné "revolverové a klerikální Vlasti"/, jsem vděčná nakladatelství Odeon, že pravdu nepřekrucuje a činnost dávno mrtvého kněze spravedlivě hodnotí. Tak celou knihu i s předmluvou považuji za hodnotný a potřebný čin.

/EO/

Ludvík Vaculík:

Co jsem dostal

/fejton/

Otevřel jsem dveře, a jako bych za nimi do sloupu vrazil, ztratil jsem dech: na čelní zdi proti mně visela veliká, nejmíň metrová moje podoba. Lidé sedící v místnosti mě pozorovali počouchle nebo jak, a moje první hnutí bylo zakrýt si tvář, která však tam trčela veliká a těžká. Lidé, bleskl jsem po nich, se však viditelně neposmívali, spíš jaksi s výzvou hleděli na mne a na obraz, jako by čekali, jak se s ním vyrovnám. Odvážil jsem se naň podívat příměji: byl na něm starší chlap z profilu, měl temperamentně prošedlé vlasy, interesantně zrymovanou líc, decentně rozcuchaný knír, oko poloskryté v transcendentním stínu. Byl jsem to já, jenže sympatičtejší, ale trefený věrně. "To je ale dobré!" řekl jsem. "Je to skvělé," pravila Eda Kriseová, "no jsi to ty," řekl Milan Jungmann.

Úlek mizel, dostával jsem radost: že moji přátelé, bylo jich víc, musejí hromadně uznat vtip a zručnost Josefa Zemana, jenž tuto rozsáhlou podobiznu maloval v přestávkách mezi vyvážením hnoje od koní, a to jistě zas na poslední chvíli. Šel jsem si sáhnout: temperová barva byla mokrá a na okrajích plochy bylo znát pomocnou mřížku, jak Josef přenášel své umění skromného diapozitivu na monumentálnější formát. Dar mě překvapil a velice se mi líbil, proto počkám, až přijdou a uvidí ho ještě Šimečci s Kusým, a pak ho odklidím. Bude bývat za almarou, kdo chce, tomu ho ukážu.

Je to rána, uvidět takto svou tvář, vyvýšenou v prostoru nad lidmi. Ubohý Stalin kdysi, Gottwald a Novotný, vláčení ulicemi! Nebo to s nimi už nehnulo? Možná měli tak pokažený vztah ke své osobě, že jim to dělalo dobře. Nebo si na počátku řekli: sloužím! Jak asi je člověku, jehož obličej denně třískají tisíce poštovních razítek?

~~Přemýšlení~~ Pohled na vlastní tvář je pro normálního člověka příhoda intimní. Dívám se na sebe denně tak tři minuty, při holení. O tom, co vi-

dím, už nepřemýšlím, leda nemám-li konečně shodit ten knír. Vzal jsem ho na sebe kdysi z legrace a dočasně: než odejdou Rusové. Zatím co oni už se smířili s tím, jak tu ztvrdli, já se se svou přetvářkou nevyrovnal. Člověk nemá měnit tvář ani náboženství; postup poznání dá se snad vyjádřit s dosavadní tváří a náboženstvím. Proč tedy ten slušivý knír snáším? Protože ženy všech vztahů ke mně míní, že mi sluší. Což je hloupé a je to nemravnost číslo jedna, čili nejmenší z mých. Ale až pokročím v sebezhodnocení, jistě ho shodím, a to bude i prohlášení mé nezávislosti na ženských míněních. Předě dvěma lety jsem byl na srazu spolužáků ze Zlína: našel jsem je všelijak proměněné, ale ke kníru neuchýlil se žádný! Zarazilo mě to.

Napadlo mi už, zda to nepěstuju tatínkův knír. Ten ho nosil od počátků své mužnosti a svou podobu nezměnil. Taky mi při holení napadá, že svého otce přežívám, teď už o tři roky. Ptám se, čím to je a k čemu. Vracím se k ~~ke~~ jeho tváři i hlasu, cítím v sobě jeho gesta. Srovnávám, většinou na stromě, své tělo s jeho. Slyším ze své řeči jeho tón. Poznávám ze sebe jeho neklidy, měřím svou odolnost a výkony s jeho. Závidím mu přejně, že viděl z kulatého světa víc než já, nezávidím mu však tíhu života, odpovědnosti a mizernou odměnu za to. Je teď můj mladší bratr a já se divím, jak jsem naň mohl být tak přísný, když mi bylo třicet. Myslím, že v poznání jsem dál než on, taky se mám líp. Uvažuju, zda mě vidí, co by řekl a co ode mne čeká, a jestli to ještě stiknu. Zvolím-li správný moment. Jsem-li schopen položit všecko.

Čili pracuju ještě na svém portrétu, výběřovém, pro sebe: v němž by byla vkreslena sláva činu a skromnost osoby. Nechávám si k tomu zatím šanci. Stárnu, ale jako tatínek to zanedbávám. Uznávám to sice, ale dobrodružství ještě přijde. Přijde, ale nebezpečí a nejistota už mi vadí. Držím se svých jistot, ale připravuju se ztratit je. Protože jsem si vlastně nezvolil povolání, zatím tedy

píšu, ale nejsem spisovatel, to bych psal raději a víc. /Vždyť i toto píšu v září místo v červenci, protože jsem se tohoto jubilejního námětu bál, ale nechtěl jsem ~~ho~~ ho jen pro ^šcoulostivost zříct./

Sklidil jsem tedy Josefův dar s přáním, aby mi jej přátelé odpustili, nevím ale, dokážou-li to všichni. Ta příhoda mi připomněla dilematické stavy z roku šedesátého sedmého a dalšího: nechtěl jsem nic než říct něco, ale ukázal se to nárok, jehož tíha vracela se veřejně ke mně. Sláva je hanba, a udice nevytrhne se ani z vlastní huby beze ztráty masa. Proč tedy nemlčím, zásadně, teď? Protože to jsem neuměl a nechtěl nikdy. Na to mi jeden z přátel sedících pod tím zatraceným portrétem řekl: "Proč tedy se vyhýbáš tomu, být mluvčím Charty?"

Nezbývalo mi, než ~~neříci~~ to snést. Víím, proč to nechci, ale neřekl jsem to a ani tady neřeknu. Jenom mám chuť vytáhnout zpoza almary ten obraz a za trest ho zkopat. Ptám se obrazu - mluvíme na sebe jenom skrz almaru - není-li jediná ctnost v úplné anonymitě práce: jako když někdo podél cesty zasadí stromky. Na to musí být povaha, odpovídá obraz. Moudrý je Kosík, když píše dál a ~~děl~~ i za cenu domněnek, že nepíše, a jeho víra ve smysl té práce je ~~tiše~~ vložena do díla, jehož hodnota se zjeví buď za Kosíkovy přítomnosti ještě, hebo už za jeho nepřítomnosti. Jen kdo účinkuje za ~~hul~~ bulisami kusu, hučí almara, má zaručenu skromnost. Proti tomu říkám: nebo pracovat sice veřejně, ale bez platu a odměny. Kdo nic nechce, má svobodu dělat co chce. Obraz odpovídá: Svoboda je výmluva všech sobců. Přidej ještě dřinu, a máš aspoň výmluvu. Lepší dobrá výmluva než psí hovno, řekl by Josef, kdyby tu byl.

Ten si poradil nejlíp: aby nemusel sloužit lidem a státu, slouží koním. Sám, neznámý, svobodný a skromný. Skromný? posmívá se almara. Tak ať se drží hnoje a nemaluje portréty!

Ludvík Vaculík:

Srpnový den

/fejeton/

"Čím jich enom uvítáme? Slivovica vypitá, granátů neni!" pravil bratranec Ludvik toho srpnového rána. Den se téhl jak černá noc beze spánku, bez rady a bez pomoci. Bylo neuvěřitelné, že slunko vůbec přešlo oblohou, že jel vlak a pekaři upekli chleba. Co se zatím musí dít tam v Praze? Rádio vysílalo kolísavým hlasem a do jeho řeči vstupovaly z pohraničního křoví nesmysly nedávno z češtiny vpařazené. Takto přeci nebudeme u nás už nikdy mluvit, říkal jsem si druhého dne, kdy svět se budil k pozornosti. Třetí den, když jsem hleděl na ústa Ludvikova rádia na kredenci, zdálo se mi, že vláda je zachráněna, obrana se rýsuje pevněji. Ale pro socialismus vymyslíme jiné jméno, s do-~~sav~~adním už nemůže mezi lidmi! Podivné je, jak jsem z toho úplně vytlačen: jsem nevýznamný, jak jsou a vždycky byli všichni tito moji příbuzní a rodáci tu v Brumově.

Ale držme se toho prvního dne: co jsem tedy dělal, nemoha nic. Od Ludvika, kde jsem spával, šel jsem k paní učitelce, u níž byla moje žena. Ony už rádio vypnuly: bylo špatně slyšet. Paní učitelka byla divně klidná: jak za války.

Dům nad hlavou vážil nesnesitelně, šli jsme ven. Přes trať vystoupali jsme do březiny: ticho, vzduch, vůně trav, srpnové nebe, na protějším hřebeni, nad Baranovým, krávy. Každý mi potom v Praze vyprávěl o hučení motorů a smradu z ~~taněů~~. Tu jenom kozáky a křemenáče. Ne-nechal jsem se šidit: byl jsem v tom, nijak jsem se nemohl vykroutit ze svého bořeného světa a vloudit se do tohoto. Bylo mi zle, a mockrát si vzpomenu, jak jsem přes paniku v břiše, v hlavě i v nohou pocítil úlevnou odevzdanost osudu bez ústupu: ~~kdž~~ moje žena vzadu za mnou najednou řekla: "Neboj se." - Nebyl důvod nebát se, naopak. Znamenalo to tedy spíš: Snes to! - Snést svůj strach. Jako bych tím dostal malý sice, velice vedlejší, ale svůj možný klíč k té hrozné věci.

V Praze potom se mi zdálo, že kdo byl v událostech, měl to lehčí: například Karol Sidon dělal mezi tanky Literárky. A jiní dělali jiné věci. Tolikeré, a tak výborně! Tu na kopci jenom vál podzimní dračí vánek od východu. Van, jaký za tisíciletí shladí hory v rovinu - bez násilí. Hleděl jsem k zelenému východu, kde za horaŕgi zas hory, za rovinami roviny, za řekami... tundra až do samých do okrajin. Co se s tímto dá vůbec dělat, jaký teď má být náš osud, a přežijeme-li, jaký náš úkol? Díky za to, že jsem jen tím, čím jsem! Jaká by to byla teď haňba, kdybych předtím byl nad své síly a schopnosti vlivným, vliv a moc byly by teď pryč, jen odpovědnost táž. Mám jen, co jsem měl, a na tom, co jsem řekl, můžu vlastně trvat.

Sestoupili jsme dolů, k večeru, a u paní učitelky čekal Luďvik s nějakým mužem v mysliveckém obleku. Luďvik nás seznámil a řekl, že chlapi ve fabrice myslí, že bych se měl zdekovat. Tento člověk mě zavede do úkrytu, kde mě nikdo nenajde ani za měsíc. Řekl jsem, že ne, také paní učitelka a moje žena řekly, že to snad zatím ne.

Druhý den za mnou k Luďvikovi přišel kdosi z fabriky, abych promluvil v jejich dílně. Co jsem tam říkal, už nevím, můžu si to domyslet. Ale dobře jsem věděl, že slova nejsou nic. Byla něčím předtím? Na druhé straně jsou moc dobrá, když soustředí vůli a organizují sílu, která je, a nepřekračují ji. Jak je to hloupé, když ten, kdo měl plno rozumu, dokud bylo dobře, neví nic, když přišlo zle! Co však každý vždycky ví či vědět může - že má trvat na tom, co dosud řekl: vždyť nešel řečí nad svou sílu!

Potom v Praze byl jsem na právnické fakultě na shromáždění. Neměl jsem ten bojový zážitek z ulic, měl jsem zážitek z prostoru k východu. Zklamal jsem studenty, když jsem pravil, že to musíme snést. Je nám jako lidem, jimž hrom zničil dílo, ale co když náš pravý úkol je jiný a ten právě začíná? Skrz nás poteče Evropa k východu. /A k tomu otázka, nevyslovená raději, co za Evropu to je!/
187

V roce asi sedmdesátém přišel za mnou mladý muž, jehož jsem znal. Právil, že v té lavině ztrát, kdy organizovaný odpor se nejeví, musí každý zvolit svou taktiku. On míní obětovat slušné jméno: vstoupí do strany, dostane v podniku funkci a pokusí se zachránit práci svých kolegů a přátel, kteří všichni, zdá se, padnou a pod nimiž jsou jen ubozí slaboši a méněcenní pracovníci, kteří cítí svůj postup. Přišel mi to říct, sám nesnese tu tíhu. Odpověděl jsem, že možné to je, ale nebezpečné, rozhodne výsledek. Mysleli jsme oba ovšem, že výsledky budou se shrnovat dřív. Abych to nenapínal, jeho těžký experiment dosud trvá... Myslivám na něho, nesmíme se vidět. Hodnocení jistě přijde.

Myslel jsem na ně na všecky. Dlouho jsem spekulovat, že i ve vládě musejí takoví muži být. Dodnes, zní to divně, nezatracuju ani prezidenta. Neumím-li či nesmím fungovat já, musím to snést, musím je nechat. Mlčet ne, to ovšem nemusím! Snést to tady a dotud, dokud. Často jsem si říkal, jak je možné, že celý ten sesuv lidí, vlastně národa, začal několika jakoby slušnými, politicky pochopitelnými a dobrovolnými demisemi a abdikacemi. Pak se otevřely zdola kanály. Je ale jisté, že co dobrého bylo uděláno, udělali ti, kdo směli, dokázali to a vytrvali na zbytku svého osobního území v sobě. A co se stalo sprostého, zavinili slabí, podlí a zrádní. Ale každý, kdo se denně v práci nutně zašpiní, může se také denně večer umýt...

Hlavně jsem se ptal, jak to, že jsme nebyli utraceni nebo rozptýleni do dálav. Za to také někdo může! Vždyť jistě o tom diskutovali. Záviseli jsme tehdy na tom, jak poznali svůj úkol.

Ten srpnový den veřejně neslaví nikdo: my, oni ani oni. Někdy ho, intimně - slavím? - já. Jako den Přivedení k úkolu. Toho dne večer bratranec Ludvík pravil: "Jenom aby odešli včas! Dokáď je kvítí."

Kvítí k rozloučení - stále mějme!

Lstiví kosové se pěšky rychle odplížili a zdálky mi nadávají. Všecky hrušky naklovali, co přes noc napadaly. Zdvíhám si jednu, opatrně, abych nechytl spodní vosu. Obě vosy, horní i dolní, padají do trávy a opile se motají. Trávu bych měl posekat, dnes, ale nechce se mi zrovna, a mám psát. Nastrojuju papír na stole pod hrušni a klapu: Je zlaté ráno, slunko jiskří v listí stromů. Na nebi se rozplývají páry. Rosa stříbří pavučiny mezi... mezi čím? Hloupost! Jdu raději pro sekačku. Já vůbec nemusím už psát; jsem v důchodu!

Lstiví kosové se pěšky zas připlížili. Zdálky jim nadávám, a překvapeně se vracím k nápadu, že jsem ve výslužbě. Pro většinu lidí u nás je důchod čára spásy mezi komunální i státní otravou a životem: žádné prověrky, žádné dotazníky, školení ani schůze! Po této stránce jsem v penzi už sedmnáct let; co se tedy pro mne změní? Penzi stejně žádnou nedostanu, musím se dál živit sám: čím? Teď dopoledne hruškami, a jináč... psaním? Odkládám sekačku a jdu ke stolu, kde mám slibně zaděláno na toto: Je zlaté ráno, slunko jiskří, na nebi se rozplývají páry a já pod hruškou sedím v důchodu.

Je málo takových příležitostí změnit zvyky, zájmy, oděv, kamarády i bydliště, jako je odchod na "zasloužený odpočinek". Mnozí lidé se teprve v něm dostávají k slovu, k výrazu a k uplatnění: studují nový obor, zahradničí, malují obrazy, hlídají jiné lidi, cestují, někteří i píší. Zvláštní, že i já mám skoro náhle, po létě, tento pocit nové životní příležitosti, ba dokonce nutnosti něco změnit. Například už několik dní jsem v pokušení učit se nějakému novému jazyku. Je mi sladká představa, že se znovu pouštím do španělštiny, a to ne v nějaké moderní učebnici, ale ve své staré, kapesní. Žluť jejích stránek vybavuje mi žluť očekávaného písku, ožehklých horských svahů, pevnostních zdí v slunci, vybělených mršin na cestě k studni. Vlast Quijotova. Nejde už o to někam jet, ale vrátit se do mladistvého pocitu síly ke všemu, k tušení kulatého světa, k nevinnosti. Připadá mi

2

ohromné, že se můžu učit úplně cizímu jazyku: maďarštině, norštině? Nevím, co si vyberu, ale něco určitě, uvidíme.

Každý se chystá, jak bude v důchodu více číst. Já si přečtu znovu Děti kapitána Granta, Tři mušketýry, Křižáky, a konečně také, poprvé, velmi populární, zdá se, Vojnu a mír. Samozřejmě budu dál číst "Vesmír" a pozorovat oblohu. Zvláště chci uvidět kus "podivné kvarkové hmoty", jak v podobě "rozžhaveného nuklearitu" vyletí před mýma nohama ze země, do níž minutu předtím vletěla na protilehlé straně Země z "Vesmíru" č.8/1986. Dále si na poli vědy pořídím přes Frantu Janoucha dozimetr, budu si měřit a výsledky publikovat v osobním bulletinu, proč ne? "Naši řeč" odřeknu, dávno není zajímavá, vyhnula se i vzrušení okolo pravopisné reformy /ač mohlo to být čestné mlčení/.

Nic mi nebrání brouzdat se fantazií slov, jevů a činů, v důchodu! Můžu dokonce psát! Ano: ne, nebudu psát tyto fejjetony, budu psát, co mi půjde snadno a rádo. Až dodělám "Milé spolužáky", napíšu si malou knížku o kozách pro děti i dospělé chlapce.

A konečně se také trochu hnu. Každý rok pomýšlím na podzimní jízdu krajinou. Letos ji konečně podniknu: tak v říjnu až listopadu. Když holá pole, nemající už žádného vlastního úmyslu, odrážejí stavy člověkovy. Úzké cesty rády vedou z pustoty kraje do vesnic, kde však není důvodu usídlit se, protože tam není jediného milého člověka ani hledané útěchy, je tam vlastně hrozně, a tu milá cesta hned nabízí útěk. Pojedu bez plánu i mapy. Nestanovím si návrat. Nechám se svádět odbočkami, vzhledem rozcestí, názvy míst, vzpomínkami, pokud tam budou, barvou oblohy na té straně, leskem rybníka, temnotou hory. Pojedu až po krk; jinak by od toho nebyl nikdy pokoj. Kde mě chytne potřeba psát, tam zarazím na pár dní. Bude to jakési hledání "nekoněčna v naší zemi", na něž se ptal maminky ten chytrý kluk v tramvaji. Jsem si jist, že i kdyby se mi cestou nepříhodilo vůbec nic, tak už jenom doba mlčení sám, ten pohyb volný, přitom však dosti rychlý, aby proměna informace budila v duši vibraci, a ta volnost myšlení a

nálad musejí v člověku odkrýt nebo způsobit něco nového.

A představa, že nebudu muset strážím podávat svůj průkaz se strachem nad prázdnou rubrikou "zaměstnavatel". Průkaz mám už bez omezení platnosti, čili doživotní; pokud si neholím knír.

Až se vrátím, teprve vyřídím korespondenci, poděkuju za dary a přání. Navštívím taky konečně Bařka a Uhla po jejich návratu z vězení. Zhubnu o deset kilo, v důchodu. Dám si šít manšestrové sako, nevímproč. Pořídím si malou nefilatelistickou sbírku známek prostých umění a propagandy. V důchodu jistě navštívím s Cilkou Brumov.

Na úseku zdravotnictví půjdu častěji do sauny, kouření snížím ze tří doutníků na dva ročně, už nebudu pít víno průmyslového původu a nebudu mluvit s lidmi blbějšími než jsem sám. S přáteli, kteří mi po tomto zákroku zůstanou, budu se scházet v kavárně Union, kde si budeme říkat starší novosti a odpovídat na dotazy bystrých a slušně vychovaných mladých lidí. Pohlavní život uzavřu ke konci důchodu roztomilou knížkou o něm, která se bude zdát pobuřující nebo roztomilou, podle toho.

Je samozřejmé, že v důchodu skončím s výslechy na StB. V oboru školství si otevřu peripatetickou školu, už ohlášenou. Budu víc fotografovat, zároveň se však ponořím do svého archivu a připravím k vydání knihu fotografií nepublikovaných ~~ani~~ v Ahoji ani v televizi, mezi nimi některých tam publikovaných. Kniha bude velice drahá, vyjde v některé německé zemi, poletí a dostanu za ni hodně peněz, přídavkem ke své penzi.

Na poli mezinárodním prosadím volný pohyb Čechů po Slovensku, a to s pomocí naší milé generální prokuratury, a ne-li, tedy s pomocí mezinárodních konferencí, cizích hlav států a několika přátel.

A tyto vosy, ty nechám žít. Ty kosy ovšem, ty proženu, jen co dosekám tu trávu. Pak napíšu toto.

/Září 1986/

